

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

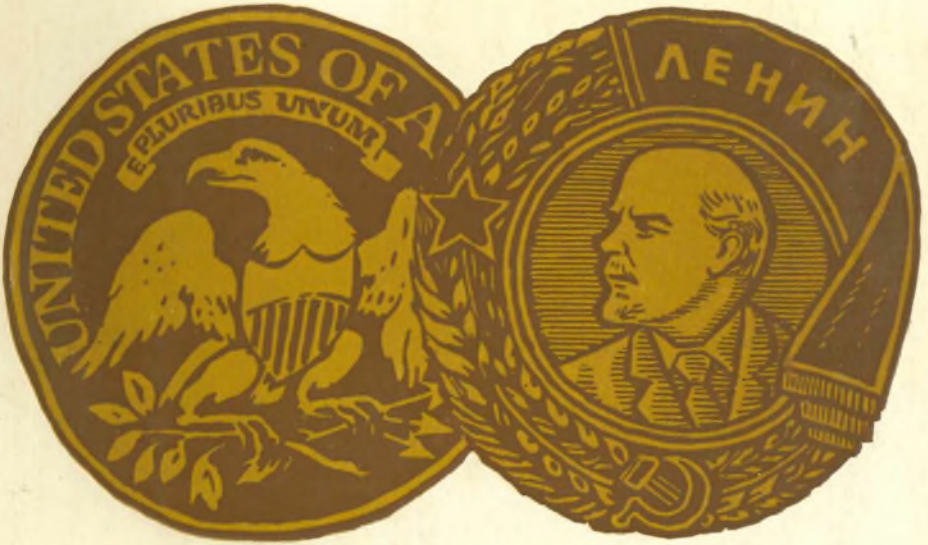
Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

ANDREİ
D. SAHAROV

SOVYET RUSYA'DA
DÜŞÜNCE ÖZGÜRLÜĞÜ
VE
BARIŞ İÇİNDE
YANYANA YAŞAMA

NECDET SANDER

SANDER YAYINLARI

GÜNÜMÜZÜN SORUNLARI DİZİSİ : 4

SOVYET RUSYA'DA DÜŞÜNCE ÖZGÜRLÜĞÜ
VE
BARİŞ İÇİNDE YANYANA YAŞAMA

ANDREI D. SAHAROV

SOVYET RUSYA'DA
DÜŞÜNCE ÖZGÜRLÜĞÜ
VE
BARIŞ İÇİNDE
YANYANA YAŞAMA

Giriş, Notlar ve Sonsöz :

Harrison E. Salisbury

Türkçesi :

Necdet Sander

SANDER YAYINLARI — İSTANBUL

SANDER YAYINLARI - İSTİKLÂL CADDESİ 178 - İSTANBUL

İSTANBUL MATBAASI
Nuruosmaniye Cad., 90 — İstanbul
1969

GİRİŞ

HİROŞİMA'da atom bombasının patladığı 6 ağustos 1945 günü Andrei Dimitrieviç Saharov yirmi dört yaşındaydı. Moskova'da bulunuyor ve, Lebedev Fizik Enstitüsü'nde, ileride Nobel ödülünü alacak olan İgor Tamm'ın yanında çalışmalarına müsaade edilmiş olan çok az sayıda ki araştırmacılar arasında öğrenimini sürdürüyordu.

Andrei Saharov bu seçkin aydınlar topluluğu içerisinde belki en parlak olanıydı. Milyonlarca Rus gencinden farklı olarak, - yirminci yıl dönümünü kutlayışından ancak bir ay sonra - Hitler'in saldırısı Rusya'yı İkinci Dünya Savaşı'na sürüklediği zaman, silâh altına alınmamıştı. Bir bilim adamı niteliği taşıdığı öylesine belliydi ki, askerlik hizmetinden muaf tutularak öğrenimini kesintisiz sürdürmesi sağlanmış oldu. Moskova Üniversitesi 1942 yılında kendisine iyi dereceyle bir diploma verdi. Saharov, Tamm'ın önderliğinde çalışan küçük grup içinde yer almaya hak kazandı.

Saharov'un Hiroşima'da olup bitenlerden nasıl ve ne zaman haberi olduğunu kesin olarak bilemiyoruz. Zira, Rus basını bu olaydan uzun süre söz etmemiş ve haber gazetelerde yayınlandığı zaman da, önemi çok küçümsenmişti. O sıralarda Stalin

sansürü bütün şiddetiyle uygulanıyor, bu olay da Kremlin hâkiminin pek hoşuna gideceğe benzeriyordu. Atom bombasının patlaması, tam Stalin'in - Yalta'da kabul edip Potsdam'da da pekleştirdiği anlaşmalar gereğince - ordularını Uzak Doğu'da Japonya'ya karşı saldırıya geçirmeye hazırlandığı ana rastlamıştı. Hiroşima, Stalin'i bir problem karşısında bıraktı: Ya hemen harekete geçmek ya da avın paylaşılması sırasında açıkta kalmak - ki Rusya böylece Japonya karşısında 1905'deki yenilgisinin intikamını almak fırsatını da elden kaçırmış oluyordu.

Stalin'in daha 1942'de bir atom bombasının geliştirilmesi konusunda emir vermiş olması ihtimal dışı değilse bile, Hiroşima'nın sonuçlarını olanca genişliğiyle kavradığı da pek söylenemez. Buna karşılık, olayın olağanüstü değeri ne Saha-rov'un, ne de öteki genç Rus fizikçilerinin gözünden kaçmıştı.

Bunlar Hiroşima'nın dünyayı baştan aşağı değiştirdiğini çok iyi anlıyorlardı. Dünya artık eski dünya olmaktan büsbütün çıkacaktı. Kuvvetler dengesi, bir daha düzelemeyecek kadar değişmişti. Lebedev Enstitüsü'nde çalışan herhangi bir fizikçinin gözünde bir atom bombasının patlatılmış olması o güne kadar bütün insanlığın değişmez sanarak güvendiği prensiplerin bir anda havaya uçup gitmesi anlamına geliyordu. Bundan sonra artık komünist, kapitalist, sosyalist ya da feodal

bir dünyadan değil, nükleer bir dünyadan söz edilebilecekti sadece.

Bu andan sonra, Rus fizikçilerinin yaşayışı önemli bir değişikliğe uğradı. Gerçekten de, birdenbire olanca güçleriyle, başarılması hemen hemen imkânsız görünen bir işe atılıyorlar, en üstün silâha sahip olmak uğruna Amerika'yle yarışa giriyorlardı. Stalin, Amerika'nın nükleer silâhlarını kullanarak bütün dünyaya hâkim olmak hevesine kapılmasından korkuyor ve Rusya'nın bundan önce bir atom bombası yapmasını istiyordu. Tamm'ın grubu bu uğurda harcanan olağanüstü çabalara doğrudan doğruya katılmadı. Bu işleri yürütmekle polis şefi Laurenti Beria görevlendirilmişti. Beria, özel olarak bu iş için hazırlanmış laboratuarlara hapsedtiği mühendis ve bilginleri çalıştırmakla kalmıyor, Rusya'daki esir Alman bilginlerinden ve dış ülkelerde bilgi toplamakla görevlendirdiği casuslardan da yararlanıyordu. Yine de bu araştırmalarda en önemli pay temel fizik alanında çalışan Sovyet uzmanlarına düşmekteydi. Tamm'ın yönettiği grup, sonucu elde etmek için yeni bir yol izliyordu. Bunun daha önce kullanılandan üstün olduğu sonradan anlaşılacaktı. Gerek Tamm, gerekse parlak öğrencisi Saharov, atom çekirdeğini parçalamak konusunda ihtisas yapmış değillerdi. Ama buna karşılık da quanta mekaniğini de Rusya'da Tamm kadar bilen kimse yoktu. Saharov, Tamm'ın yönetiminde,

1947'de, henüz yirmi altı yaşındayken doktorasını elde etmeyi başaracaktı. Rusya ölçüsünde bu hemen hemen inanılmayacak bir şeydi. Çünkü orada doktor unvanı ancak ömrünün on beş yirmi yılını bilgilerini zenginleştirmeye harcamış yaşlı başlı adamlara verilir. Saharov tezini kozmik ışınlar konusunda hazırlamıştı. Yine o yıl içinde Sovyet Bilimler Akademisi'nin çıkardığı "Deney-sel ve Kuramsal Fizik Dergisi"nde ilk önemli yazısını yayınladı. Konusu "Kozmik ışınlarda katı bileşim maddesi oluşumu" olan bu çalışmanın, doktora tezinden çıkarılmış olması akla gelebilir.

Bir yıl içinde arka arkaya dikkate değer iki makale daha yayınladı. Birincisi bir elektronla bir pozitronun bir çift meydana getirirken birbirlerini ne yolda etkilediklerini inceliyor, ikincisi ise Saharov'un üzerinde asıl çalıştığı büyük konunun ana çizgilerini şimdiden ortaya koyuyordu. Bu, "bir gaz içerisinde deşarj yoluyla elde edilen plazmadaki dürtme ısısı" üzerinde bir bildiriydi.

Saharov baştan aşağı teorik nitelikteki bu incelemesiyle birinci derecede önemli bir alana, termonükleer tepkiler, kaynaşım fiziği, hidrojen bombası v.b. gibi alanlara ayak basmış oluyordu.

Bununla birlikte, ertesi yıldan, 1948'den sonra ve uzun bir süre için Sovyet fizik dergilerinde Saharov'un imzasına rastlanmayacaktı.

Ne olmuştu? Beria'nın çalıştırdığı ekipler atom

çekirdeğinin parçalanması yoluyla silâh yapımı üzerindeki çalışmalarını ilerlettikleri sırada (atom bombası 1949 sonlarına doğru elde edilecekti) Tamm ve özellikle Saharov daha hızlı aşamalarla hidrojen bombasına doğru yol almaktaydılar. Hidrojen bombası üzerindeki çalışmalara bir sürü Sovyet bilgini katılmıştı. Ama hiç birisi bu konuda Saharov kadar büyük bir rol oynamadı. Bunu, sonuçlara bakarak tahmin etmekteyiz. Zira, yetkili Sovyet makamları, güvenlik düşüncesiyle, Saharov'un çalışmalarını olanca genişliğiyle açıklamakta sakınca görmüşlerdir. Yine de Saharov, Sovyet bilim tarihinde eşine hiç rastlanmayan bir şekilde, henüz otuz iki yaşındayken Bilimler Akademisi üyeliğine seçilmiş; dostu, akıl hocası ve ustası Tamm da aynı yıl onunla birlikte akademiye alınmıştı. Ancak Tamm'ın, yirmi yıl sürece Akademi'nin stajiyer ve muhabir üyesi olarak çalıştıktan sonra asıl üyeliğe kabul edildiğini göz önünde tutarsak, Saharov için uygulanan olağanüstü işlemin değerini daha iyi anlayabiliriz.

Rusya'da Saharov'un Sovyet hidrojen bombasının "baba" sı olduğu söylenirse de, bu işi tek başına gerçekleştirmiş olmadığı muhakkaktır. Ama kendisinin bu alanda oynamış olduğu rolün çok büyük bir önem taşıdığına da şüphe yoktur. Bu konudaki tahminlerimizi doğrulayacak bir olay da şudur: Rusya, nükleer araştırmalara çok daha geç başlamış olmasına rağmen, Amerika'ya önce yetiş-

meyi, arkadan da hidrojen bombasının yapımı konusunda ondan ileri geçmeyi başaramıştır. Hidrojen kaynaşımı üzerindeki ilk Rus denemeleri Amerikalılarınkinden aylarca önce yapılabilmişti. Bu da Saharov'un sayesinde olmuştur.

Bugün Saharov'un Sovyetler Birliği'nde sahip olduğu manevî etkinin önemini anlayabilmek için, bu olağanüstü adamın ne gibi işler başarmış olduğunu iyice bilmemiz gerekir. Saharov'un sözlerinin Rusya'da, Batı ülkelerinde Oppenheimer, Teller ve Hans Bethe gibi üç bilginin söylediklerinin toplamına verildiği kadar, belki de daha çok değer verildiğini söylemek bile fazla iyimserlik sayılmaz. Zira onun buluşları daha kesin bir nitelik göstermiş ve Rusya'nın nazik bir durumda kalmış olduğu zamana rastlamıştı. 1945'de bu ülke, Amerikan atom bombası karşısında eli kolu bağlı bir durumdaydı. Oysa, on yıldan daha az bir zaman sonra, aradaki açığı kapadıktan başka, hidrojen bombasını güçlü rakibinden daha önce patlatmayı da başatabilecekti. Genellikle Sovyet fiziğinin ve özellikle Saharov'un Kremlin'e öylesine yardımı dokunmuştur ki bunun değerini gereği gibi ölçmek bile imkân dışı bir şeydir.

Üzerinde araştırmada bulunduğu konuların gerektirdiği güvenlik düşüncesiyle, her ne kadar 1948'den sonra bilim dergilerinde Saharov'un adına rastlanmaz olduysa da, 1950 yılında çalışmalarının kesin bir dönemece vardığü herkesçe bilin-

mektedir. Gerçekten de, o yıl, Saharov'la Tamm "denetlenebilir termonükleer kaynaşım kanunu" nun formülünü ortaya atmışlardır. Böylece hidrojen atomunun taşıdığı enerjinin, elektrik enerjisi üretmekte ve daha başka barışçı hizmetlerde kullanılması yolunu göstermiş oluyorlardı. Bu buluş bir yandan Saharov'a Stalin ödülünü kazandırmış, öte yandan da Tamm'a, 1958'de Nobel armağanının bir parçasının verilmesini sağlayacak olan araştırmalar dizisi içinde yer almıştır.

Andrei Saharov adının geniş halk yığınlarınca tanınmaya başlaması ancak 1958 yılından sonraya rastlar. Bundan bir yıl önce, hidrojen içinde değişen mezon'un tepkileri konusunda, çalışma arkadaşları Yakov Zeldoviç'le birlikte yazdığı kısa bir makalenin "Deneysel ve Kuramsal Fizik Dergisi"nde yayınlanmasına müsaade edilmişti. Bu da kendisine sesini çıkarmadan durması için verilmiş olan emirlerin gevşetildiğini açıkça gösteren bir belirti idi.

1958'de, iktidar koltuğunda Krutçev bulunuyordu. İki yıl önce ünlü "gizli söylev"ini ortaya atmış ve Sovyet Rusya'da siyasî hava iyileşmeye yüz tutmuştu. Kırka yakın yıldan sonra ilk olarak Ruslar, tartışma konusu olan birtakım sorunlar üzerinde kendi görüşlerini açıklayabiliyor, bunları halkın önünde tartışabiliyorlardı. Bu iş, yine de pek o kadar kolay olmuyordu.

Saharov'un, üstün nitelikteki çocukların gör-

mesi gereken eğitim gibi bir sorun üzerinde düşüncesini açıkça belirtmiş olması büyük bir anlam taşır. Krutçev Sovyet eğitim sistemini yeniden düzenlemek konusunda girişilen bir kampanyanın başında bulunuyordu. Oysa, Rusya'da çok kişi bunu aydın aleyhtarı bir tutum olarak nitelemekteydi. Krutçev, eğitimde "pratik" çalışmalara daha geniş bir yer ayrılmasını öne sürüyordu. On beş, on altı yaşından sonra bütün lise öğrencileri, ya ders yılının üçte biri kadar bir süreyle tarlalarda ya da fabrikalarda çalışmaya başlayacak, ya da öğrenimlerine büsbütün ara vermek, bu da olmazsa yarım gün başka bir işte çalışmak zorunda bırakılacaklardı. Krutçev'in planı güzel sanatlara istidadı olan çocuklar için özel okullar açılmasını öngörüyor, ama matematik ve fen konularında olağanüstü nitelik gösteren çocukların izleyecekleri öğrenim üzerinde hiçbir şey söylemiyordu.

Saharov'la yakın dostu Zeldoviç bunun üzerine, parlak zekâlı çocukların eğitimini yavaşlatacak yerde çabuklaştırmanın ve bunun için de onların daha on altı on yedi yaşlarındayken, yani normalden bir iki yıl daha önce üniversiteye girmelerini sağlayacak özel okullarda eğitim görmelerinin daha doğru olacağını ortaya südüler.

Her iki bilim adamı da, bu fırsattan yararlanarak, matematikte olduğu kadar fizikte de en önemli buluşların yirmi ikiyle yirmi altı yaş arasındaki araştırmacıların eseri olduğuna ve bu alanda genç-

lik yıllarının en verimli yıllar sayıldığına dikkati çekiyorlardı. Bu iddialarını ispatlamak için her ne kadar kendilerini ileri sürmüyorlarsa da, Sovyet bilim ve pedagoji çevrelerinin yüksek yerlerinde bulunanların hepsi, bu tez lehine gösterilecek en iyi örneğin bu iki bilim adamının - özellikle Saharov'un - meslekteki ilerleyişleri olduğunu çok iyi bilmekteydiler.

Saharov'la arkadaşı, özel okullar açılmasının yanısıra matematik problemlerinin, çağdaş bilim ve teknolojinin zorunluluklarına uyacak biçimde baştan başa yeniden elden geçirilmesini sağlıyorlardı. Euclid geometrisinden vazgeçilmesini ve özgül cebir problemleriyle trigonometri fonksiyonlarının kompleks uygulamalarının elde olduğu kadar azaltılmasını teklif ediyor, buna karşılık çağdaş uygulamalarla ilgili derslerin, örneğin ihtimaliyet kurallarının, analitik geometrinin, hesabın ve vektor analizlerinin programlarda yer almasını istiyorlardı.

Eğitim reformları sorunu, Stalin sonrası dönemde en ön sırada gelen, en şiddetli tartışmaların başlangıcı oldu ve bir uzlaşma ile sonuçlandı. İki üç yıl süreyle, "pratik çalışmalar"dan bol bol söz edildi ve binlerce genç gidip fabrika ve çiftliklerde çalıştılar. Bu da, savaş sıralarında alçalmış olan doğum oranının yarattığı el emeği kıtlığının giderilmesine önemli ölçüde yardım etti. Bunun yanısıra, Saharov'la Zeldoviç'in tasarıları da Sov-

yet okullarında matematik programlarının düzenlenmesine temel olarak alınmıştı. Rusya'da Matematik öğretimi her zaman el üstünde tutulmuştu. Şimdi de bu dersler yenileşmiş, gençleştirilmiş oluyordu. Moskova'da bir okul müdürü geçenlerde bize şöyle söylemiştir: "En ilgi çekici tartışmalarımız matematik alanında oluyor. Hattâ, daha ileri giderek, buna tek ilgi çekici tartışmalar diyebilirim." Sovyet aydınları artık, çağdaş matematiğin temel ilkelerinin yeni tipte bir toplum yaratmak için gerekli nazari kuralları sağladığına inanmaya başlamışlardı.

Saharov, eğitim konusundaki düşüncelerini açıkça ortaya koymakla birlikte, askerlik alanında uygulanabilecek nitelikte oldukları için iyice gizli tutulan araştırmalarına da devam etmekteydi. Bu nedenle, o yıllarda yayınlanmış olan Rus fizik dergilerinde, ya da Bilimler Akademisi'nin raporlarında Saharov'un adını aramak boşunadır. Ama bu, hiç de, çok yönlü dehasının verimliliğinin zayıflamış olduğu anlamına gelmez. Tam tersine, toplumun temel sorunları üzerindeki düşünceleri gittikçe gelişiyor, felsefesi gittikçe oluşuyordu. Bütün bu düşünceler de - söylemeye hacet yok ki - bilimsel bir açıyla orantılı olarak yönlerini tayin ediyorlardı.

1960 yıllarının başlangıcında Saharov Rusların seçmeci irsiyet teorisini şiddetle eleştirmeye ve bunun yerine Mendel'le Morgan'ın nazariyeleri üze-

rinde kurulmuş klasik okulu savunmaya koyuldu. Bu nazariyelere göre bitkisel ve hayvansal canlılardaki karakterlerin ulaşımında başlıca rolü “gen” denilen belirli nitelikteki üniteler oynamaktadır.

Saharov böylece bilimsel olduğu kadar siyasal bir çatışma içinde yer almış oluyordu. Gerçekten bu çatışma, yirmi beş yıl sürece Sovyet Rusya’da irsiyet bilgisinin gelişmesini önlemiş ve bir sürü değerli bilginin sürgüne gönderilmesine ya da öldürülmesine yol açmıştı. Saharov şimdi liberal ve ilerici tarafı tuttuğunu açığa vuruyordu.

Tartışmanın başı İvan Mitçurin adında “alaylı” bir ağaç yetiştiricisinin teorilerine dayanmaktaydı. Mitçurin, bitkilerdeki irsiyetin, ortamın etkisiyle değiştirilebileceğine inanıyordu. Örneğin, tohumları soğukta tutmakla, düşük ısılara karşı daha dayanıklı bitki soyları elde edilebileceğini inatla savunmaktaydı. 1935’de Mitçurin öldü. Ama nazariyeleri haris ve kendi çıkarından başka bir şey düşünmez bir tarımcı olan Trofim Lysenko tarafından ele alınarak daha da geliştirildi. Lysenko, Kremlin hâkiminin gözüne girmeyi ve Mitçurin’ciliğin kendince uygulanan biçimini, Sovyet bilimi üzerinde kendi çıkarına işleyen bir çeşit Stalin diktatoryası durumuna yükseltmeyi başarmıştı. Aslında tek başarısı Sovyet Rusya’yı bütün klasik irsiyet nazariyesini savunanlardan “temizlemek” ve Sovyet biyolojisinin, botaniği-

nin, tarımının ilerlemesini ağır şekilde aksatmak oldu. Sta'ın ölümünde gücünü Sovyet bilim adamları topluluğunun büyük bir kesimine yaymak üzereydi. Lysenko o güne kadar Stalin'in ve polisinin desteğiyle, bir sürü değerli insanı zindana, toplama kamplarına ve idam sehpasına göndermiş bulunuyordu.

Lysenko diktatörün ölümünden sonra gücünü yavaş yavaş kaybetti. Saf bilimin değeri yeniden anlaşılmaya başlandı. Lysenko ile çevresindeki küçük bir dalkavuk topluluğu kilit yerlerden uzaklaştırıldılar. Ama etkileri hâlâ güçlüydü. İleri sürdükleri iddialar da çok çekici olduğu için (Rus tarımının tâ baştan beri uğraştığı ürün azlığı ve verim düşüklüğü sorunlarını kendilerinden başka kimsenin çözemeyeceğini söylüyorlardı) çekişme daha uzun zaman sürüp gidecekti. Lysenko 1960'dan sonra bir ara Krutçev döneminde eski yetkilerini yeniden elde etmeyi bile başardı. Arkadan, 1963-64'de bir kez daha iş başından uzaklaştırıldı. Ama, tartışma yine de bununla kapanmış olmadı.

İşte bu sıralardadır ki Saharov, biri ormancı, öbürü de ipek böcekçisi olan Efrayimson ve Ştçepotiev adlı iki ünlü tarım uzmanına katılmış, klasik irsiyet bilimine bağlı kalmış kimseleri de yanına alarak Lysenko'nun nazariyelerini kökünden söküp atma çabasına girişmişti. Saharov'a göre Sovyet genetik'i ile biyolojisinin batı bilimlerin-

den çok geri kalmış olmasının sorumlusu bu nazariyelerdi.

Sovyet Rusya Tarım Akademisi başkanı Mihail Olçanski, Saharov'la arkadaşlarını açıkça kınayarak saldırılarına bir son vermeye çağırdı. Ama, siyasetin bilime burnunu sokmasını önlemek ve bilimde "devlet doktrini" kurulmasına karşı koyarak uğruna açılmış olan savaş bununla engellenmiş olmadı.

Saharov'la öteki fizikçilerin giriştikleri hareketlerin, fizik ilminin her çeşit siyasal etki dışında kalmak şeklindeki bağımsızlığını biyolojiye ve öteki bilim dallarına da yaymak konusunda büyük yardımı olmuştu.

1965 yılı, Saharov'un hayatında sayılı bir aşama oldu. O sıralarda kırk dört yaşındaydı: on iki yıldan beri de Sovyet biliminin doruğunda bulunuyordu. Hidrojen bombasının yaratılmasındaki çalışmaları ona eşsiz bir değer kazandırmış, Bilimler Akademisinin en gözde üyesi durumuna gelmişti.

Acaba Saharov düşüncelerinde bu belirli döneme vardiktan sonra, Batıdaki bilginlerden birçoğunun yaptığı gibi, askerî nitelikteki her türlü araştırmadan vaz geçmek yolunda bir karar almış mıdır, kesin olarak bilemiyoruz. Böyle davranıyordu en tanınmış Sovyet bilginlerinden birkaçının, özellikle bunlardan en değerlisi olan Peter Kapitza'nın yolunu izlemiş olacaktı. Kapitza, Stalin iş başında bulundukça atom bombası çalışmalarına

katılmak istememiş ve bunu yapmaktansa laboratuvarından uzaklaştırılmaya ve göz hapsinde tutulmaya razı olmuştu.

Ne olursa olsun Sovyet bilim dergilerinde Saharov'un imzasına 1965'den sonra daha sık rastlanmaya başlandı. 1965, 1966 ve 1967'de ikişer makale yayınladı. Saharov'un bu yazılarında ele aldığı konular pek öyle herkesin akıl erdirebileceği şeyler değildi: "Manyetik enerjinin birikimi", "Evrenin baryonik bakışimsızlığı ile C bakışimsızlığının ve CP değişmezliğinin bozulması", "Evrenin quark yapısı ve yığın halindeki parçacıkların birbirlerini güçlü şekilde etkilemeleri". Evren teorisi konusunda büyük önem taşıyan quark'lara ve daha başka olaylara ilgi duymaya başlamıştı. Kısacası, Saharov madde ve enerjinin son derece küçük parçacıklarının incelenmesinden, evrenin toplam yapısının incelenmesine geçiyordu.*

Saharov, incelemelerindeki bu, mikroskopla bile görülemeyecek kadar küçük elemanlardan makrokozma doğru açılan gelişmenin yanı sıra, toplumsal bilimle sıkı sıkıya bağlı sorunlardan hareket ederek, toplumun bir bütün olarak ele alınmasından doğan daha geniş problemlere gözlerini çevirmiş bulunuyordu.

* Elimizdeki sözlüklerde karşılığı bulunmayan bu deyim ve kavramların çevrilmesinde bir yanlışlığa düşmüşsem okuyucuların beni bağışlamasını diler, bu konulara aklı çok daha iyi eren kişilerin yapacakları uyarmaları teşekkürle karşılayacağımı belirtmek isterim. (Ç. Notu)

Saharov artık bütün dikkatini, 1956'dan beri her Sovyet aydınının düşüncesini kurcalayan bir konuya dikmişti. Bu tarihte Krutçev Stalin'in cinayetlerini ortaya vurmuş ve Sovyet toplumunun yaşayışında, pek kesin ve tam olmasa bile, yavaş yavaş artan bir özgürlük havası esmeye başlamıştı. Ne var ki Krutçev 1966'da devrilmiş ve yerine geçen bürokratlar da bu yönde pek ileri gitmemeyi daha uygun görmüşlerdi. Komünist partisi Moskova'da XXIII cü kongresini toplamaya hazırlanıyordu. Ortada dönen söylentilere bakılırsa Stalin-ciliğin tasfiyesi işinden geniş ölçüde vaz geçilecek; Stalin döneminde iktidara gelmiş olan ve öteden beri Devletin ve Partinin iskeletini teşkil eden inatçı, ruhsuz bürokratlar, Partinin "katı adamları" ölmüş efendilerinin itibarını, sınırlı bir ölçüde de olsa yeniden yükseltmeye çalışacaklardı. Güçlerini kendilerince kutsal olan Stalincilikten alan bu adamlar, ellerinden geldiği kadar Stalin dönemine, polis baskı ve terörünün ortalığı kasıp kavurduğu zamanlara dönülmesini sağlamaya çalışıyorlardı.

Ortada böyle bir istek bulunduğu söylentileri karşısında uyanan canlı, güçlü ve çok geniş muhalefet Stalin'in ölüm tarihi olan 1953'den beri Rusya'da görülen ilerlemenin en kesin belirtisidir. Saharov'un daha ilk anda Yeni Stalincilik'le herhangi bir uzlaşmaya girme düşüncesine karşı açılan savaşın ön sıralarında yer alması da, değerli fizikçinin artık kamu çıkarlarıyla yakından ilgile-

nen bir kişilik kazanmış olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu arada, Parti birinci sektereri Brejnev'e Sovyet bilim ve sanat dünyasının ileri gelenlerinden yirmi beşinin imzasını taşıyan bir mektup gönderilmişti. Mektupta başta Saharov olmak üzere daha dört fizikçinin, özellikle Peter Kapitza ile Igor Tamm'ın; her zaman özgürlükten yana olmuş iki büyük yazar, Konstantin Paustovski ile Viktor Nekrassov'un; aralarında dans yıldızı Maya Pilietskaya ile sinemacı Mikail Romm'un bulunduğu birçok sanatçının, vaktiyle Londra büyükelçiliği yapan ve Maksim Litvinov'un yakın iş arkadaşı ve dostu olan en kıdemli Sovyet diplomatlarından İvan Maiski'nin imzaları vardı.

Yirmi beşler, Sovyet halkının Krutçev'in Stalin'e yöneltmiş olduğu suçlamalarda en ufak bir düzeltme yapılmasını hiç bir zaman kabul etmeyeceğini ve kimsenin bu suçlamaların haksız olduğuna inanmayacağını söylüyorlardı. Stalin'e yeniden itibar kazandırma amacını güden her teşebbüs, onlara göre, Sovyet Komünist Partisi'yle Batıdaki partilerin arasını yeniden açacak ve Sovyetler Birliğinin başı zaten bir yandan Amerika, öte yandan da Çin Komünistleriyle dertte iken, böyle bir durum büsbütün kötü olacaktı.

Yirmi beşler, Stalinciliğe dönmenin "büyük bir felâket" olacağını açıkça ortaya sürüyorlardı.

Bu mektubun ne derece geniş bir etki yapmış olduğunu bilemeyiz. Ancak şu var ki, Sovyet Ko-

münist partisinin XXIII cü kongresi, önemsiz birkaç konuşmacının bağırıp çağırmaları dışında, Stalin'in yeniden itibar kazanması konusunda hiçbir karar almadan sonuçlandı.

Yine de bütün bunlar Sovyet Rusya'da bugün sürmekte olan durumu ve daha ötesi ülkenin geleceğini ilgilendiren büyük bir çatışmanın ancak ilk belirtileriydi. Akademi üyesi Saharov, Sovyet toplumu, hükûmetin yaptığı seçmeler ve çağdaş dünyanın genel gidişi üzerinde eleştirmelerde bulunmak çabasına ancak şimdi girişiyordu.

Başlarda erken yetişmiş bir deha, sonra hidrojen bombasının yaratıcısı olan, arkadan pedagoji kuram ve uygulamalarını yapıcı bir biçimde eleştirmeye girişen, halk yığınlarını bilgisiz bırakma eğilimine ve Partinin bilim alanına ideolojik müdahalelerde bulunmaya kalkışmasına karşı çıkan, bunun arkasından da kendi içine yarı kapanık bir toplumda açık tartışmanın savunucusu olarak kendini gösteren Saharov, artık felsefeye yönelmiş, bir bütün olarak ele aldığı dünya ölçüsünde iş gören bir toplum mimarı kişiliğine bürünmüştü. Bundan sonra sadece Sovyetler Birliği içindeki kuvvetler dengesini kesin olarak incelemek olanağına değil, dünya ölçüsündeki siyasal, sosyal, bilimsel ve teknolojik gerilim faktörlerini eleştirmek yeteneğine de sahip bir adam görüyoruz karşımızda. Öyle bir adam ki, sadece kısa ve kesin eleştirilerde bulunmakla kalmamakta, bunun yanında - dayan-

dığı delillere göre - insanlığı yok olma tehlikesinin eşiğine kadar sürüklemiş olan dağılma ve patlama eğilimlerini yumuşatacak ve ortadan kaldıracak bir sosyal yapı kurma düşüncesini de öne sürmektedir.

Başka ülkelerdeki bütün bilginler gibi Saharov da bugünkü zamana dönmeden önce, geleceği incelemek yolunu seçmiştir. Sovyet Rusya'da, Amerika'da, Çin'de, kısacası bütün dünyada görüldüğü şeyler onda, eğer büyük devletler vakit geçirmeden bir işbirliğine girişmeyecek olurlarsa, insanlığın gelişmesinden büsbütün umut kesmek gerektiği kanısını uyandırmıştır.

Amerikan atom bilginleri bir süreden beri dünyanın geleceğini ibreleri gece yarısını göstermeye birkaç dakika kalmış bir saat biçiminde tasarlamaktadırlar. İbreler on ikiye ulaştıkları vakit kadar saati çalacak, dünya kendi kendini yok edecektir. Saharov da gözlerini bu saate dikmiştir. O da aynı şeyleri okumaktadır. Durumun şimdiye kadar eşi görülmemiş derecede nazik olduğunu çok iyi bildiği içindir ki, felâkete yönelmiş olan bu gidişi durduracak "dünya çapında bir toplum" kavramını kafasında geliştirmiş bulunuyor.

Saharov, son derece şiddetli bir bunalım anında, Prag'a giren Rus tanklarının insanlığı bir cehennem savaşı içine sürüklemek tehdidini doğurduğu anda, kafasında daha iyi bir dünya yaratmayı tasarlamaktaydı.

Belki bugün Saharov'un kendisi de, Moskova'nın girdiği bu hareketin kopardığı kasırgaya kapılarak savrulup gitmiştir. Yarın öbürgün onun da tutuklanmayacağını kim bilebilir? Ama, bu kara günlerde sesi silâh çatırdıları üzerinden yükselmekte ve Doğu'ya olduğu kadar Batı'ya da çağırıda bulunmaktadır: "Ya hemen bir şeyler yapmak zorundayız, ya da yok olup gitmek."

H. Salisbury

Problemin verileri

YAZARIN düşünceleri, bilim ve teknoloji konularında özelleşmiş bir *intelligentsia* ortamında gelişmiştir. Bir yandan ulusal ve uluslararası politikayla, bir yandan da insanlığın geleceğiyle ilgili ilke ve görünüşlerin büyük kuşkulara yol açtığı bir ortamda. Bu korkunun bir nedeni de, politika, ekonomi, sanat, eğitim ve askerlik sorunlarının bu gün bile bilimsel metodla ele alınmaktan uzak olduğunu görmekten doğuyor.

Bilimsel dediğimiz metodun niteliği, olayları, kuram ve kavramları, serbest tartışmadan çekinmeyerek, ön yargıların üstüne çıkarak, derinlemesine incelemesidir. Çağdaş yaşayışla ilgili her şeyin karmaşıklığı ve çeşitliliği yanında, bilim ve teknolojiadaki ihtilâlin ve birtakım sosyal eğilim-

lerin hem büyük imkânlarla, hem de büyük tehlikelere yol açmış bulunması, bu metodun kullanılmasını bir kat daha zorunlu kılmakta ve bu görüş, aslında, resmî bildirilerin çoğuna da uygun düşmektedir.¹

Yazar bu denemeyi, tartışmayı açıkça ortaya sermek ve bugün dünyada pek çok kişi tarafından paylaşılan iki tezi, en büyük inanç ve içtenlikle savunmak amacıyla kaleme almıştır. Bu tezlerden biri insanlar arasındaki bölünmelerin insanlık üzerinde yarattığı yok olma tehlikesi, öbürü de düşünce özgürlüğünün zorunluluğu ile ilgilidir.

I

“DÜNYA, İÇİNDEKİ BÖLÜNMELERE DAYANABİLECEK Mİ?”

ÇAĞDAŞ uygarlığın yok olmasına yol açabilecek tehlikelerin başlıcaları şunlardır: Bütün dünyaya yayılacak termonükleer bir savaş; insanların büyük çoğunluğunu etkileyecek bir açlık felâketi; bürokratik dogmacılığın ve “yığın eğitimi” gibi uyuşturucu maddelerin doğurduğu sersemleşme; bütün bir ulusu, bütün bir kıtayı kalles ve kıyıcı demagogların pençesine atan mit’lerin yayılıp genişlemesi; en sonda da yeryüzündeki yaşama koşullarında ortaya çıkan ve sonucu önceden kestirilemeyen hızlı değişmelerin doğurabileceği yıkım ve yozlaşma.

Bu korkutucu belirtiler karşısında, insanlar arasındaki bölünmeleri güçlendirecek herhangi bir müdahale, ulusların ve ideolojilerin uyuşmazlığını ortaya sürecektir herhangi bir düşünce, bir sapınç, bir cinayet olur. Uygarlığımızı batıp gitmekten kurtaracak tek yol, düşünce özgürlüğü ile el ele yürüyecek dünya ölçüsünde bir işbirliği, bunun yanı sıra da dogmacılıktan ve yönetici sınıfların gizli çıkarlarına yarayan baskılardan arınmış,

yüksek ahlâkî değerdeki Emek ve Sosyalizm düşünceleridir.

Her çeşit yaklaşma, tartışma ve uzlaşmayı reddeden, ideolojilerine taassupla, yobazlıkla, aşırılıkla bağlı kalan kişilerle işbirliği yapılamayacağını okuyucu kendiliğinden anlamıştır. Nasıl ki faşistler, ırkçılar, militaristler, Stalinciler ve Mao'cu demagoglarla da herhangi bir işbirliği söz konusu olamaz².

Dünya yüzünde sefaletten kurtulmaya çabala-
yan milyonlarca insan var. Bu insanlar, her çeşit baskıya, dogmacılığa, demagojiye (özellikle bunların en aşırı biçimleri olan ırkçılığa, faşistliğe, Stalinciliğe, Mao'culuğa) iğrenerek bakmaktadırlar. Bu insanlar bir şeye inanıyorlar: Sosyal adalet ve düşünce özgürlüğü ile bir arada, insanlığın geçmişte biriktirdiği bütün olumlu denemelere dayanarak elde edilecek bir ilerlemeye.

II

“EN BÜYÜK DEĞER : DÜŞÜNCE ÖZGÜRLÜĞÜ”

İKİNCİ temel tezimiz düşünce özgürlüğünün insanlığın geleceği için zorunlu olduğudur. Bu özgürlüğün başta gelen üç biçimi vardır: Haber alma ve aktarma hürriyeti; cezaya uğramaktan korkmadan açıkça tartışma hakkı; gerek devlet kuvvetlerinin gerekse ön yargıların zoruyla konan baskıların ortadan kalkması. Ancak bu özgürlüğe saygı göstermekle dünyayı yığınları etkilemeye yönelmiş mit’lerin zehirinden ve sonunda kanlı bir diktatörlüğün pençesine düşmekten kurtarmak mümkün olacaktır. Gerçekten de politik, ekonomik ve kültürel sorunlara bilimsel ve demokratik açıdan el atmanın tek yolu düşünce özgürlüğüdür³.

Bununla birlikte çağımızın dünyasında, düşünce özgürlüğü üç büyük tehlikeyle karşı karşıya bulunmaktadır: Yığın eğitimi dedikleri o uyuşturucu afyon; aşâğılık, bencil, hoşgörüden yoksun ideolojiler; bürokratik bir azınlık yönetiminin katılaşmış dogmacılığı ve bunun el üstünde tutulan aracı olan sansür. Bu yüzden, kendi kendisine saygısı olan herkes bu amacı savunmak için harekete geçmek zorundadır. Böyle bir görev sadece aydın-

lara değil, ama toplumun bütün tabakalarına ve özellikle en canlı ve örgütlenmiş tabakasına, işçilere düşer. Her yana yayılmış olan savaş, açlık, kişiye tapma ve bürokrasi tehlikeleri. Bunların hepsi de, insanlığı bütünüyle tehdit eden kötülüklerdir.

Aydınlarla işçiler çıkarlarının ortak olduğunu anlamış bulunuyorlar, bugün için bu çok önemli bir olaydır. *Intelligentsia*'nın en ilerici, enternasyonalist ve çıkar düşüncesinden arınmış unsurları, iç nitelikleri bakımından, işçi sınıfına bağlıdır. İşçi sınıfının en gelişmiş, uyanık, enternasyonalist ve hoşgörü sahibi bölümü ise, *intelligentsia*'nın bir parçasını teşkil eder.

Aydınların toplum içerisindeki bu durumu, (Sovyetler Birliği, Polonya ve öteki sosyalist ülkelerde) *intelligentsia*'dan istenilen, bütün çabalarını işçi sınıfının istek ve çıkarlarına uydurması yolundaki palavraları boşa çıkarmaktadır. Aslında, bütün bu isteklerin bir tek amacı vardır, o da şu: Partinin, daha doğrusu Partinin Merkez organının ve onun memurlarının iradesine boyun eğmek. Peki kim diyebilir ki bu görevliler her zaman tüm olarak işçi sınıfının ya da ilerleyişin gerçek çıkarlarını dile getirmektedirler? Sakın, istekleri yalnızca kendi takımlarının çıkarlarını korumak olmasın?

Bu denemeyi ikiye böleceğiz. Birinci bölüme "Tehlikeler", ikincisine de "Umut Yolları" adını koyacağız.

Tehlikeler

I

ATOM SAVAŞI TEHLİKESİ

TERMONÜKLEER araçlar, belli başlı üç nedenden dolayı, insanoğlunun varlığını tehlikeye düşürmektedir. Büyük yıkıcı güçleri, kıtalar arası güdümlü füzelerin bir oranda ucuza mal olması, yoğun bir füze saldırısına karşı hemen hemen hiç bir savunma imkânı bulunmaması.

I

Bugün, üç megatonluk bir nükleer güc (yani bir "Minuteman" füzesiyle bir "Titan II" füzesi arasında bir mermi başının taşıdığı güc) "normal" sayılmaktadır. Böyle bir nükleer yükün patlamasının Hiroşima patlaması ile ölçülemeyecek kadar büyük etkileri olur. Zira, böyle bir patlama yüz elli kat daha geniş bir yeri tahrip edecek, otuz kat daha büyük bir yerin üzerinde ne varsa kökünden silip süpürecektir. Başka bir deyimle, nişan noktası olan şehrin çevresinde, yüz kilometre çapındaki bir alanda bulunan her şeyi bütün bütün yok edecektir.

Bunun sonucunda, yüzbinlerce metre kare oturan yerin altı üstüne gelecek, milyonlarca insan yıkıntıların altında ezilecek, yanacak, ışıklardan zarar görecektir, kavrulacak ya da çöken yapıların, tıkanan sığınakların altında ve içinde kalarak tozdan, dumandan boğulacak, ölecektir. Patlama yer yüzünde olmuşsa, havadan yeniden dökülen radyoaktif tozlar yıllar ve yıllar boyunca onlarca kilometrekare üzerinde ölüm tehlikesi saçmaya devam edecektir.

II

Şimdi, bu patlamaların aşağı yukarı kaç mal olacağı ve sayıları üzerinde birkaç söz söyleyelim.

Araştırma ve geliştirme safhası geçirildikten sonra, taşıyıcı füzelerle termonükleer mermi başlarının üretimi, örneğin, geçen savaşta yapılmış olan binlerce uçaktan herhangi birinin maliyetinden ne daha pahalıya çıkacak, ne de daha zor olacaktır.

Bugün dünya yüzünde onbinlerce ton plutonium üretilmektedir. Eğer bu plutonium'un yarısının askerî amaçlarda kullanıldığı doğruysa ve bir termonükleer mermi başı için bu değerli maddeden sadece yedi kilosuna ihtiyaç olduğu göz önüne alınırsa, dünya yüzünde hiç bir canlı yaratık

bırakmayacak kadar nükleer silâhın daha şimdiden kat kat elde bulunduğu anlaşılır.

III

Termonükleer füze başlarının güçleri ve ucuzlukları dışında ortada üçüncü bir tehlike vardır:

Yukarıda söylediğimiz gibi, yoğun bir füze hücumuna karşı koyabilmenin kesin imkânsızlığı. Uzmanlar, bu durumu çok iyi bilmektedirler. Bilimsel halk yayını alanında Richard Garwin ile Hans Bethe'nin, *Scientific American* dergisinin Mart 1968 sayısında yayınladıkları bir yazı bu gerçeği ortaya koymaktadır.

Kendileri de nükleer başlık taşıyan gayet güçlü ve hareketli füzesavar füzelerin geliştirilmiş olmasına, Laser ışınlarından yararlanma gibi daha değişik birtakım teknik buluşlara rağmen bugün saldırı taktik ve teknolojisi, savunma teknolojisinin sağladığı imkânların kat kat üstünde bulunmaktadır.

Füzelere karşı savunmayı etkisiz kılan bir sürü faktör vardır. Nükleer başlıkların şok dalgalarına olduğu kadar muhtemel bir röntgen ışını ya da nötron saçımına karşı dayanmalarının çok güçlü şekilde geliştirilmiş olması, füzesavar bir savunma

sisteminin gücünü yitirmek amacıyla, sahihlerinden ayırt edilemeyecek kadar hızlı ve oldukça ucuz yalancı füzeler kullanma imkânı, bulucu merkezleri bunaltmak için yığın halinde yoğun saldırı taktiklerinde elde edilen ilerlemeler, tüm ya da parçalı yörünge taktikleri kullanma yolları, radyo dalgalarını aktif ya da pasif olarak karıştırma usulleri ve bunun gibi şimdilik gizli tutulan daha bir sürü metod. Bütün bunlar bir savunma sistemi için bugünkü durumda aşılması tamamen imkânsız olan büyük teknik ve ekonomik engeller doğurmaktadır.

Geçmiş savaşlar bize göstermiştir ki, karşısına çok gecikmeden birtakım basit savunma tedbirleri çıkarılsa bile, yeni bulunan bir saldırı teknik ya da taktiğinin ilk ağızda eriştiği başarı genellikle çok yüksek olmaktadır. Termonükleer bir savaşta ise, ilk vuruşun olağanüstü bir kesinlikte olacağı ve yıllarca çalışıp milyarlar harcanarak kurulan bir füzesavar sistemini yerle bir edeceği kolaylıkla akla gelebilir.

Böyle bir duruma karşı tasarlanabilecek tek istisna, iki düşmanın teknik ve ekonomik güçleri arasında çok büyük bir fark bulunmasıdır. Gerçekten, daha güçlü olan ve çeşitli savunma ağılarına dayanan bir füzesavar sistemini elinde bulunduran taraf bir iç kışkırtısına kapılabilir ve tehlikeli bir durumu sona erdirmek için önleyici bir savaşa atılmayı göze alabilir. Bu takdirde, saldırı

gücünün bir parçasını düşman tarafın fırlatma rampalarını tahrip etmek için kullanır ve böylece karşılık görmeyeceğinden emin olduktan sonra, tırmanmanın son safhasına geçerek, düşmanın şehirleri ile endüstrisini toptan yok etme işine girer.

Bugün Sovyet Rusya ile Amerika'nın teknik ve ekonomik güçleri arasında büyük bir fark bulunmaması dünya barışı hesabına sevinilecek bir şeydir. Böyle olmasaydı iki taraftan biri kendini bir "önleyici saldırı" hevesine kaptırabilecek, öteki de buna muhakkak yıkıcı, yok edici misilleme akınlarıyla karşılık vermekte gecikmeyecekti. Ne silâhlanma yarışının hızlandırılması ne de füzesavar sistemlerinin kurulmuş olması, bunu önleyebilirdi.

Bugün her iki tarafça da kavranmış bulunan bu durumun diplomatik bir çözüme, örneğin füzesavar sistemleri yapımında bir moratoryum anlaşmasına varmasını dünya yüzünde bizimle birlikte çok kişi dilemektedir. Böyle bir anlaşma, Amerika'yla Sovyet Rusya'nın statükoyu koruma konusundaki isteklerini açıkça ortaya çıkaracak ve pahalı savunma sistemleri kurmak yoluyla silâhlanma yarışını hızlandırmalarını önleyecektir. İki tarafın saldırı değil, işbirliği isteğinde bulundukları da böylece belirtilmiş olacaktır.

Termonükleer bir savaş öyle (Clausewitz'in de-

diği gibi) politikanın sadece değişik yollarla sürdürülmesinden ibaret kalmayacak, bambaşka bir şey olacaktır. Dünyanın topyekûn intiharına yol açacak bir şey.

Bu çeşit bir savaşın “olağan” bir siyasal olaydan ileri geçmediğine halkı inandırmak için ortaya iki iddia atılmıştır. Bunlardan bir tanesi, maceracı ve sorumsuz Mao'cuların yaydığı “kâğıttan yapma kaplan” düşüncesi, öteki de birtakım Amerikan askerlik ve bilim çevrelerince öne sürülen “stratejik tırmanma” doktrindir. Bu doktrinin taşıdığı tehlikeli ihtimalleri küçümsememekle birlikte, tırmanma politikasına karşı koymak için baş vurulacak en iyi yolun, barış içinde yan yana yaşama stratejisi olduğunu not etmekle yetineceğiz.

Yerle bir olan fabrikalar, şehirler, taşıt araçları, eğitim yuvaları; radyoaktif ışınlarla kirlenmiş bir hava, sular, tarlalar; insan neslinin büyük bir parçasının yok oluşu; sefalet, barbarlık - ilkel bir vahşiliğe dönüş - ve canını kurtarabildiği halde ışınların etkisinde kalarak irsî kabiliyetleri yozlaşan kişiler, uygarlığımızın maddî dayanaklarının ve yaşamasını sürdürmeye yarayacak bilgi birikiminin silinip gitmesi... İşte bu korkunç tablo, iki süper devlet arasında bir savaş patlayacak olursa, dünyayı tehdit eden tehlikelerin neler olduğu konusunda bize bir fikir verebilir.

Aklı başında herhangi bir insan, yakın bir teh-

likeyle karşı karşıya bulunuyorsa ilkönce bundan kurtulmaya bakar ve ancak bunu başardıktan sonra, başka ihtiyaçlarını yerine getirmeyi düşünür. İnsanlık da, felâketten kurtulabilmek için içindeki bölünmeleri gidermek zorundadır⁴.

Uluslararası ilişkilerde kullanılan geleneksel metodları yeniden gözden geçirmekle önemli bir aşamaya varmış olacağız. Bu metodları en basit şekilde özetleyelim: Mümkün olan her yerde kendi durumunu elden geldiği kadar güçlendirmeye ve karşısındakine de elden geldiği kadar zarar vermeye çalışmak. Tabii, bunu yaparken de kamu çıkarlarını hiç göz önüne almamak.

Eğer politika yalnız iki kâğıt oyuncusunun karşı karşıya gelip çekişmesinden ibaret olsaydı, bu metodun doğruluğu su götürmezdi. Ama, içinde bulunduğumuz ve bundan öncekilere hiç benzemeyen bu durumda, böyle bir metodun bizi nerelere sürükleyeceğini kimse kestiremez.

II

VIETNAM VE YAKIN DOĞU

VIETNAM'da gerici kuvvetler, halkın, kendi davalarına katılmasını sağlayamayacaklarını anlayınca, silâha baş vurmuşlardır. Bütün hukuk ve ahlâk kurallarını çiğneyerek, insanlığa karşı cinayet üstüne cinayet işlemekte, "komünist saldırısını önleme" diye adlandırdıkları amaç uğruna bir ulusu tümüyle felâkete sürüklemektedirler.

Bu gerici güçler, bir yandan bu savaşçı teşebbüsün altında yatan kişi ve Parti prestijine bağlı nedenleri, bir yandan da başlıca niteliklerini teşkil eden kıyıcılık, utanmazlık, kendini beğenmişlik ve beceriksizliği Amerikan halkından gizlemeye çalışmaktadırlar. Bu savaşın Amerikan halkının gerçek amaçlarına aykırı olduğunu da gizlemek istiyorlar. Oysa, bu amaçlar aslında, bütün dünyanın katıldığı "barış içinde yanyana yaşama" isteğine uygun bulunmaktadır.

Vietnam savaşına bir son vermek, her şeyden önce, can çekişmekte olan bir ulusu kurtarmak demek olacaktır. Ama, aynı zamanda, bütün dünyada barışı kurtarmak da sözkonusudur. Hiç bir olay, barış içinde bir arada yaşama imkânlarını Vietnam savaşı kadar tehdit edemez⁵.

Yakın Doğu da önümüze başka bir trajedi örneği sermektedir. Her ne kadar Amerika, Güneydoğu Asya'daki durumdan doğrudan doğruya sorumlu ise, Orta Doğu'da bu sorumluluk Amerika'ya değil, lâkin Sovyetler Birliği'ne (ve 1948'le 1956 durumları gözönüne alınırsa İngiltere'ye) yüklenmektedir.

Bir yandan, Araplar'ın giriştiği mücadelenin aslında anti-empyrialist bir savaş olduğu bahanesiyle, önünü ardını hesaplamadan, sırf lâfta kalan bir Arap birliğini kışkırtmaya koyulduk. (Oysa, bu davanın sosyalizmle en ufak bir ilişkisi yoktur - Ürdün'e bakın -. Bu, İsrail'e karşı açılmış nasyonalist bir savaştan başka bir şey değildir.) Öte yandan, aynı sorumsuzlukla, aşırı eğilimli İsrailileri kışkırttık.

Bu kitabın çerçevesi içinde, Araplar'la İsraililer'in şu son yirmi yılda tarih görüşüyle bazen haklı, bazen de, - uzlaşmazlığın dışında kalan devletlerin kışkırtmasıyla - büsbütün haksız olarak giriştikleri harekât sırasındaki trajik ve çelişik olayları incelemeye imkân yoktur.

İsrail'in, 1948'de bir savunma savaşına atılmış olduğu doğrudur. Ama, 1956'da yaptıkları hiç de hoş görülecek bir şey değildi. Yine, önemli bir sayı üstünlüğünü ellerinde tutan birleşmiş Arap orduları tarafından son ferdine kadar yok edilme tehlikesiyle karşı karşıya kalan İsrail'in giriştiği "altı günlük" önleyici savaş, pek o kadar haksız

sayılmazdı. Ama, savaş esirleriyle mültecilere karşı insafsızca davranışları ve toprak sorunlarını silâh zoruyla çözmeye kalkışması hiçbir zaman doğru görülemez. Yine de, İsrail'le diplomatik ilişkileri kesmekle yanlış bir iş yapılmıştır. Zira böylece bu bölgede barışçı bir çözüm yoluna varmak imkânları azaltılmış ve İsrail'in Arap devletlerince tanınması zorunluluğu daha güç bir duruma sokulmuştur⁶.

Bize kalırsa, uluslararası sorunların çözümlenmesi konusunda birtakım değişiklikler yapmak gerekmektedir. Belirli bir bölgeyi ilgilendiren sınırlı istekler, geniş bir plan içerisinde gözönüne alınmalıdır: Uluslararası durumun daha ciddileşmesini önlemeye çalışmak; işbirliği alanında bir arada yaşamayı sürdürüp geliştirmek; dünya politikasını yakın ve uzak gelecekte uluslar arasındaki gerilimleri artırmayacak biçimde düzenlemek ve karşı tarafın önüne gericilik, militarizm, nasyonalizm, faşizm ve intikamcılık akımlarını kışkırtıcı nitelikte güçlükler çıkartmaktan kaçınmak gibi.

Uluslararası sorunları bilimsel bir metodoloji yardımıyla ve demokratik bir ruhla ele almak şarttır. Olay ve kavramları objektif teraziye vurmak, varılmak istenilen amaçları ve geçilmesi öngörülen yolları karşılıklı olarak ortaya koymak ve bunu, temel ilkelerden ayrılmamaya dikkat ederek gerçekleştirmek gerekir.

III

ULUSLARARASI GERİLİMLER VE YENİ İLKELER

İKİ süper devletin (Sovyet Rusya ile Amerika'nın) uluslararası konularda izleyecekleri politika, aşağıda belirteceğimiz ve herkesçe kabul edilecek genel ve birleştirilmiş ilkelere dayanmalıdır:

I

Bütün halkların kendi kaderlerini, isteklerini serbestçe belirterek, tayin etmeye hakları vardır. Bu hakkı güven altına almak için, her hükûmetin "İnsan Hakları Beyannamesi"ne uyması, uluslararası bir denetimle sağlanmalıdır. Bu da "insan hakları"nı korumak için ekonomik müeyyideler uygulanması ve Birleşmiş Milletler'in gerekirse silâh kullanarak işe karışması anlamına gelir.

II

Herhangi bir devrimi ya da karşı-devrimi "ihraç" için girişilecek teşebbüsler, uluslararası bir kanunla yasaklanır ve bu kanuna göre, saldırı sayılır.

III

Dünya yüzündeki bütün uluslar, ekonomi, kültür ve genel ilerleme alanında karşılıklı yardımlaşmayı kabul ederler. Böylece, gerek ulus içi, gerek uluslararası her türlü çatışma kaynaklarının elenmesi ve uluslararası gerilimlerin olduğu kadar, gericiliğin güc kazanmasının önlenmesi mümkün olur.

IV

Uluslararası politikanın amacı, mahallî ve özgül bir durumu, etki alanlarını genişletmek ve başka devletlere zarar vermek uğruna kullanmak olmamalıdır. Bu amaç, "İnsan Hakları Beyannamesi"nin her yerde uygulanmasını sağlamaya ve hem uluslararası gerilimlerin, hem de militarist ve nasyonalist eğilimlerin kök salmasını önlemeye yönelmelidir.

Bu ilkelerin tüm olarak uygulanması, hiç bir zaman ulusal ve devrimci bir özgürlük uğruna girilmiş mücadelelere ya da gericiliğe, karşı-devrim karşı açılmış olan savaflara ihanet anlamına gelmez. Tam tersine, bugün hâlâ üzerinde şüphe beslenen durumlar aydınlandıktan sonra, silâhla müdahaleden başka hiç bir biçimde önlenmelerine imkân olmayan gerçek gericilik, ırkçılık ve militarizm olayları karşısında kesin tedbirlere baş

vurmak daha kolay olacaktır. Barış içinde yanyana yaşama ilkesinin güçlendirilmesi, Yunanistan'ın ve Endonezya'nın başına gelenlere benzer faciaları önlemeye yetecektir.

Artık bundan sonra Sovyet ordularına verilecek görev sadece bir savunma görevi olacak, bu ordular kendi ülkeleriyle müttefik ülkeleri korumaktan başka bir şeyle uğraşmayacaklardır. Tarih de göstermektedir ki, topraklarını ve toplumsal ve kültürel değerlerini korumak sözkonusu olduğu zaman, halkımızın ve ordumuzun yenilgiye uğramasına imkân yoktur⁷.

IV

NÜFUS FAZLALIĞI VE AÇLIK SORUNU

(İrkçılık Psikolojisi)

DÜNYA nüfusunun yarısı, artan bir açlık tehlikesiyle karşı karşıya bulunmaktadır. Son otuz yılda nüfusun yüzde 50, yiyecek maddeleri üretiminin ise yüzde 70 artmış olmasına rağmen, Dünya'nın yarısını kaplayan verimsiz topraklar üzerinde yaşayan insanların durumu gittikçe daha kötüleşmiştir. Hindistan'da, Endonezya'da, Lâtin Amerika ülkelerinin bazılarında ve az gelişmiş daha bir sürü ülkede, teknik ve ekonomik güç yoksunluğu, bilgili yöneticilerin azlığı, el emeğindeki kalite düşüklüğü, sosyal yapıların geri kalmışlığı ve doğum yüksekliği gibi çeşitli etkenlerin bir araya gelmesi yiyecek kıtlığının artmasına yol açmakta ve bu durum önümüzdeki yıllarda daha da ağırlaşacağı benzetilmektedir.

Bu felâketi önlemek için çok büyük miktarda gübre kullanmak, sulama tesisleriyle toprağın ve hayvanların verimini yükseltmek, denizlerin zenginliğinden daha iyi şekilde yararlanmak; bundan başka, özellikle, artık elde edilmesi kolaylaşmış olan amino-asitli sentetik yiyecek maddeleri

üretimine hız vermek gerekir. Ama bütün bunlar ancak aslında birtakım imkânları olan bölgelerde gerçekleştirilebilir. Daha geri kalmış bölgelerde bugünkü durumun ve ilerideki eğilimlerin incelenmesi, yakın bir gelecekte herhangi bir iyileşme umudu beklenmediğini ortaya koymaktır. Oysa, uzmanlara göre facianın baş göstereceği tarih o kadar uzak değildir: 1975 - 1980 arası.

Bu facia adam başına üretilen yiyecek maddelerinde şimdiden hesaplanabilecek bir azalma şeklinde ortaya çıkacaktır. Birkaç bölgede başlayan kıtlık, bir zeytinyağı lekesi gibi başka bölgelere yayılacak ve koca bir açlar dünyası yaratacaktır. O zaman milyonlarca insan dayanılmaz bir umutsuzluğun ve ıstırapın pençesinde kıvranacak, bu da şiddet hareketlerinin patlak vermesine yol açacaktır. İnsanlığın üzerinde dolaşan korkunç tehlikeye işte budur. Bu bir eşine rastlanmamış felâket bütün dünya için olduğu kadar tek tek herkes için de çok korkunç sonuçlar doğurabilir. Büyük bir kin ve savaş dalgasına, dünyanın üzerinde yaşama düzeyinin çökmesine yol açar. Gelecek kuşaklar bu facianın, bu sinizm ve antikomünizm dalgalarının etkisinden kendilerini uzun süre kurtaramazlar.

Bu sorunun verilerini dar kafalı, rahatına düşkün bir burjuvanın önüne serdiğiniz zaman vereceği cevap bellidir. Bu durumun sorumlulukları "onlar", bu kadar çabuk üreyen o insanlardır. Do-

ğum kontrolünün önemli bir konu olduğunu gözden uzak tutuyor değiliz. Örneğin Hindistan'da bu konuda çeşitli tedbirler alınmış bulunmaktadır. Ama bu tedbirlerin tam anlamda etkili olduğunu da söyleyemeyiz. Sosyal ve ekonomik geri kalmışlık, çok çocuklu ailelerin bağlı olduğu köklü gelenekler, yaşlılar için emeklilik hakkının uygulanmamış olması, daha son yıllara kadar sürüp giden çocuk ölümü yüksekliği ve hiç bir zaman eksik olmayan açlıktan ölme tehlikesi bu etkileri çok zayıflatmaktadır.

Görünüşe göre, çok geri kalmış ülkelerde tek çare olarak doğum azalmasına bel bağlamanın bir işe yaramadığı ortadadır. Bu ülkeler için en önemli şey, teknik ve iktisadî yardımlardır. Lâkin ihtiyaçlar o kadar büyüktür ki bunları karşılamak için olağanüstü bir cömertlik ister. Oysa, dünya çeşitli çekişmeler yüzünden parçalanıp gittikçe, uluslar ve ırklar arasındaki ilişkiler bencillik ve hoş görmezlik etkisinde kaldıkça böyle bir şeyi ummak boşunadır. Evet, Sovyet Rusya ile Amerika birbirlerine birer rakip ve düşman gözüyle bakmakta inat ettikleri sürece buna imkân olmayacaktır.

Bugünkü trajik durumda sosyal etkenler büyük rol oynar. Bunlar, yoksul bölgelerin geleceğinde aynı rolü oynamaya devam edecektir. Şunu iyice kafamıza koymalıyız ki ulusal bağımsızlık iradesiyle açlık korkusunun bir araya gelmesi, tarım

devrimlerini doğuran başlıca neden olsa bile, tek başına tarım devrimi de bunu hemen önlemek için yeterli olamaz. Bu tehlikeye ancak gelişmiş ülkelerin yapacakları yardımla karşı konulabilir; bu da sözünü ettiğimiz ülkelerin iç siyasetinde olduğu gibi dış siyasetlerinde de önemli değişiklikleri gerektirmektedir.

Bugün Amerika'da yaşayan beyazlar, memleket nüfusunun yüzde onunu teşkil eden siyahların içinde bulundukları ekonomik ve kültürel eşitsizliği gidermek uğrunda en ufak bir fedakârlıkta bulunmaktan çekinmektedirler.

Oysa bütün dünyada, ekonomiyi ve teknolojiyi olduğu kadar milyarlarca insanın yaşama düzeyini değiştirmek konusunda çaba harcamak eğilimi kendini göstermektedir. Amerikan vatandaşlarının kendi hükûmetlerinin de katıldığı bu çabayı yürekten ve cömertlikle desteklemeleri için, düşünüş tarzlarını değiştirmeleri zorunludur. Gerçi, böyle bir şey Amerika'daki gelişme hızını belirli ölçüde azaltacaktır. Amerikalılar'ın bunu kabul etmeleri için uygarlığımızın ve dünya üzerinde yaşayan insanların geleceğini güven altına almak gibi uzak ve yüce amaçlara inanmaları gerekmektedir.

Halk psikolojisinde olduğu kadar hükûmetlerin pratik çalışmalarında da buna benzer değişimlerin aynı zamanda hem Sovyet Rusya'da, hem de öteki gelişmiş ülkelerde kendini göstermesi şarttır.

Bana kalırsa, gelişmiş ülkelerin onbeş yıl süre ile, kendi sınırları içinde ulusal gelirin yüzde 20 sine eşit bir vergi uygulamaları doğru olur. Bu oranda bir verginin konulması, askerlik giderlerinin derhal ve büyük ölçüde azaltılmasını gerektirecektir. Bu çeşit ortak bir yardımın en önemli sonucu az gelişmiş ülkelerin durumunu istikrara kavuşturmak ve düzeltmek olacak ve bu ülkelerdeki çeşitli aşırı akımların etkisini önemli ölçüde azaltacaktır⁸.

Az gelişmiş ülkeler, ekonomik durumları böylece değişince, doğum çokluğundan doğan problemlerini, kısırlaştırma gibi barbar metotlara başvurmadan, daha kolaylıkla çözümlmek imkânını elde edeceklerdir. Nasıl ki gelişmiş ülkelerde öteden beri bu, böyle olagelmıştır.

Gelişmiş ülkelerin de, bu nazik konuda, siyasetlerinde ve görüşlerinde birtakım değişikliklere katlanmaları zorunlu olmaktadır. Gerçekten, insan neslinin kazasız belâsız, uyumlu bir şekilde ilerleyebilmesi ancak kendi kendini demografik açıdan bir tek aile, bir tek ünite gibi görmesine ve uluslar arasında, tarih ve geleneklere dayanan ayrılıklar dışında, herhangi bir bölünmeyi reddetmesine bağlıdır.

Bundan dolayı bir yandan yardıma muhtaç az gelişmiş ülkelerin nüfus kısıtlamasına gitmeleri istenirken, öte yandan gelişmiş ülkelerde hükû-

metlerin, aile kanunlarının ve propagandaların çocuk yapmayı teşvik etmeleri doğru değildir. Bu iki yüzlü oyunun tek sonucu, kinleri ve milliyetçi duyguları ayaklandırmak olur.

Bu konuyu kapatırken, doğum kontrolü sorununun çok karmaşık olduğunu ve “her zaman her yerde geçerli” mekanik ve dogmacı çözüm yollarının bizi yanlışlığa sürükleyeceğini belirtmek isterim. Şunu da eklemek zorundayım: Buraya kadar bütün söylediklerimde, problemi oldukça basitleştirilmiş bir biçimde ele aldığım gözden uzak tutulmamalıdır.

V

YAŞADIĞIMIZ ÇEVRENİN KİRLENMESİ SORUNU

İÇİNDE yaşadığımız dünya hızlı bir değişim yolundadır. Hidrolik tesislerin, endüstri kuruluşlarının türemesi, ormanların kesilmesi, ekin için yeni tarlalar açılması, zehir oranı yüksek kimyasal maddelerin kullanılması, bütün bunlar oturduğumuz yerin, dünyamızın yüzünü değiştirmiştir.

Tabiatla meydana gelen bütün bu iç içe eylemlerle, insan müdahalesinden çıkan sonuçların bilimsel şekilde incelenmesi, bu değişikliklere ölçü ile çok geride kalmıştır. Çeşitli tipteki arabaların ve fabrika bacalarının çıkardığı kalıntılar havada ve suda birikip durmakta, bunlar incelendiği zaman içlerinde kanser doğurucu maddelere rastlanmaktadır. Güven eşiği daha şimdiden birçok yerde aşılmış bulunmaktadır. Günün birinde bu sınırın her yerde geçileceği akıldan uzak tutulmalıdır.

Kömürün yanmasından çıkan karbon oksiti, atmosferdeki ısı yansımasının niteliklerini değiştirmektedir. Kesin bir tarih söylenemezse de, tehlikeli noktaya ergeç varılacağına hiç şüphe yoktur.

Tarımda kullanılan zehirli ürünler doğrudan doğruya insan ve hayvanların organizmalarına girmekte, orada çok daha tehlikeli birleşimler haline dönüşerek beyinde, sinir sisteminde, mundar ilikte, karaciğerde doku bozukluklarına sebep olmaktadır. Bu alanda da, güvenlik sınırının aşılmasına az kalmıştır. Ne yazık ki, problem derinden incelenmemiş olduktan başka, bütün bunlar yeterli bir kontrolün dışında gelişip gitmektedir.

Tavukçulukta antibiyotik kullanılması, antibiyotiklere dayanıklı ve bulaşıcı yeni mikrop türlerinin üremesine yol açmıştır.

Bunların yanında radyoaktif firelerle deterjanların akıtılmasından, erozyondan ve toprağın tuzlaşmasından, dağlık bölgelerin kelleşmesinden, kuşların ve - kurbağalar gibi - öteki yararlı hayvan-cıkların öldürülmesinden doğan bir sürü problemi de sayabiliriz. Ya sırf bölgesel düşüncelerle, ya ileriye hesaplamadan sadece bugünkü çıkarların gözönünde tutulması yüzünden, arada da, Baykal gölü örneğinde görüldüğü gibi sadece kırtasiyecilik prestiji nedeniyle buna benzer bir sürü zararlı hareketlere girişildiği olmaktadır⁹.

Geohijyen (dünya ölçüsünde sağlığı koruma) sorunu büyük bir karmaşıklık göstermekte, sosyal ve ekonomik problemlere sıkı sıkıya bağlı bulunmaktadır. Ne olursa olsun, bu sorunun ne bir tek ülke, hele ne de bir tek bölge ölçüsünde çözüm-

lenmesine imkân vardır. Yaşadığımız çevrenin korunması, gelip geçici olan mahalli çıkarların baskısını ve aramızdaki bölünmeleri gidermemize bağlıdır. Bu yapılmazsa Sovyetler Birliği'yle Amerika, havaya yaydıkları zehirli kalıntılarla birbirlerini karşılıklı olarak zehirleyeceklerdir. Bu gün için bu, belki aşırı bir benzetme sayılabilir. Ama, bu kalıntıların yılda yüzde 10 artması sonucunda, yüz yıl sonunda yirmi bin kat çoğacalağını unutmamamız gerekir.

VI

POLİS DİKTATÖRLÜKLERİ

ÇAĞDAŞ TOPLUMLARIN karşı karşıya bulundukları tehlikelerin en büyüğü ırkçılık, nasyonalizm, militarizm akımlarının gelişmesi ve özellikle demagojiye ve iki yüzlülüğe dayanan yırtıcı, canavar polis diktatörlüklerinin ortaya çıkışıdır. Bunların başında da - herkese hakkını verelim - Stalin, Hitler ve Mao Tse-tung rejimleriyle İspanya, Portekiz, Güney Afrika, Yunanistan, Arnavutluk, Haiti ve çeşitli Güney Amerika ülkelerinde kurulmuş olan aşırı gerici birtakım diktatörlükler gelir.

Bu acıklı olayların başı her zaman, kendilerinden başkasını düşünmeyen kişi ya da grupların sınırsız bir iktidarı ele geçirmek uğruna giriştikleri kavgalara, düşünce özgürlüklerinin ortadan kaldırılmasına ve hoşgörüden yoksun, ilkel kitle mit'lerinin yayılmasına dayanır: Almanya'da ırk, toprak ve kan mit'i, Yahudi tehlikesi mit'i, aydın düşmanlığı ve "yaşama alanı" kavramı; Sovyetler Birliği'nde sınıflar arasındaki çatışmanın yoğunlaştırılması ve proleteryanın yanılmazlığı mit'i; bunu destelemek için de Stalin'e bağlılık ve

kapitalizmin bünyesi içinde bir çelişme bulunduğ u nazariyesi - ki olaylar alabildiğine şişirilmiş olan bu nazariyenin yanlışlığını yüz defa ispatlamıştır -; Çin'de Mao mit'i, en kızgın şekilde milliyetçilik, yaşama alanı, aydın düşmanlığı, hümanizma düşmanlığı düşüncelerinin yeniden hortlayışı ile, köylü sosyalizmine özgü birtakım ön yargılar.

Bu işlerin başlangıcında, demagoji dalgalarının ard arda saldırışına, kara gömleklilerin, ya da kı zıl muhafızların geçit resimlerine tanık oluruz. Arkadan sınırsız bir iktidarın tanrılaştırılması en yüksek derecesini bulduktan sonra sıra, bürokratik bir terör rejiminin kurulmasına gelir. Bunun başına da Eichmann, Himmler, Iejov ya da Beria tipinde güvenilir bir yönetici kadrosu geçirilir.

Dünya, Alman şehirlerinin meydanlarında ateşe atılan kitapları hiç bir zaman unutmayacaktır. Hitler'le ateşli taraftarlarının isterik, yamyamca nutukları hafızalardan silinmiş değildir. Rus halkı da içinde olmak üzere, ulusların toptan yok edilmesi yolundaki daha yamyamca planları da unutulmuş değildir. Nazi rejimi bu planları, açmış olduğu savaşta uygulamaya girişmişti; eline geçen savaş esirlerini ve rehineleri öldürttü, köyleri ateşe verdi, katliam politikasını gerçekleştirdi. (Savaş sırasında bu katliamın başlıca kurbanları Yahudiler olmuşt u. Bu politikayı ileri sürenler bunun sonucunda özellikle Ukrayna ve Polonya'-

da halkın da kendilerine katılacağını ummaktaydılar.)

Kilometreler boyunca cesetler dolu siperler, gaz odaları, S. S. köpekleri, kaçık doktorlar, kadın saçlarından yapılan yumaklar, altın dişlerle doldurulan çuvalar, gübre haline getirilen kadvralar da unutulacak şeyler değildir.

Hitler'in iktidara gelişinin nedenleri incelendiği zaman, gerek uluslararası gerekse Alman asıllı tekeli sermayelerin oynamış oldukları rolü unutmamak gerekir. Ama, Stalin ve takımının sosyalistlerle komünistleri birbirine düşüren kaskatı dogmatik, yobaz ve canice politikaları da hatırdan çıkarılmamalıdır. (Ernst Henri'nin İlya Ehrenburg'a yazdığı ünlü mektupta belirttiği gibi¹⁰.)

Almanya'da Nazizm on iki yıl sürmüştü; Sovyet Rusya'da Stalinizm iki kat daha uzun sürmüştür. Her iki rejimin de ortak nitelikleri vardı, ama yine de bazı noktalarda birbirlerinden ayrılırlar. Stalinizm çok daha ince bir demagojiden ve iki yüzüllükten yararlanmıştır. Hitler gibi yamyamca bir programı açıkça ortaya atmamış, aksine ileri, bilimsel ve sosyalist bir ideolojiden yana olduğunu ileri sürmüştü.

Bu duman perdesi ona işçi sınıfını kandırmak, aydınları uyutmak ve iktidar yolundaki rakiplerini uyuşturmak imkânını sağlıyor, oysa aslında büyük çoğunluğuyla ne alçak, ne de aptal olan milyon-

larca insanı aldatmak ve korkutmak amacıyla, el çabukluğu ve kalleslikle kurulmuş bulunan bütün bir jurnalcı, işkenceci ve cellât mekanizmasını örtüyordu. Stalinizmin bu “özgül niteliğinin” başlıca sonucu, Soveyt halkının en gözde, en dinamik, en kabiliyetli ve en dürüst insanların korkunç bir hacamata uğratılması oldu.

En aşağısından on, onbeş milyon insan N.K.V.D. nin (gizli polis) işkence odalarında can vermiş, ya da Sibirya'daki kamplarda kayıplara karışıp gitmiştir. “Haberleşmenin yasak olduğu” bu kamplarda kulak'larla (zengin köylüler) sözde yarı-kulak'lar aileleriyle birlikte birbiri üstüne yığılı olarak kapatılmışlardır. (Bu kampların, eskiden onbinlerce insanın “nüfus fazlalığı” ya da “özel emirler” nedeniyle mitralyoz ateşine tutularak öldürüldüğü Nazi kamplarından hiçbir ayrılığı yoktu.)

Norilsk ve Vorkuta madenlerinde insanlık dışı koşullar içinde çalışmak, çeşitli merkezlerde ağaç kesmek, kanal açmak, bina yapmak zorunda bırakılan sürgünler ya soğuk, açlık ve yorgunluktan can veriyor ya da daha yoldayken, hapishaneye çevrilmiş tren vagonlarında, tıka basa doldurulmuş “ölüm gemilerinde” ölüp gidiyorlardı. Kırım Tatarları, Volga Almanları, Kalmuk'lar ve daha başka Kafkas kavimleri ise bir yerden bir yere taşınırken yığın halinde yok olmaktaydılar. *Novy Mir* adlı edebiyat dergisi son zamanlarda

Sibirya'nın kuzeyinde Norilsk ile İğarka arasındaki "ölüm yolu"nu anlatan bir yazı yayınlamıştır¹¹.

Her ne kadar üst kademedeki yöneticiler birbiri ardından değişiyorduysa da (İagoda, Malenkov, İejov, Jdanov, Malenkov, Beria), rejimin baskısı ve barbarlığı aynı kalıyor, aşırı dogmacılığını sürdürüyor; rastgele aldığı kararları aynı insafsızlıkla uygulamaktan vazgeçmiyordu. Nekritch'in kitabı, General Grigorenko'nun notları ve daha başka incelemeler, 1941'de uğranılan millî felâketin nedenlerini açıkça ortaya koymuştur: Savaş öncesinde yüksek subaylarla mühendislerin "fizik olarak" elenmeleri ve Stalin'in suç arkadaşı Hitler'in "ılımlılığı" na karşı körü körüne beslediği güven. Stalin döneminin insan kırımı, düşünce katılığı ve kısa görüşlülüğün karışımı olan niteliğini belirten bu iki örnek bize yeter de artar sanırız¹².

Stalin dogmacılığının gerçek hayattan büsbütün kopmuş olduğunu anlamak için, tarım alanında izlenen politikayı hatırlamak yetecektir: Üreticiler deli gibi çalışmaya zorlanır ve ürünleri zorla, soyguncu fiatlarıyla ellerinden alınır. Köylüler köleliğe yakın bir duruma düşürülmüştü. Tarım kuruluşlarına en küçük bir makine yardımı bile çok görülür, kollektif çiftliklerin başına getirileceklerin yalnızca entrika çevirmekteki ustalıkları ve yukarıdakilere aşırı bağlılıkları gözönüne alınır. Bunların sonucu bugün apaçık ortaya çıkmaktadır. Tarımsal yaşama koşullarının

önemli ölçüde bozulmuş olması ki, bunun bundan sonra düzeltilmesi çok güç olduktan başka, birleşik kaplar kanunu uyarınca, endüstri alanını da etkilediği şüphesizdir¹³.

Stalinciliğin insanlık dışı niteliği, Nazi zindanlarında ölümden kurtulup yaşamayı başarmış olan savaş esirlerinin sonradan nasıl N.K.V.D. kamplarına atıldığı düşünüldükçe daha çok ortaya çıkar. Daha sayalım mı? İşçilere karşı yayınlanan “kararnameler”, sürgün edilen halkların ağır ağır ölüme terkedilişi; gerek Stalin’in kendisinde, gerek gizli polisin ve Stalin bürokrasinin ta içinde kök salmış olan Yahudi düşmanlığı, “dahi şef”e özgü olan bir Ukrayna korkusu, sözde (örneğin tarladan bir iki demet ekin çalanlara verilen beş yıllık hapis cezaları gibi) resmen sosyalist mülkiyeti korumaya yöneltilmiş bulunan, ama asıl amacı gerektiğinde “esir pazarı”nın ihtiyacını karşılayabilmekten başka bir şey olmayan şiddetli kanunlar¹⁴.

R. Medvedev, Stalinizmin kökleri ve gelişmesi üzerinde bin sayfalık bir inceleme hazırlamıştır. Marksist görüş açısından kaleme alınan bu inceleme, ne yazık ki, büyük değerine ve derin görüşlerine rağmen bugüne kadar yayınlanmamış değildir. Medvedev yoldaş’a gelince kendisinin benim üzerindeki düşünceleri aynı derecede iyimser olmayabilir. Zira o benim fikirlerimi bazı yönlerden “batıcılık” etkisinde kalmış gibi görmektedir.

Varsın öyle sansın, dünyada tartışmadan daha yararlı birşey olur mu? Aslında bu satırların yazarı sosyalizme yürekten bağlı bulunmaktadır. Ve sanırım ki bu da, hiçbir dikkatli okurun gözünden kaçmamıştır¹⁵.

Yazar, sermayenin, herşeyi kendi çıkarına göre yöneltmek ilkesi uyarınca, sosyalist ve ilerici güçlerin kısıkcı birazıcık gevşeyecek olduğu vakit, insanlar ve uluslar arasındaki ilişkileri ne kadar canavarca bir duruma soktuğunu pek iyi bilmektedir. Ama, batıdaki ilericilerin de bunu kendisinden daha iyi bildiklerine ve durmadan bu eğilimlere karşı çıktıklarına da inanmaktadır.

Kendi açısından, bütün dikkatini gözleri önünde geçen ve dünya yüzünde çatışma kaynaklarını besleyerek demokrasi, sosyal ilerleme ve düşünce özgürlüğü uğruna girilen savaş yollarını engelleyen şeylere dikmiş bulunmaktadır.

Sovyetler Birliği bir süreden beri kendisini Stalin döneminin kötülüklerinden kesin olarak temizlemeyi amaç edinen bir eyleme girişmiştir. Çekov: "Köle zihniyetini içimizden damla damla söküp çıkartmaktayız," diyordu. Biz de yavaş yavaş rüzgârın ne yönden estiğini önceden kestirmek ihtiyacını duymadan ve canımız için herhangi bir korkuya kapılmadan düşüncelerimizi açıkça söylemeyi öğrenmekteyiz¹⁶.

Bu ağır ve oldukça dolambaçlı yol alışın başlangıcı şüphesiz Nikita Krutçev'in Sovyet Rusya

Komünist Partisi'nin XX ci kongresine sunduğu rapordur. Krutçev'in Stalin rejiminde birtakım yüksek mevkilerde bulunduğunu ve onun işlediği cinayetlere yardımdan geri kalmadığını, ayrıca kendisi başta iken de karakterindeki zorbalık yüzünden çok üzücü birtakım yanlışlara düştüğünü bilmiyor değiliz. Ama bütün bunların yanında, XX ci kongrede Stalin'in suç ortaklarını hiç çekinmeden ortaya vurması, buna uygun olarak yüzbinlerce siyasî mahkûmun serbest bırakılması ve eski haklarının kendilerine geri verilmesi, barış içinde yanyana yaşama ilkesini uygulamak yolunda birtakım teşebbüslere girişilmesi bizi Krutçev'in oynadığı tarihî rolün değerini tanımaya zorlayan şeylerdir¹⁷.

Ama, Stalinciliğin kınanması ülkede ancak yeni yeni ele alınmaktadır. Şüphesiz, N.K.V.D. arşivleri de içinde olarak, bu dönemle ilgili belgeleri açığa vurmak ve bütün ülkede araştırmalara girişmek gerekecektir. Eğer 1964'de öngörüldüğü gibi - ki bu sade tasarı halinde kalmıştır - milyonlarca militanın kanına girmiş olan Stalin'in komünist partisinden, "sembolik" olarak atılmasına ve bunun yanı sıra, Stalin baskısına kurban gitmiş olanların suçsuzluklarının ortaya çıkarılmasına karar verilmiş olsaydı, hem Sovyet Komünist Partisi'nin otoritesi çoğalacak, hem de Sosyalist düşüncelerin prestiji bütün dünyada hissedilir derecede yükselecekti.

Sadece 1936 ile 1939 yılları arasında, Partinin bir buçuk milyondan fazla üyesi, yani bütün kayıtlı üyelerin yüzde ellisi hapse atılmıştı. Bunların arasından yalnız elli bini serbest bırakıldı, üst tarafı ya sorguları sırasında işkenceye uğradılar, ya kurşuna dizildiler (600 bin kişi), ya da kamplarda can verdiler. Eski hakları geri verilen mahpuslar arasında yeniden yönetici bir göreve getirilenlerin sayısı çok az oldu. Ama, ya suçlu ya da tanık olarak karıştırıldıkları cinayet davaları üzerinde açılan sorgulara katılmalarına müsaade edilenlerin sayısı bundan da azdı.

Son zamanlarda bize sık sık “yarayı deşmemek” konusunda öğütler veriliyor. Bu öğüdü veren sayın kişilerin deşilecek yarası olmadığı besbellidir. Aslına bakarsanız, bayrağımızın bulaşmış olduğu kandan ve çamurdan temizlenmesi, ancak geçmişteki olaylarla sonuçlarının inceden inceye deşilmesiyle mümkün olabilir.

Bazılarına göre Stalinizm, siyasal görünüşüyle, anti-Leninist bir sözde-Sosyalizm’in iktisadî temelleri üzerine kurulmuş bir çeşit üst yapıdır. Bu temel ise özgül bir sınıfın türemesine yol açmıştır. Bütün kilit noktalarını işgal eden ve resmî olduğu kadar gizli birtakım imtiyazlardan da yararlanan seçkin bürokratlar sınıfı. Bu yorumun, tümüyle değilse bile, kısmen doğru olduğunu sanıyorum. Bugün neden yeni ve güçlü bir Stalincilik akımıyla karşılaştığımızı açıklamaya yardım ettiği

şüphesizdir. Ancak bu düşüncenin burada tartışılması, bizi sorunun başka bir yüzünü incelemek için giriştiğimiz bu denemenin çerçevesinden uzaklaştırabilir¹⁹.

Yeni Stalinciliğin ülkenin siyasal yaşayışı üzerinde yaptığı etkiyi eldeki bütün yollara baş vurarak kısıtlamak zorundayız. Örneğin Parti Merkez komitesi'ne bağlı bilim komisyonu'nun başkanı olan Sergei Trapeznikov'un durumunu ele alalım. Kendisi gerçekten akıllı, kavrayışlı, ciddi bir adamdır. Ne var ki düşünceleri temelinde Stalinci olarak kalmıştır. (Bana göre bu düşünceler bürokrat seçkinlerin çıkarlarını dile getirmektedir.) Gerek halkımızın, gerekse yöneticilerimizin bu durumun çoktan farkına varmış olmaları gerekirdi²⁰.

Bay Trapeznikov'un görüşleri *intelligentsia*'nın büyük çoğunluğunun ve bana kalırsa, Sovyet halkının olduğu kadar ilerici insanlığın da gerçek çıkarlarını dile getiren en dinamik bölümünün istekleriyle köklü bir çelişme göstermektedir. İktidarın bu konuda gözünü açması yerinde olur: Görüşleri üzerinde yanılmıyorsam Trapeznikov gibi adamlar görevlerini ve etkilerini elde tuttukları sürece Partinin bilim ve sanat çevrelerinde ilerlemesine imkân yoktur. Bilim Akademisi üyeliği için yapılan son seçimler de bunu ispatlamaktadır. Seçmenlerin büyük çoğunluğunun Trapeznikov'un adaylığına karşı çıktığı görülmüş, ama

iktidar yine de bu dolaylı uyarmayı “anlamamış” gibi davranmıştır.

Bay Trapezinkov’un meslekî ve kişisel nitelikleri üzerindeki bilgim çok azdır, onun için bunları tartışma konusu yapacak değilim. Söz konusu olan sadece ve sadece siyasal düşünceleridir. Bunlar üzerinde güvenilir kaynaklardan olmakla beraber, dolaylı şekilde bilgi edinmiş olduğumdan bir yanlışlık ihtimalini de büsbütün gözden uzak tutmuyorum. Dilerim ki böyle olsun. O zaman, sözü mü geri almaktan ve özür dilemekten çekinmem.

Şu son yıllarda, sosyalist gelişim yoluna girmiş olan bir ülke, demagojinin, şiddetin, kıyıcılığın ve alçaklığın pençesine düşmüş bulunmaktadır. Çinden söz ettiğimi anlamışsınızdır. Çindeki halk yığınlarının “Büyük Yönetici” ile suç ortaklarının ortaya saçtığı insanlık düşmanı düşüncelerle zehirlendiğini görüp de dehşete kapılmamak elde mi? Hele Kızıl Muhafızların Başkan Mao’nun “ideolojik düşmanlarının” öldürülmesini seyredelerken “sevinçten tepindiklerini” radyoda dinledikten sonra?

“Kişiye tapma” denilen o eşi bulunmaz budalalık, Çin’de en çirkin ve traji-komik kılıklara bürünmüş, Hitlercilikte, Stalincilikte gördüğümüz şeyleri en saçma sonuçlarına kadar uygulamaktan geri kalmamıştır. Ama, bu saçmalıkların halk üzerindeki etkisi büyük olmuş, on milyonlarca insanın gözünü boyamayı başarmıştır. Bunun yanın-

da da, belki en iyi ve en samimî olanlar arasından milyonlarca başka insan şerefsizliğe ve ölüme mahkûm olup gitmiştir.

Çin'in yaşamakta olduğu faciayı bütün genişliğiyle ölçmek zordur. Böyle bir şeye girişirken de birtakım etkenlerin, örneğin: "büyük ileri hamle"nin başarısızlığa uğramasında sonra ülkenin içine düştüğü ekonomik güçlüklerin, iktidarı ele geçirmek isteyen klikler arasındaki çekişmelerin, Vietnam savaşının, dünyayı ikiye ayıran çatışmaların, Sovyet Rusya'da Stalinciliğe karşı girişilen mücadeledeki kararsızlıkların doğurduğu uluslararası durumu gözönünde tutmak gerekir.

Maoculuk çok defa, komünist hareketi ikiye bölmekle suçlanmaktadır. Bunun kadar yanlış bir şey olamaz. İkiye bölünme olayı bir hastalıktan doğmakta ve bir bakıma bu hastalığın giderilmesine de yol açmaktadır. Bu hastalık var olduğuna göre asıl, yüzeyde kalan bir birliği sürdürmek ilke dışı ve tehlikeli bir uzlaşma olacak ve dünya komünizmini kurtulması imkânsız bir çıkmaza sürükleyecekti²¹.

Mao'cuların insan haklarına karşı işledikleri suçlar akıl alır gibi değildir. Çin halkının haklarına saygı gösterilmesini sağlamak için bütün dünyadaki demokratik güçlerin yardımına ihtiyacı vardır. Dünya komünizminin Afrika'da, Güney Amerika'da ya da Yakın Doğu'da "emperyalist tehlike"ye karşı savaşmak amacıyla - Mao'nun görüşüne uygun olarak - birleşmesinden daha fazla.

VII

DÜŞÜNCE ÖZGÜRLÜĞÜ TEHLİKEDEDİR

İNSAN KİŞİLİĞİNİN, hayatın asıl anlamı demek olan değeri ve bağımsızlığı tehdit altında bulunuyor.

Hiçbir şey, insanın kişi olarak özgürlüğünü savış, sefalet ya da terör yönetimi kadar tehlikeye atamaz. Ama bunun yanında, dolaylı olmakla birlikte, insanlığı yakından etkileyen başka tehlikeler de vardır.

Bu tehlikelerden biri, insanların sersemleştirilmesidir. (Buna isterseniz, burjuva sosyologların acı deyimiyle “adsız yığın” da diyebilirsiniz.) Bu sersemleşme, ya kasıtlı olarak ya da ticarî nedenlerle, tüketicilerin düşünce düzeyini alçaltan, eğlenceyi ya da çıkarıcılığı temel değerler derecesine yükselten ve sıkı sansür altında işleyen “kitle eğitimi” ile elde edilir.

Eğitimde de buna benzer bir örneğe rastlayabiliriz. Gerçi, doğrudan doğruya hükûmetin otoritesi altında bulunan bir eğitim sistemi, dinle devlet işlerinin ayrılmış olması, okumanın parasız

oluşu gibi faktörler toplumsal ilerlemenin yararına işlemektedir. Ama, madalyonun bir de ters tarafı var. Bu da, öğretimin standart hale gelmesi, - edebiyatta, tarihte, hayat bilgisinde, coğrafyada - öğretim sırasında, müfredat programlarında, sınav sisteminde bu şekilde uygulanmasıdır.

Aşırı bir törecilik, ciddî bir tehlike kaynağıdır. Tartışma özgürlüğünün ve zihnî gelişmenin önlenmesi de öyledir; hele gençlerin kişisel görüşlere sahip olmaya başladıkları çağlarda. Eski Çinde, gençleri yönetici görevlere hazırlamaya yarayan imtihan sistemi, bir çeşit zihin katılaşmasını ve Konfüçyüs mezhebinin gerici yönlerinin kutsallaştırılması sonucunu doğurmuştu. Çağdaş toplumların böyle bir sonuca düşmemelerini dilemeliyiz.

Kitle psikolojisi ile çağdaş teknoloji, insanların tutumlarının, inanç ve dileklerinin düzenlenmesi konusunda yeni imkânları durmadan önümüze sermektedir. Burada, yalnız ilâncılık ve kitle psikolojisine dayanan bilgi verme işlemleri değil, aynı zamanda uygulaması üzerinde yabancı basında geniş tartışmalar yapıldığını gördüğümüz teknik metodlar da sözkonusudur. Bunlar arasında doğum kontrolünü, biyoşimik maddeler yoluyla ruhî süreçler üstünde elde edilen etkileri ve bu süreçlerin elektronik gereçlerle izlenmesini de sayabiliriz.

Bu yeni metodların bir yana bırakılmasını ya da bilim ve teknolojiadaki ilerlemelerin kısıtlanmasını savunacak değilim. Ama, insan hayatının temel değerlerini ve asıl anlamını bile tehdit eden korkunç tehlikenin bilincine varmamız gerektiği kanısındayım. Bu tehlike ise gerek yığın psikolojisi metodlarının, gerekse böyle sürüyle teknik ve biyosimik yöntemin kötüye kullanılmasından doğabilir.

Farelerin ya da tavukların beyin kesimine sokulan elektrodlarla, bu hayvanlarda elektrik yoluyla bir çeşit esenlik duygusu (Euphorie) yaratabilirsiniz. Ama, insan ne faredir, ne de tavuk. Burada reçeteli reçetesiz satılan sakinleştirici ya da kalkındırıcı ilâçların gittikçe daha çok kullanılmasından doğan problemlere dokunmakla, pek de konu dışına çıkmış olmuyoruz.

Norbert Wiener'in de söylediği gibi, burada belirtmemiz gereken ikinci bir tehlike, sibernetik makinelerin insan tutumlarını düzenleyen normlardan çok daha değişik normlara göre çalışmasıdır. İkiye bölünmüş bir insanlığın, ya da daha kötüsü, belirli bir insan topluluğunun bu bilgi damışmanların, bu "yapma düşünce" otomatlarının öğütlerine baş vurarak elde edeceği gücü uygulamaya heveslendiğini düşünün. Wiener'in kitabında belirttiği gibi, böyle bir şey insanlığın tepetaklak gelmesi demek olur. Gerçekten de bu makinelerin çok yanıltıcı cevaplar vermesi ve insanları

ilgilendiren problemler yerine, büsbütün soyut sorunları çözümlemeye kalkması mümkündür. Zira, yapma beynin içinde geçecek olan böyle bir gelişmeyi önceden kestirmek elde olmayacaktır.

Dünya'daki uzlaşmazlıklar böylesine sürüp gidecek ve şurada burada temel değerlere, özellikle düşünce özgürlüğüne saygı gösterilmeyecek olursa, on beş yirmi yıl sonra bu tehlikenin gerçekleşeceği muhakkaktır.

Şimdi daha yakın tehlikelere ve düşünce özgürlüğünün gerekliliğine döneceğiz. Gerek intelligentsia'nın, gerekse bir bütün olarak halk'ın yönetici çevreler üzerinde denetim hakkını kullanabilmesini ve onların niyet ve kararlarını tartışabilmesini sağlayabilecek tek şey, işte bu özgürlüktür.

Marx, "Baştakilerin akli daha iyi erer," ve "Neyin doğru, neyin yanlış olduğu yalnız işleri yürütmeye alışmış olan yönetici çevrelerin bilebileceği bir şeydir," gibi yanlış düşüncelerin, toplum çıkarı ile devlet gücünü birbirine karıştırmak eğiliminde olan resmî memurlara özgü bir şey olduğunu söylüyordu.

Marx olsun, Lenin olsun, ikisi de demokratik sistemin tam karşıtı olan bürokratik metodların zararlılığını ortaya koymuşlardır. Lenin, herhangi bir aşçı kadının bile günün birinde devlet yönetiminde görev almayı öğrenmesinin şart oldu-

ğunu söylerdi. Günümüzde, toplumsal sorunlar eskiden olduğundan çok daha çeşitli ve çapraşık, insanlığı tehdit eden tehlikelerse ölçülemeyecek kadar daha büyüktür. Demek ki insanların dogmacı ve “iradeci” yanlışlıkların sonuçlarından korunması sorunu daha da önem kazanmaktadır. Oysa, bütün karar alma yetkisi, gerçeği hiç hesaba katmayan birkaç gizli danışmanın elinde olursa, bu yanlışlar kaçınılmaz bir hal alır.

Şu son yıllarda (kelimenin en geniş anlamıyla) sansür’ün, ideolojik çatışmaların dayanaklarından biri durumuna geçmiş olmasına şaşmamak gerekir. İleri düşünceli bir Amerikan sosyologu olan Lewis Coser, bu konuda şöyle söylüyor:

“Öncü yazarlardan çoğunun, gerçeklerle aralarındaki ilişkiyi koparmış olmalarının nedeni, yalnızca sansür’le aralarındaki dalaşmalara bağlamak saçma olur. Ama, bu kavgaların onların bu tutumunu hiç etkilememiş olduğunu da ileri süremeyiz. Bu yazarların gözünde sansür, burjuva toplumunun ikiyüzlülüğünün, bayağılığının, rahata düşkünlüğünün bir sembolü haline gelmiştir²².

“Amerika Birleşik Devletleri’nde, ilk başta siyasetle hiç ilgisi olmayan bu yazarlardan bir çoğu, solcu bir eğilime yönelmişlerdir. Bunun nedeni, sol’un sansüre karşı en gözüpek şekilde savaşıması idi. Öncü sanat adamlarıyla öncü politika adam-

ları ve sosyal aşırı uçlar arasındaki sıkı kaynaşmanın, bir bakıma, bunların giriştikleri mücadeleden çok kişinin gözünde her çeşit baskıya karşı ve özgürlük uğruna açılmış ortak bir savaş niteliği kazanmış olmasıdır.” (Bu satırları Igor Kon’un 1968 Ocağında *Novy Mir*’de çıkan bir yazısından alıyorum.)

Büyük yazar Soljenitsyn’in sansür’e karşı kaleme aldığı, ciddî belgelere dayanan içli çağırısını bilmeyen var mı? G. Vadimov, G. Svirski ve başka yazarlar da onun gibi, beceriksiz bir sansürün Sovyet edebiyatındaki canlı güçleri nasıl yok ettiğini büyük bir açıklıkla ispatlamış bulunuyorlar. Bu durum, herhangi bir düşünce akımı için de böyledir. Yeni ve köklü düşüncelerin doğmadan boğulmasının, bir donma ve katılaşmaya düşülmesinin nedenlerinden biri de budur²³.

Sonuç olarak, bu gibi düşüncelerin ortaya çıkabilmesi, kendileriyle çelişen fikirler karşısında tartışılmalarına ve yerleşmiş inançların olduğu kadar henüz herkesçe benimsenmemiş düşüncelerin de belirtilmesine fırsat verilmesine bağlıdır. Bunu eski Yunan filozofları bile biliyorlardı; günümüzde ise bu konuda şüphesi olanlar parmakla gösterilecek kadar azdır. Öyle olduğu halde, koca bir ulusun düşünsel hayatı üzerinde elli yıl süreyle uygulanan en ağır baskıdan sonra, başımızdakiler bu soruna en küçük ölçüde bile değinilmesinden korkmaktadırlar.

Şimdi de şu son yıllarda kendini gösteren ve gerçekten çekilmez olan birtakım eğilimlere gelelim: Bu konuda bütün problemi kapsayan bir tablo çizecek değil, tek tek birkaç örnek göstermekle yetineceğiz. Sovyet Rusya'da, edebiyata ve politika incelemelerine uygulanan baltalayıcı sansür, yeniden geniş ölçüde güc kazanmaktadır. En ilginç eserler, çekmecelerin dibinde saklanmak zorunda bırakılıyor. Bunlar arasında, Soljenitsyn'in moral değeri bir eşine daha rastlanmayacak kadar eksiksiz ve yüksek olan en güzel yazılarını, sanat ve felsefe üzerinde şaşılacak değerdeki düşüncelerini gösterebiliriz. Bu, rezillik değil de, nedir?

Son zamanlarda Rus Cumhuriyeti Yüksek Sovyeti'nce yayınlanan ve ceza kanununu değiştiren kararname Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği anayasasının açık bir ihlâlidir. Bu yüzden büyük bir hoşnutsuzluk yaratmıştır. (Bu kararnameye göre, yazarların girişecekleri protesto hareketleri, ceza kanununun cinayetlerin vaktinde haber verilmemesini cezalandıran 190 cı maddesinin kapsamına alınmaktadır²⁴.)

Sovyetler Birliği'nin olduğu kadar dış ülkelerin de ilerici çevrelerinde (ki bunların arasında Louis Aragon ve Graham Greene de bulunmaktadır) kınanan Siniavski-Daniel davasına bizim basınımızda henüz yer verilmiş değildir. Bu iki yazar bir kampta çürümekte, sert bir rejim altında hakaretle

karışık işkencelere uğratılmaktadır. (Özellikle Daniel.)

Siyaset suçlularından bir çoğu, şu anda, Mord-
ves cumhuriyetindeki kamplarda hapsedilmişler-
dir. Buralarda, kamu suçlarından cezaya çarpılan-
lar da içinde olarak, aşağı yukarı ellibin tutuklu
vardır. Dışarı sızabilen haberlere bakılırsa, bu
kampların yönetiminde Stalin zamanından kalma
görevlilere gittikçe daha geniş yetkiler verildiği
için, uygulanmakta olan rejim de gittikçe daha
sertleşmektedir. Yine de, doğruluktan şaşmamak
için son zamanlarda hafif bir iyileşme görüldüğü-
nü belirtelim ve umalım ki bu mutlu gelişme böy-
lece sürebilsin.

Dileğimiz, hiç şüphe yok, suçluların tutuklu
bulunduğu yerlerin kamu kontrolü altında olma-
sını şart koşan Lenin'ci ilkelerin yeniden uygu-
lanmasıdır. Bunun kadar önemli başka bir çözüm
de, bütün siyaset suçlularının af edilmesidir. Ama,
Ekim İhtilâlinin ellinci yıldönümünde olduğu gi-
bi sadece bir kısmının değil. Aslında, sağcı grup,
kabine içindeki geçici zaferinden yararlanarak,
bu affın sınırını daha da daraltmayı başarmıştır.
Bunların yanında, ilerici kamu oyunda hâlâ bir-
takım şüphelere yol açan bütün politik davaların
yeniden görülmesi de gerekmektedir²⁵.

Ginzburg, Galatskov ve daha başkaları, sade-
ce yurttaş özgürlüğünü ve (örnek bir dava olan)

Siniavski ile Daniel'in davalarını savundukları için tutuklanmışlardır. Henüz yargılanmadan on sekiz ay tutuklu kalmışlar, daha sonra mahkemeye çıkarılarak beş ile yedi yıl arasında çeşitli hapis cezalarına çarptırılmışlardır. Bu da bir alçaklık değil mi? Bu satırların yazarı 11 Şubat 1967'de Partinin merkez komitesine bir çağırıda bulunarak Ginzburg, Galantskov ve ötekilere karşı girişilen kovuşturmanın durdurulmasını istemişti. Buna ne cevap, ne de işin aslı üzerinde bir açıklama geldi. Yalnız daha sonra, kendisini ve daha birkaç kişiyi iftiraya uğratmak yolunda bir teşebbüse girişildiğini ve bunun da, suçlular arasında bulunan Dobrovski'ye yalancı şahitlik yaptırmak yoluyla uygulanmak istendiğini öğrenecekti. (Bu teşebbüs, olsa olsa eski K.G.B. şefi Semitchastny'nin başının altından çıkmıştır.) Arkadan, adigeçen suçlunun mahkemede söyledikleri Ginzburg ve Galantskov'la ülke dışında kurulu Sovyet aleyhtarları bir örgüt arasında gizli bir anlaşma bulunduğu delil olarak kullanıldı ki biz bunun doğruluğundan şüphe etmekten kendimizi alamıyoruz.

Khaustov ve Bukovski'nin sırf arkadaşlarını savunmaktan başka amacı olmayan bir toplantıya katıldıkları nedeniyle yargılanarak üç yıl kamp cezasına çarptırılmaları aklın alacağı şey midir? Ya, psikiatri servisleriyle mahkemelerin davranışları üzerindeki düşüncelerini açıkça söylemekten başka bir suç olmayan bir sürü aydının, eski za-

manların büyücü avı geleneklerini aratırcasına, işkenceye uğratılmasına ne diyelim? İşlerinden atılmak ya da kara listeye geçmek tehdidi altında namuslu yurttaşları her biri birer ikiyüzlülük anıtı olan “sözünden cayma” belgeleri imzalamaya zorlamak için kullanılan aşırı metodlara ne diyelim? Kaç tane genç yazarın, gazetecinin, intelligentsia üyesinin böylece bütün yaşama imkânlarından yoksun bırakıldığını biliyor musunuz²⁶?

İşte bu çeşit baskıları en iyi yansıtan örneklerden bir tanesi:

Sinema konusuyla uğraşan bir kadın yazar olan B. yoldaş, Parti'nin bucak komitesine çağrılır. Gider ve damdan düşercesine şu soruyla karşılanır: “Sizden Ginzburg lehine yazılan dilekçeyi imzalamanızı kim istedi?” “— Müsaade ederseniz bu soruya karşılık vermeyeyim.” “— Nasıl isterseniz. Gidebilirsiniz, ama bu işin burada biteceğini sanmayın.”

Gerçekten de genç kadın kısa bir süre sonra Parti'den atıldığını ve çalıştığı yerlere, işten çıkarılması ve bundan böyle de kendisine hiçbir fikir çalışmasında görev verilmemesi konusunda tavsiyelerde bulunduğu öğrenir.

İnsanları inandırma ve doktrine kazandırma konusunda bu gibi yollara başvuran Parti'nin aynı zamanda insanlığın düşünce önderliği rolünü oynamaya yeltenmesi güç kabul edilebilir bir şeydir.

Bilimler Akademisi Başkanı Mecislas Keldych' in, Parti militanlarının Moskova genel toplantısında, dogmacılığın en katı görünüşünü yansıtan ve herkesi sindirmek amacı güttüğü belli olan bir söylev vermesi utandırıcı bir şey değil midir? Ya göreve atanma ya da ilerleme konusunda Yahudi düşmanlığının yeniden hortlamasına göz yummak, rezalet değil de, nedir? (Şunu da söylemeden geçemeyeceğim. 1930 dan beri Yahudi düşmanlığı bürokrasinin en yüksek yerlerinde bulunanlar arasında gizli ya da açık olarak kendini göstermekten geri kalmamıştır²⁷.)

Başta çocuklar ve yaşlılar olmak üzere nüfusunun yüzde 46 sını Stalin terörüne kurban vermiş olan Kırım Tatarlarının, yurttaşlık haklarını bugün bile tam olarak yeniden kazanmamış olmaları karşısında bir kez daha "rezalet!" diye bağırmanın elde mi? Lenin ilkelerinden uzaklaşmalar itiraf edilip eleştirilmedikçe, bu konuda işlenmiş olan yanlışları düzeltmek için kesin tedbirler alınmadıkça ulus toplulukları sorunu bir karışıklık ve hoşnutsuzluk kaynağı olmaktan kurulamayacaktır²⁸.

Öte yandan halk gözünde Stalin'e yeniden itibar kazandırmak için girilen teşebbüsleri de hatırlatalım mı? Açık ya da kapalı (suça ses çıkarmayarak katılmak) şeklindeki bu teşebbüsler iğrenç olduğu kadar tehlikelidir de. Stalin'in kendisi, siyaseti, suç ortakları, bürokratik terör yolu-

le zorla uyguladığı sözde sosyalizm savunulmak istenmekte, bu ikiyüzlülüğe dayanan sosyalizm yanında, aslında büyük haksızlıklarla elde edilmiş bir miktar artışından başka bir şey olmayan ve bir sürü nitelik faktörünün bir kenara itilmesiyle varılan bir gelişme, başarı diye göklere çıkarılmaktadır. (Burada, iki yüz milyon nüfuslu koca bir ülkede bir uçtan bir uca büyük değişiklik gösterebilecek bir durum üzerinde genel bir yargıya varmaktan daha çok, temel nitelikteki eğilim ve sonuçları ortaya koymak söz konusudur.)

Bu davranışlar ne kadar utandırıcı olursa olsun, yine de Stalin'in işlediği cinayetlerin genişliğine erişmekten uzaktır. Bunu en iyi, soğuk savaş döneminin acı bir hatırası olan MacCarthy'cilikle kıyaslayabiliriz²⁹. Yine de, Sovyet kamu oyunun Neo-Stalinizmin en küçük bir belirtisi karşısında kuşku ve hoşnutsuzluğunu dile getirmesi, sürekli olarak tetikte bulunması şarttır.

Dünyadaki öteki komünistlerin de, komünist düşüncelerden büsbütün soğumaya yol açacak olan, Sovyet Rusya'da Stalinciliğin yeniden canlanması teşebbüsleri karşısında takındığımız olumsuz tutumu paylaşacaklarından eminim.

Bugün, hükûmet sistemlerine yavaş yavaş yeni bir biçim vermenin ve bunu insanlığın hizmetinde kullanmanın tek yolu, düşünce özgürlüğünden başka bir şey değildir. Çekoslovaklar bunu anla-

mişlardır; onların gerek sosyalizmin geleceği, gerekse bütün insanlık için çok büyük bir önem taşıyan bu cesaretli inisiyatiflerini desteklemek bizim görevimizdir. Bu destekleme siyasal bakımdan olmalı ve ilk dönemlerinde, çoğalan bir ekonomik yardımı da kapsamaktadır³⁰.

Glavlit, yani sansür'e gelince, bizdeki durum öyledir ki, liberal direktiflerin, zamanla da olsa bunu değiştirebilmesine imkân göremiyoruz. Bunun için yasama ve yürütme ölçüsünde birtakım tedbirler alınmasına ihtiyaç vardır. Örneğin basın ve haber alıp verme konusunda özel bir kanun çıkarılmalı; neyin basılıp neyin basılamayacağı bu kanunda açıkça belirtilmeli, kanunun uygulanması bu işten anlayan insanlara verilmeli ve kamu kontrolüne bağlı bulunmalıdır. Ayrıca bilgi alış verışı (gazeteler, turist v.b. gibi) her türlü yollarla teşvik edilmeli, kendi kendimizi daha iyi tanımamıza yol açılmalıdır. Politika, sosyoloji, ekonomi konularındaki araştırmalara ayrılan ödenekler azaltılmamalı; araştırma ve inceleme konularını seçme işi yalnızca hükûmet organlarına bırakılmamalıdır. (Yoksa, kaçınılmaz bir şekilde herkes "hoşa gitmeyen" sorun ve konulara değinmemek eğilimine kapılabilir.)

Umut Yolları

I

BARIŞÇI YARIŞMA

BUGÜN ortada bütün ötekilerden daha önemli olan bir soru vardır ki, sosyalizmin geleceği bile buna bağlıdır, diyebiliriz. Evet, iki şıktan biri: Ya sosyalizm ülküleri ile Emegın kutsallığı düşüncesi özel mülkiyeti ve sermayeyi yüceltme amacını güden bencil ülkülerin daha üstünde bir çekici güc kazanacak ya da sosyalist rejimlerde ve, daha kötüsü, (kişilerin tanrılaştırıldığı) faşist rejimlerde rastlanan düşünce özgürlüğü kısıtlamaları, iki sistem birbirine ölçüldüğü zaman, insanları etki altında bırakan tek faktör olacaktır.

Maddi olmayan faktörler üzerinde böyle özellikle durmamın nedeni çok sadedir. Toplumsal çalışmanın ya da üretici güçlerin yüksek bir ürün verme derecesine erişildiğı, halkın büyük bir çoğunluğuna bu yolda üstün bir yaşama düzeni sağlandığı anda, sosyalizm ile kapitalizm eşit değerde gibi görünmektedirler. Bu sorunu daha yakından inceleyelim.

Bir mukavemet yarışına katılmış iki kayakçı getirin gözünüzün önüne. Birinin sırtındaki rüzgâr ceketinin üstünde bir kartal, öbürününkinden

bir kızıl yıldız arması olsun. Başla işareti verildiği zaman, birincisi ötekinden epeyi, diyelim kilometrelerce ileridedir. Ama, bir de bakıyoruz ki, rakibi ona yetişircesine yaklaşıyor. İçlerinde en iyisi hangisi acaba? Buna cevap vermek zordur. Zira ikisi de birbirinden çok ayrı koşullar içinde yarışmaktadırlar. Baştaki kayakçı kendine karda bir iz açmak zorundadır. Rakibinin ise bütün yaptığı iş, bunu izlemekten başka bir şey değildir. (Okucu bu yarışın teknoloji konusunda daha gelişmiş bir ülke üzerine yüklenen araştırma ve geliştirme giderlerini canlandırdığını anlamıştır.) Aslına bakarsanız iki kayakçının güçleri birbirine hemen hemen eşittir.

Bu benzetmenin, iki ülkenin birbirine kıyaslanmasını pek yerinde olmayarak basitleştirdiği ortadadır. Amerika Birleşik Devletleri'yle Sovyetler Birliği'nin ekonomik ve teknolojik ilerlemeleeri, "Rusların devrimci hızı" ile "Amerikalılar'ın etkenliği", gerçekte çok daha başka türlü karmaşık birtakım sorunlar ortaya çıkarır.

Şunu da gözden uzak tutmamalıyız ki, bu dönemin büyük bir parçasında Sovyetler Birliği korkunç bir savaşı yürütmek ve arkasından da yaralarını sarmak zorunda kalmıştır. Ayrıca, gelişimindeki birtakım saçmalıklar sosyalizmin boy atmasının ayrılmaz bir koşulu değil, sadece uğramış olduğu acıklı bir kazadır: İstenseydi kaçınılması elde olan, ağır bir hastalık.

Öte yandan, ciddî bir kıyaslamaya girişecek olursak sadece birkaç dalda Amerika'ya yetişmiş olduğumuz da gözden kaçmamalıdır. Örneğin kömür ve çelikte. Oysa bu geleneksel dallar, bugün, Amerika'nın endüstriyel gelişmesi döneminde kendilerine verilen önemi yitirmiş bulunmaktadır. Teknolojik araştırma ve geliştirmeyi bir yana bıraksak bile, daha yeni yeni ortaya çıkan bir takım konularda - özellikle otomasyonda, kompüter ve petro kimya endüstrisinde - yalnız Amerika'dan geri olmakla kalmamakta, ilerlememiz de onunkinden yavaş olmaktadır. Bu demektir ki böyle giderse, ekonomimizin önümüzdeki yirmi ya da otuz yıldan önce Amerika'dan ileriye geçmesi pek beklenemez*.

Değer vermemiz gereken başka bir nokta, ülkemizin verimli kara topraklardan kömüre, ormanlara, petrolden manganez ve elmasa varıncaya kadar çok geniş doğal kaynaklara sahip olduğudur. Bununla birlikte, sözünü ettiğimiz dönemde Sovyet halkı gücünün son damlasını harcıyana kadar çalışmış ve bunun da bu kaynakların rasyonel bir şekilde işletilmesine zararı dokunmuştur.

Bundan başka, Sovyetler Birliği, iki kayakçı örneğinde olduğu gibi, daha önce Amerika'da denenmesi yapılan endüstriyel örgütlenme, teknoloji

* Sovyet bilgini Saharov bu konuda, J.J. Servan-Schreiber'in "Amerika Meydan Okuyor" adlı kitabının yirmi dördüncü bölümünde (S. 247) söylediklerini doğrulamaktadır. (N. S.)

ve araştırma prensiplerinden yararlanabilmiştir. Bu örneklerden birkaçını sayalım: Ulusun endüstriyel enerji bütçesinin hesaplanması, zincirleme montaj tekniği, antibiyotikler, nükleer enerji, çelik sanayiinde kullanılan oksijen değiştirgeci, melez tahıl çeşitleri, otomatik biçer-döver, madenlerde kullanılan ve katmanlaşmaya paralel kertikler açarak kazıyı kolaylaştıran makinelerle otomatik zırhlı taşıyıcılar, tükenmez zincirli ekskavatör, ve lokomotiflerde buhar yerine dizel kullanılması gibi. Bunların yanında daha başkalarını da sayabiliriz.

Bu söylediklerimizden, ihtiyatı elden bırakmadan da, aşağıdaki sonuçları çıkarabileceğimizi sanıyorum:

1 — Sosyalizmin uygulanmasındaki dinamizmin maddî alanda olduğu kadar kültürel ve toplumsal alanda halka çok şeyler getirdiği ve Emegın manevî değerini, başka herhangi bir sistemde olduğundan daha çok, yücelttiği açıkça ortadadır.

2 — Görünürde kapitalist üretim sisteminin, çok kez dogmatik bir şekilde ileri sürüldüğü gibi, ekonomiyi bir çıkmaza sürüklediğini ya da emekten ürün alma gücünün sosyalist sisteme ölçüyle çok düşük olduğunu gösteren hiçbir belirti yoktur. Öte yandan kapitalizmin işçi sınıfını kaçınılmaz şekilde kesin bir yoksulluğa sürüklediği iddiasını doğrulayacak herhangi bir durum da görülmemektedir³¹.

Kapitalizmin sürekli olarak başardığı ekonomik ilerlemeler, dogmacılıktan kurtulmuş her marksistin gözünde çok büyük teorik önem taşıyan bir olay olarak görülmelidir. Gerçekten de barış içinde yanyana yaşama ilkesinin ortaya çıkması ve sürüp gelmesi bu ilerlemelerin bir sonucudur. Yine bunlar, kapitalist sistemin, bir çıkmaz içine düşecek olsa bile, son çare olarak silâhlı bir serüvene atılmasının zorunlu olmadığını düşünmemize de imkân vermektedir. Gerek kapitalizm, gerek sosyalizm birtakım sorunlar üzerinde birbirlerine yaklaşmak şartıyla karşılıklı olarak birbirlerinden alacakları olumlu elemanlarla uzun süreli bir gelişimi gerçekleştirmek olanağına sahiptirler.

Sınıf açısından beni ihanet ve revizyonizmle suçlayacak birtakım kızgın bağırışları buradan duyuyor gibiyim. Yine birtakım kusur bağışlayıcı gülümsemeleri de uzaktan görüyorum: Siyasal konularda bu ne saflık, bu ne toyluk? Ama, olaylar gün gibi ortadadır ve bunlara baktığımız zaman Amerika'nın da, öteki kapitalist ülkelerin de gerçek bir ekonomik ilerlemeye vardıklarını, sosyalizmin toplumsal ilkelerini gerçekten uyguladıklarını, emekçilerin durumlarının gerçekten düzeldiğini görüyoruz. Dahası var: Bu olaylar bize iki sistem ve iki süper devlet arasında gittikçe daha sıkı bir işbirliğini ve yanyana yaşamayı gerçekleştirmeyecek olursak, geride insanlığın yok olmasından başka yol kalmayacağı izlemini de veriyor.

Şimdi Amerika ve Sovyet Rusya'da çeşitli sosyal grupların kişisel gelirleriyle tüketimlerini ele alalım. Propagandacılarımız, Amerika'da apaçık birtakım sosyal eşitsizlikler bulunduğunu, oysa Sovyetler Birliği'nde her şeyin işçi sınıfının çıkarlarına göre düzenlendiğini ve eşitliğin her yerde hâkim olduğunu ısrarla ileri sürmektedirler. Aslında bu iddiaların her ikisinde de biraz gerçek payı, birçok da göz boyamacılık bulunmaktadır.

Şüphesiz yirmi iki milyon Amerikalı zencinin içinde bulunduğu acıklı durumu, sefaleti, haktan yoksunluğu ve tanrının günü yüzlerine çarpılan küçültücü alayları azımsamak niyetinde değilim. Ama, şunu iyice kafamıza koymalıyız ki bu problem, sınıftan daha çok bir ırk problemidir ve altında da bir ırk sorunu ile, beyaz ırktan olan işçilerin bencilliği yatmaktadır. Oysa bu sorunun çözümü ülkenin başında bulunanların daha işine yarayacaktır. Amerikan hükûmetinin seçimle ilgili baskılar yüzünden ve ülkenin nazik dengesini bozmak ve böylece aşırı sol partilere, özellikle de aşırı sağ partilere açık kapı bırakmak korkusuyla, gerekeni tam olarak yapmamış olduğu söylenebilir. Ama bana kalırsa, sosyalist kampta olan bizler, Amerikan hükûmetini, ülkenin içindeki durum daha ciddi bir hal almadan, zenci problemini kendi başına çözümlemeye bırakırsak daha iyi etmiş oluruz.

Sosyal çizelgenin öteki ucunda, Amerika'da bü-

yük zenginliklerin varlığı, sayıları çok az olduğu için, ulusal ekonomiye ağır bir yük yüklememektedir. Zenginlerin tüketimi, genel tüketimin yüzde 20'sinden daha az, yani beş yıllık tüketim artışının daha altındadır. Bu bakımdan, ekonomik ilerlemeyi en aşağısından beş yıl durduracak olan bir devrim, emekçiler hesabına ekonomik açıdan pek yararlı olacağına benzemez; her devrimin başı sıra akan oluk gibi kanları saymasak bile. Ve yine, Engels'in V. Zassulitch'e yazdığı ünlü mektupta sözü edilen o tehlikeyi, "tarihin acı alayı"nı saymasak bile, ki bu "acı alay" kendi ülkemizde karşımıza Stalincilik kılığıyla çıkmıştır.

Şüphesiz, devrimin tek çıkış yolu olduğu durumlar da vardır. Bunlar daha çok ulusal bağımsızlık savaşlarıyla ilgilidir. Ama, ne Amerika'da, ne de öteki çok gelişmiş kapitalist ülkelerde böyle bir durum görüyoruz. Aslında, bu ülkelerdeki komünist partileri de programlarında bu noktayı belirtmektedirler³².

Bu alanda ülkemizi gözönüne getirdiğimiz zaman, pek iç açıcı bir tablo çizmekten kaçınmak daha yerinde olur. Gerçekten de, şehirlerle köyler arasında zenginlik bakımından büyük bir eşitsizlik vardır. Özellikle, serbest piyasa ile aralarında ulaşım yolları bulunmayan ya da özel ticaretin isteklerine uymayan bölgelerde. Yine yeni ve imtiyazlı endüstrilerle donatılan şehirlerle, hâlâ eski ve geri bir endüstri ile yaşayan şehirler arasında

da büyük ayrılıklar bulunmaktadır. Bundan da şu sonuç doğuyor: Sovyet Rusya'da nüfusun yüzde 40'ı (Amerika'da ise yüzde 25'i) güç bir durumda yaşamaktadır. Yönetici tabakadan olan yüzde 5 oranındaki Ruslarsa, tıpkı Amerika'daki benzerleri gibi birtakım geniş imtiyazlardan yararlanmaktadırlar.

Sovyet Rusya'da olsun Amerika'da olsun, toplumsal gelişme yapılarında ve endüstrilerin yönetme usullerinde gittikçe büyüyen bir karmaşıklığa yol açmış ve özgül bir sınıf doğurmuştur. Üst kadrolar dediğimiz bu grubun sosyal nitelikleri her ülkeye göre birtakım değişiklikler gösterir*.

Demek ki, tüketim dağılımı bakımından, her iki ülkenin sosyal yapılarında birçok noktalarda büyük benzerlik vardır. Yazık ki Sovyet üst kadrolarının etkenliklerini değerlendirmeye yarayan ölçütler, her zaman sadece üretimin randımanıyla ilgili ekonomik kriterler olarak kalmamaktadır. (Amerika'da da, daha ufak çapta olmakla birlikte, buna benzer bir durum vardır.) Yüksek yöneticinin bağlı olduğu sosyal grup aynı zamanda gizli-den gizliye düzeni koruma görevini de yerine getirir, buna karşılık da tüketim konusunda yine aynı gizlilik içerisinde birtakım imtiyazlardan yararlanır.

* *Management* ve bundan üreyen sözcükler olduğu gibi alınmak istenmediği için olacak, Rusçada İngilizce *Managers* karşılığı *managerski* sözcüğü kullanılmaktadır. (H. E. S.)

Stalin zamanında - bunu pek herkes bilmez - uygulanan başka yollar da vardır. Örneğin, aylıkların “mühürlü zarflar” içinde verilmesi, az bulunan tüketim maddelerinin ya da yiyeceklerin gizlice dağıtılması, başkalarının giremediği eğlence yerlerinden yararlanma v.b. gibi.

Şunu da belirteyim ki ben emeğin karşılığının miktara ya da niteliğe göre ayarlanmasını gerektiren sosyalist ilkenin hiç de karşısında değilim. Bilgili yöneticilere, yetenekleri yüksek emekçilere, profesörlere, doktorlara, bilim, kültür ve sanat uzmanlarına, tehlikeli ya da sağlığa zararlı işlerde çalışan işçilere bir oranda daha yüksek ücret verilmesi toplumu hiçbir şekilde sarsmaz. Yeter ki bunların yanısıra birtakım gizli imtiyazlar da tanınmış olmasın. Gerçekten bu gibiler ücretle çalışanların büyük çoğunluğu içinde ancak küçük bir parça teşkil ederler. Bundan başka, bunu hak edenlere yüksek ücretler ödemek, toplumun da yararınadır³³.

Zira, yüksek bir yöneticinin boşuna harcadığı zaman ekonomi için büyük bir kayıp olacağı gibi, büyük bir ressamın kaybettiği zaman da toplumun sanat hazinesini fakirleştirir. Ama işler gizli kapılar ardında dönecek olursa, insan yürürlükteki sistemin yordakçısı durumunda bulunan birtakım kişilerin kanun dışı çıkarlardan yararlanıp yararlanmadığını, ortada bir ahlâk bozukluğu olup olmadığını kendi kendine sormaya başlar.

Bana kalırsa, bu çapraşık probleme akla uygun bir çözüm bulmanın yolu, Parti üyeleri için bir gelir tavanı tayin etmek ya da buna benzer tedbirlere baş vurmak değil, dosdoğru bütün imtiyazları ortadan kaldırmak ve bunun yerine genel bir ücret çizelgesi koymaktır. Bu da görülen işin sosyal değeri kadar, piyasanın sağladığı ekonomik verilere göre ölçülecektir.

Uygulanmaya başlanan ekonomi reformunun yürürlüğe girmesi ve piyasa faktörlerine gittikçe daha çok önem verilmesinin yanı sıra kamu oyunun endüstriyi ve ekonomiyi yöneten kişiler üzerindeki denetiminin genişletilmesi, (ki bu kontrol kapitalist ülkelerde de gerekli görünmektedir) bugün ürünlerin dağıtılması konusunda görülen aksaklıkları gidermeye yardımcı olacaktır.

Elden geldiği takdirde, ekonomi reformunun üretimi düzenlemek ve artırmak bakımından bir başka yönü de haklı bir piyasa fiyatı sisteminin yürürlüğe konması ve amaçlarına uygun yatırımlara kredi verilmesidir. Bunun yanında doğa ve insan kaynaklarının en verimli şekilde kullanılması ve toplum çıkarına uygun olarak, toprak ya da kolektif tesisler için elverişli bir gelir tanınması doğru olur.

Bugün, sosyalist ülkelerden bazıları - ki bunların arasında Sovyet Rusya, Yugoslavya ve Çekoslovakya da vardır - planlamayla piyasanın, devlet

mülkiyetiyle kooperatif mülkiyetin karşılıklı rolleri üzerinde birtakım denemelere girişmiş bulunuyorlar. Bu denemeler çok büyük bir önem taşımaktadır³⁴.

Bu bölümü bitirmeden önce sosyalist düzenin manevî ve ahlâkî niteliği üzerinde vardığım temel sonuçları bir kez daha hatırlatmak isterim. Şunu açıkça belirtiyim ki, bunlar katıyen sosyalizmin önemini sınırlamak anlamına gelmemektedir. Gerçekten de, sosyalizmin henüz dünya yüzünde olmadığı sıralarda, burjuva "yararcılığı" ile bencil özel mülkiyet ilkesi önce Engels'in, arkadan da Jack London'un anlatmış oldukları o "karanlıklar toplumu"nun doğmasına yol açmıştı.

Yirminci Yüzyıldaki sosyal ilerlemeler ancak sosyalist sisteme karşı girişilen bir yarışma ile ve işçi sınıfının baskıları yüzünden elde edilmiştir. İki sistem arasında, bundan sonra kaçınılması imkânsız olan yaklaşmayı sağlayacak etkenler de bunlardır. "Emeği", manevî bir başarı değerine yükseltmek için gerekli olan şey, Sosyalizm'di. Sosyalizm'in ortaya çıkışından önce ulusal bencillikler sadece sömürgeci baskıları, şövenliği ve ırkçılığı doğurmaktan başka bir işe yaramıyordu. Zamanımızda ise, hümanist ve enternasyonalist görüşün eninde sonunda başarıya ulaşacağı besbelli bir şeydir.

Kapitalist dünya, sosyalizmin doğuşuna engel olamamıştır, ama bugün de sosyalist dünya varlı-

ğını borçlu olduğu şeyi, kuvvete baş vurarak yık-maya çalışmamalıdır. Bugünkü koşullar içinde böyle bir durum, insanlığı intihara sürüklemek olur. Sosyalist dünya, kendini örnek diye göstermek ve daha başka dolaylı etkilemelere baş vurmak suretiyle, kapitalist dünyayı, kendisiyle birleşmeden önce, manevî gelişme yoluna sokmak zorundadır.

Yine de, kapitalist sistemle bir yaklaşmanın il-ke dışı bir suç ortaklığı biçimini almaması ve en aşırı örneğinde (1939-40 Rus - Alman barışmasında) görüldüğü gibi, halkın aleyhine işlememesi şarttır. Aslında böyle bir yakınlaşma, yalnız sosyalist değil, aynı zamanda halkçı ve demokratik temeller üzerine oturtulmalı ve, örneğin seçimler dolayısıyla olduğu gibi, kamu oyunun kendini açıkça belli ettiği bir kontrol altına alınmalıdır.

Böyle bir yakınlaşma, kapitalist ülkelerde büyük ölçüde sosyal reformlara girişilmesini ve mülkiyetin yapısının değiştirilmesi - devlet ve kooperatif sektörlerine daha geniş bir rol oynama yetkisi tanınmasını - gerektirir. Sosyalist ülkelerde ise, üretim araçlarının temel niteliklerinin bugünkü gibi kalması şarttır.

Bu yolda bizimle işbirliği edecek olanlar, sadece işçi sınıfıyla ilerici *intelligentsia*'dan ibaret değildir. Bu ikisinin de barış içinde yanyana yaşamaya, sosyal ilerlemeye ve (gelişmiş ülkelerdeki komünist partilerinin programlarında belirtilmiş olan anlamda) sosyalizme barışçı yollarla geçmek

ilkesine bağılı olduklarını biliyoruz. Bunun yanında, burjuvazinin, iki sistemin de aynı yöne doğru yöneldiğı düşüncesini besleyen, reformcu kesimi de bu görüşe katılmaktadır. (Burada her ne kadar batılı yazarların kullandığı bir deyim i tekrarlamakta isem de, daha önce okuduğunuz sayfalar bu deyim i sosyalist ve demokratik bir anlamda aldığı mı açıkça ortaya koymaktadır.)

Reformcu burjuvazinin en göze görünen temsilcileri arasında Cyrus Eaton'u, Başkan Roosevelt'i ve özellikle Başkan John Kennedy'yi sayacağız. Krutçev yoldaşı suçlamayı aklımdan geçirmekle beraber (memlekete yaptığı hizmetlerin gözümde ne kadar değerli olduğunu daha önce de söylemiştim) burada, belki de kendisinden daha çok çevresindekilerin duygularını dile getiren demeclerinden birini ele almadan geçemeyeceğim.

Krutçev yoldaş, 10 Temmuz 1961'de, bir uzmanlar topluluğu önünde, Amerikan Cumhurbaşkanıyle Viyana'da yaptığı görüşmeyi anlatırken, Kennedy'nin kendisinden istediğı bir konu üzerinde durmuştu. Başkan Kennedy, Krutçev'den, dileklerini ortaya sürmeden önce, yeni seçilmiş olan yönetimin elindeki imkânları ve karşılaştığı güçlükleri gözönünde tutmasını ve dolayısıyla, sonunda sağcılara iktidar yolunu açabilecek bir seçim yenilgisini göze almadan verebileceğı şeylerden daha fazlasını istememesini rica etmişti. O zamanlar, Krutçev yoldaş bu ricaya gerektiğı

değeri vermemiş ve Kennedy'ye sövüp saymaya girişmişti. Ancak, Dallas cinayetinden sonra, şöyle bir soru akla geliyor: Sakın, böylelikle uluslararası alanda güçlkle ele geçmiş olan bir yumuşama şansı, gerekli anlayışı görmemesi yüzünden büsbütün kaçırılmış ya da çok uzun süre için ertelenmiş olmasın?

Moskova'da toplanan bir barış kongresinde, Lord Bertrand Russell şöyle demişti: "Eğer her iki sistemin de yöneticileri, rakip sistemin topyekûn bir zaferini bir atom savaşına tercih edebilselerdi, dünya termonükleer bir yok olmadan kurtulabilirdi." (Bunu, hafızama dayanarak söylüyorum.) Sanıyorum ki bu çözüm, sosyalist olsun, kapitalist olsun bütün ülkelerdeki halk çoğunluğunun düşüncesine uygun düşecektir. Bana kalırsa, olayların iç niteliği, dünya yöneticilerini yavaş yavaş insanların büyük kesiminin görüşüne katılmak zorunda bırakacaktır.

Düşünce özgürlüğü bu gelişimi kolaylaştıracak; bu arada sabır ve esneklik, uluslararası ilişkilerde dogmacılığın, korkunun, maceracılığın yerini almakta gecikmeyecektir. Özellikle en iyi örgütlenmiş ve en dinamik güçlerini teşkil eden işçi sınıfıyla *intelligentsia* başta olmak üzere, bütün insanlığın istediği tek şey, özgürlük ve güvenlidir.

II

ULUSLARARASI İŞBİRLİĞİ

BU DENEMENİN birinci kesiminde en kötü varsayımı, yani insanoğlunun yok olup gitme tehlikesiyle karşı karşıya bulunduğunu hesaba katmıştık. Şimdi, bu felâketli sonucun önüne geçebilecek ve dört aşamada gerçekleştirilebilecek bir plan ileri süreceğiz. (Yazar, bu denemesinin bir özetleme niteliğinden öteye geçmediğini baştan kabul eder ve aslında birçok uzmanın bir arada çalışmasını gerektiren bu konuda olduğu kadar, öteki konularda da yapıcı eleştirmelerin ortaya atılmasını diler.)

I

Birinci dönemde, sosyalist ülkelerde gittikçe daha belirgin bir biçim alan ideoloji çatışması, Stalinci ve Mao'cu güçlerle, solcu komünizm-leninizmin gerçekçi güçlerini (ve bunların yanında yer alan batılı solcuları) karşı karşıya getirecektir. Bu çatışma, komünist partilerin çoğunun bünyesinde olduğu kadar, ulusal ve uluslararası çapta da bir sürü çatlakların belirmesi sonucunu doğuracaktır.

Bu durum, gerek Sovyetler Birliği'nde, gerek öteki sosyalist ülkelerde ilkönce çok partili bir sistemin, şiddetli ideoloji tartışmalarının, kavgaların doğmasına yol açacak; ama daha etki kazanmış bir barış içinde yanyana yaşamayı, daha geniş bir demokrasiyi ve daha yoğun ekonomik reformları savunan gerçekçi takımın zaferiyle sonuçlanacaktır. (1960—1980 dönemi. Bu tarihler en iyimser tahminleri yansıtmaktadır.)

Bu arada şunu da söyleyeyim ki ben, çok partili sisteme geçişin sosyalist ülkelerde, gelişme yolunda vaz geçilmez bir aşama olduğu kanısında değilim. Bunun her derde deva bir ilâç olduğunu da sanmıyorum. Ama yine de, iktidarda bulunan herhangi bir komünist partisi şu ya da bu nedenlerden dolayı bilimsel ve demokratik metodlar dışına çıkmaya kalkacak olursa, böyle bir sistemin olayların kaçınılmaz sonucu olarak doğabileceğini kabul ediyorum.

II

Bundan sonraki aşamada (aslında bu aşamaların hepsi aşağı yukarı birbirine geçmiş olacaktır), Amerika ile öteki kapitalist devletlerde, sosyal ilerleme ve barış içinde yanyana yaşama konusundaki dilekler gittikçe daha yaygınlaşacaktır. Sosyalist ülkelerin ortaya koyduğu örnek bir yandan, ilerici güçlerin (işçi sınıfı ile *intelligentsia*'nın)

baskısı öbür yandan, burjuvazinin reformcu sol kanadını başarıya ulaştırmaya yardımcı olacaktır. Bu solcu burjuvazi, Sosyalizm'le arasında bir yakınlaşma (aynı amaca birlikte yönelme) programını, yani sosyal ilerleme, barış içinde yanyana yaşama ve sosyalist ülkelerle dünya ölçüsünde bir işbirliğine girişme programını uygulamaya koyulacak, bunun yanı sıra özel mülkiyet yapısına yeni bir biçim verilmesini de gerçekleştirecektir. Bu dönem sırasında, aydınların rolü daha da genişleyecek ve ırkçılık, militarizm akımları gerilemek zorunda bırakılacaktır. (1972—1985)

III

Üçüncü aşama sırasında, aralarındaki uzlaşmazlıkları geride bırakmış olan Sovyet Rusya ile Amerika, dünyanın yoksulluk içinde bulunan öbür yarısını kurtarmak için çabalarını birleştirmek yoluna gireceklerdir. Daha başta sözünü ettiğimiz ulusal gelir üzerinden yüzde 20 vergi alınması, gelişmiş ülkelerde uygulanmaya başlanacak, gelişme yolunda olan ülkelerde ise çok büyük sun'î gübre fabrikalarıyla, nükleer enerji ile işleyen dev sulama tesisleri yapımına girişilecektir. Denizin hazineleri çok daha büyük bir ölçüde işletilecek, yerli halktan uzmanlar yetiştirilecek, sanayileşmenin ilerlemesine çalışılacaktır. Dev fabrikalarda amino-asitler üretilecek ve yağ, protein ve karbon-

hidrat sentezleri geliştirilecektir. Bunun yanı sıra, genel silâhsızlanma programının uygulanması sürdürülmüş olacaktır (1972—1980).

IV

Sonuncu dönemde ise, sosyalizm temeli üzerinde sistemlerin aynı amaca doğru yönelişi, sosyal yapılar arasındaki ayrılıkları giderecek, düşünce özgürlüğünü, bilimsel ve ekonomik gelişmeyi kamçılacak ve uluslar arasındaki çekişmeleri ortadan kaldırılarak bir dünya hükûmeti kurulması sonucuna erişecektir (1980—2000). Bu dönem içerisinde *uranium*'un, *thorium*'un ve büyük bir ihtimalle *deuterium* ve *lithium*'un uygulanmasıyla nükleer enerji alanında kesin ilerlemeler elde edilmiş olacaktır.

Birtakım yazarlar, yer altında ya da başka kapalı yerlerde yapılacak patlamalarla, bir bir üst-üretim-*surgénération* (yani *plutonium*, *uranium* 233 ve *tritium* gibi radyoaktif materyelin üretilmesi) elde etmenin mümkün olabileceğini ileri sürmektedirler.

Uzay yolculuklarının varmış olduğu ilerleme, bu dönemde, binlerce insanın sürekli olarak ayda ya da başka gezegenlerde, yapma uydularda ya da atom patlamalarıyla yörüngesi değiştirilmiş gezegencikler, asteroid'ler üstünde çalışıp yaşamalarına yol açacaktır.

Yüksek iletgenlik niteliği olan malzemenin çevredeki ısı ile bileşimi, hiç şüphe yok, elektrik teknolojisinde, sibernetik'te, ulaşım ve haber alma sistemlerinde çok büyük değişiklere yok açacaktır. Bu dönemle daha ileri dönemlerde biyolojide elde edilecek ilerlemeler bütün yaşama süreçleri üzerinde etki yapmak ve bunlara höcre, organizma, ekoloji* ve toplum düzeylerinde yön vermek olanağını bize kazandırmış olacak, bu etki döllemeden yaşlılığa, psişik süreçlerden irsiyete kadar bütün konuları kapsayacaktır.

Bu genişlikteki bir bilimsel ve teknolojik devrimin gerçekten ve düzen içinde oluşabilmesi için, insanların ilerideki gelişimi üzerindeki tahminlerin çok kesin olarak yapılması ve - kişisel, manevî ve ahlâkî - bütün insan değerlerine tam olarak saygı gösterilmesi şarttır. ("Tehlikeler" diye adlandırdığımız bölümde bu çeşit bir devrimin, yoldan sapmış bir bürokrasinin elinde karşılaşılabileceği tehlikeleri kısaca belirtmiştik. Bu konu üzerinde daha da çok konuşulabilir.) Böylesine bir devrim ancak üstün yetkili kişileri bünyesinde toplayan, dünya ölçüsünde bir ödev duygusuna sahip bir otoritenin yönetimi altında iyiye ulaşabilir.

Taslağını çizmiş olduğumuz plan, aşağıdaki

* Ekoloji-Canlı varlıkların yaşayıp üredikleri ortamların ve bu varlıkların ortamla olan ilişkilerinin incelenmesi.

uluslararası koşulların elde edilmiş olmasına bağlıdır:

- a) Bugünkü ayrılıklara bir son verme istemi,
- b) Dünya çapındaki iki ekonomik sistem içinde geliştirilecek yapı değişiklikleri sayesinde kapitalist ülkelerle sosyalist ülkeler arasındaki çelişmelerin ve görüş ayrılıklarının giderilmesi,
- c) *İntelligentsia*'nın, işçi sınıfının ve ilerici güçlerin siyasal, ekonomik ve kültürel sorunların bilimsel ve demokratik metodlarla çözümlenmesini içten istemeleri,
- d) Her iki sistemin ekonomik gelişmesinde ortada aşılamayacak kadar büyük engeller bulunmaması, ki bu elde edilmediği sürece dünya kendini bir çıkmaza saplanmış bulacak ve umutsuzluk, maceracılık uçurumuna yuvarlanmak zorunda kalacaktır.

Kendini hoşgörüden yoksunluk ve duygusuzluk mikroplarından uzak tutabilmiş olan akıl ve onur sahibi her insan, gelecekteki gelişmenin ilerleme yönünde gerçekleşmesini can ve gönülden isteyecektir. Yine de, insanların çoğunluğunun en iyi yolu kendi istekleriyle seçebilmeleri için, ön yargıların ve korkunun baskısı altında kalmadan, sorunların derinine inebilecek daha geniş bir tartışma gereklidir.

III

BİRKAÇ SOMUT TEKLİF

SÖZLERİMİ sonuçlandırırken, bundan önce ileri sürdüğüm tekliflerden birkaçını tekrarlayacağım. Bunların önem derecesi eşit değildir. Sovyetler Birliği yöneticilerine de sunulmuş olan bu tekliflerin, sorunu bitirip tüketmiş olmayacağı da bellidir.

I

Barış içinde yanyana yaşama ve işbirliği stratejisi, elde olduğu kadar ileriye götürülmelidir. Bu stratejinin yakın ve uzak gelecekteki sonuçlarını kestirmek için bilimsel metodları ve uluslararası politika ilkelerini harekete geçirmek zorunluluğu vardır.

II

Dünya yüzündeki açlığa karşı savaşmak ve bunu ortadan kaldırmak için geniş bir program hazırlanacak ve uygulanmasına geçilecektir.

III

Haber alma ve basın konularında bir kanun hazırlanacak ve kabul edilmeden önce enine boyuna tartışılacaktır. Bu kanunun amacı sadece keyfî bir sansürü ortadan kaldırmak değil, aynı zamanda kendi kendini yetiştirmeyi, serbest tartışmayı ve gerçeğin araştırılmasını teşvik etmek olacaktır. Bu kanun bir yandan da maddî yardım kaynakları sağlanmasını ön görmelidir. Bu yapılmazsa düşünce özgürlüğü sadece lâfta kalır.

IV

Anayasaya aykırı olan bütün kanunlarla, insan haklarını zedeleyen bütün kararnameler ortadan kaldırılacaktır.

V

Siyasal mahkûmlar affedilecek ve son zamanlardaki davalardan birtakımı (özellikle Siniavski-Daniel ve Ginzburg-Galantskov davaları) yeniden görülecektir. Bu arada, siyasi mahkûmların tutuklu bulundukları kamplardaki koşulların hiç beklemeden yumuşatılması gereklidir.

VI

Stalin'in işlediği cinayetlerin ortaya çıkarılması işi, bu konu iyice aydınlanıncaya kadar sürdürü-

lecek; birtakım kast çıkarları gözönüne alınarak kısıtlanmış yarı - gerçekler durumunda bırakılmayacaktır. Yeni-Stalincilerin ülkenin yaşayışı üzerinde etkide bulunabilmeleri her yola baş vurularak önlenecektir. (Yukarıda, aşırı bir etkisi olan Trapeznikov'un durumundan söz etmiştik.)

VII

Ekonomik reform hızlandırılacak ve uygulama alanı, şimdiye kadar elde edilmiş bulunan sonuçlar gözönüne alınarak genişletilecektir.

VIII

Genel bir tartışma sonucunda *geohijyen* konusunda bir kanun kabul edilecek ve ileride bu alandaki dünya politikası içerisinde yer alacaktır.

Yazar, yalnız Sovyet halkına ve yöneticilerine değil, dünya yüzündeki bütün iyi niyetli insanlara çağırıda bulunmaktadır. Görüşlerinden birtakımının tartışılabilir nitelikte olduğunu bilmiyor değildir. Aslında, amacı da herkesin katılacağı açık bir tartışmaya yol açmaktır.

Son bir söz daha: Bu yazı daha önce de tartışmaya konulmuş; bu amaçla, pek tamam olmayan ve bazı noktalarda yanlışları da bulunan taslak halinde birkaç metni elden ele dolaşmıştır. Bu metinlerden birtakımında gerek biçim, gerek

davranış inceliği bakımından kusurlu sayılabilecek pasajlar da bulunuyordu ki bunlar dalgınlıkla gözümünden kaçmış olacaktı. Okuyucunun bu düzeltmeyi gözden uzaklaştırmaması iyi olur. Yazar, bundan önceki metinleri okuyup da dostça eleştirilerini kendisine bildirmiş olanlara candan teşekkür eder. Bu eleştirmelerin şu ya da bu noktanın yeniden ele alınmasında ya da birtakım temel tekliflerin daha açık olarak belirtilmesinde kendisine yararı dokunmuştur.

Notlar

1. — Rusya’da *intelligentsia*’nın öteden beri özel bir durumu vardır. Bolşevikler’in 1917’de iktidara gelişinden çok daha önce Ondokuzuncu Yüzyılda gelişen bir durum sonucunda *intelligentsia*’nın sosyal eleştiricilik rolü bir gelenek olarak yerleşmişti.

Rus aydını, ya da *intelligentsia* üyesi, çağdaş Rusya’nın gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır. Geçen yüzyılda Rusya’nın nüfusu, hemen hemen tümü okuma yazmadan yoksun, geri kalmış büyük bir köylü yığından; bunlara oranla sayısı az olmakla beraber son derece varlıklı ama kültür bakımından halkın üst yanıyle hiç ilişkisi bulunmayan bir aristokrasiden; henüz küçük de olsa da gittikçe çoğalma eğilimi gösteren ve çoğunluğu hasis ve haris eski köylülerden meydana gelen sanayiciler sınıfından ve bir de üniversitelilerin, öğretmenlerin, doktorların, gazetecilerin, bilginlerin ve az çok bir kültür dağarcığına sahip başka kişilerin ortaya getirdiği ince bir aydın tabakasından kurulu bulunuyordu. Belki cahilliğin çok yaygın olması, belki de toplum sorunlarına kendini adanmanın bir gelenek olarak yerleşmemiş bulunması yüzünden, *intelligentsia*, kendi üzerine yüksek bir ödev düştüğü kanısını taşımaktaydı. Böylece toplumsal değişme ve yeniliğin mayası durumuna geçmiş, bunların dayanak noktası olmuştu. Kuşaklar boyunca, Rus yazarları istibdat rejimi karşısına birer eleştirici olarak dikilmekten, öğrencilerse köylülerin durumunu düzeltmek ve köhneleşmiş çarlık devletini yeni baştan

düzenlemek gibi büyük bir çabaya kendilerini gözü kapalı adamaktan vazgeçmiyorlardı.

Bu, ulusa ve devlete karşı yapılacak birtakım görevleri olmak, üzerine bir ödev yüklenmek düşüncesi aydınların ön sıralarda rol oynadığı 1917 Devriminde daha da güçlü bir hal aldı. Bolşevik rejimi, Lenin zamanında küçük bir ölçüde, Stalin zamanında ise gittikçe daha belirgin olarak, *intelligentsia* içindeki özgürlükçü ve eleştirici nitelikteki eğilimleri bastırmaya ve bu sınıfı devletin güttüğü amaçlara hizmet edici duruma sokmaya çalıştı. Stalin, yazarları “ruh mühendisliği” ile görevlendiriyordu. Emirle hareket edecek, devletin kendilerine verdiği konuları işlemekle yetinecek ve yarattıkları eserler devletin izlediği çizgiye uygun birer araç niteliğini taşıyacaktı. Üyeleri, yurttaşların geri kalan kesimine ölçüyle daha özgür, daha bireyci biçimde bir düşünce besleyen *intelligentsia*, polisin baskılarına bütün öteki sınıflardan daha çok hedef oldu.

Stalin'in ölümünden ve rejimin az çok serbestliğe kavuşmasından sonra, *intelligentsia* reform ve özgürlük yolundaki geleneksel öncü durumunu yeniden takınacaktı. Eğitimin bütün halk tabakalarına yayılacak biçimde genelleştirilmesi, rejimin bilim, teknoloji ve sanatı geliştirme konusunda çaba göstermesi *intelligentsia*'yı teşkil edenlerin sayısının çoğalması sonucunu doğurdu.

Saharov'un burada sözünü ettiği “özellikle bilimsel ve teknolojik konularla uğraşan kişilerden kurulu *intelligentsia* ortamı”nın bu günkü Sovyet toplumunda çok

önemli bir etkisi vardır. Sovyet Rusya'nın nükleer bir devlet olmasını sağlayan, içinde insan bulunan ilk uyduyu yörüngesine oturtan, ülkeyi kıtalararası balistik füzelerle donatan, çok geniş bir bilimsel eğitim sistemini kurmaya önyak olan bilginler, bu ortamın insanlarıdır. Rusya, dünya yüzünde ikinci büyük endüstriyel devlet olmasını da onlara borçlu bulunmaktadır. Bu üstün kıratındaki mühendis ve bilginler, artistlerden kurulu *intelligentsia* üyeleriyle de ilişkilerini sıkı sıkıya sürdürürler. Bunlar arasında Voznesenski ve Yevtuşenko gibi genç şairler, Pasternak ve Ehrenburg gibi daha yaşlı yazarlar ve Soljenitsyn gibi yeni klasikler bulunmaktadır.

Sovyet toplumu üzerinde, bu çevre içinde uzun uzun tartışıldıktan sonra kaleme alınmış olan ve ya açık ya da gizli yollarla yayınlanan eleştirici nitelikteki incelemelerin sayısı gün geçtikçe çoğalmaktadır. Bu "bilimsel - teknolojik" çevre, dış ülkelerde kendine benzer nitelikteki çevrelerle de ilişki sürdürmektedir. İleri gelen Sovyet teknisyenlerinden birçoğu, yabancı meslektaşlarıyla bir arada sürüyle konferansa, kongreye katılmışlardır. Yılda iki üç defa dış ülkelere gidip geldikleri çok görülen birşeydir. Bu adamlar doğudaki, batıdaki belli başlı düşünce akımları üzerinde geniş bilgi edinmekte, dünyanın çeşitli bölgelerindeki sosyal ve politik durumları yakından izlemektedirler. Böylelikle yalnız Sovyet Rusya'daki yaşayışın gerçeklerini batı ülkelerinininkine ölçmekle kalmamakta, Parti propagandasının bunlar üzerinde yaydığı karikatürleştirilmiş hayali de asıllarıyla karşılaştırabilmektedirler. Kadın olsun, erkek olsun hep-

si bilimsel metodla yoğrulmuş bulundukları için her şeyi dikkatle incelemekte ve gözlerinden bir şey kaçmamaktadır. Okuyacağınız metin bu tip bir gözlem ve düşüncenin sonucudur.

Bu bildirinin Sovyetler Birliği'nde ne ölçüde yayıldığı üzerinde kesin bir tahmin yürütmek zordur. Yalnız Saharov bu yazının okunmak ve tartışılmak amacıyla kaleme alındığını ve ilk metinlerinin bu amaçla dar bir çevre içinde de olsa, elden ele geçerek okunduğunu belirtmektedir. Buna bakarsak Saharov'un düşüncelerinin bugün Bilimler Akademisi ile genel bilim, matematik ve fizik enstitüleri ve üniversite öğretim üyelerince bilindiğini kabul edebiliriz. Bunun yalnız, Moskova, Kiev ve Leningrad gibi büyük şehirlerle sınırlı kalmayıp örneğin Sibirya'da bulunan Novosibirsk ve İrkutsk gibi uzak araştırma merkezlerine de yayılmış bulunduğu düşünülebilir.

"Bilim ve teknoloji" *intelligentsia*'sı ile sanat *intelligentsia*'sı arasındaki güçlü bağlar Saharov'un düşüncelerinin bu çevrelerde tanınmasını kolaylaştırmış olacaktır. Bu bakımdan, bu düşüncelerin batıda yayınlanmadan önce de Sovyet Rusya'da geniş bir okuyucu çevresini etkilemiş olduğu, ama bundan sonra memleket içinde çok daha geniş çevrelere yayıldığı düşünülebilir. Çünkü, Sovyet aydınlarının çoğu yabancı radyoları dinlemekte ya da onlardan alınan haberleri yakından izlemektedirler. Her ne kadar yabancı radyoların Rus dilindeki yayınları parazitler yoluyla bozulmakta ise de, İngiliz, Fransız ve Alman radyolarının yayınları Sovyet Rusya'da dinlenebilmektedir.

2. — Marksist düşüncelerin yabancı olmayan herhangi bir okuyucu, Saharov'un eleştirilerinin sistemin dışında değil, "içinde", yani toplumun Marksist açıdan ele alınmasına uygun bir biçimde geliştirildiğini daha ilk bakışta farkedecektir. Yazar bunu daha birinci paragrafta politika sorunlarının "bilimsel metodla ele alınmaktan uzak olduğunu," görerek kapıldığı kuşkuyu belirtirken açığa vurmaktadır. Bu cümle, Marx'ın kendi nazariyesinin insan sorunlarının yönetilmesi ve incelenmesi konusunda "bilimsel" bir metod getirdiği üzerindeki tezi ile ilgilidir. Başka bir deyimle Saharov, Marksizm'in kendisini değil, toplum yönetiminde bilimsel bir metod uygulamayı başaramayan Marksistleri eleştirmektedir. Demek ki, hücumlarını Marksizm'in klasik varsayılarına değil, Stalin, Mao ve benzerleri gibi sözde Marksistlerin yaptıkları kötülöklere yöneliyor.

Yazarımızın ileri sürdüğü düşünceler arasında bir Sovyet okurunun yüreğini en çok sarsacak olan, şüphesiz faşizmin, ırkçılığın, Stalinciliğin ve Maoculuğun aynı türden şeyler gibi ele alınmasıdır. Şimdiye kadar Sovyetler Birliği'nin resmî sözcülerinden hiçbirisi Stalinciliğin eleştirilmesini, bu sistemi Avrupa faşizmiyle ve Alabama ya da Güney Afrika ırkçılığıyla eş sayacak kadar ileri götürmüş değildir.

Sovyet okuru, Saharov'un Çin komünistlerine de şiddetle saldırdığına dikkat etmekten geri kalmayacaktır. Bu da, Sovyet Rusya - Çin ilişkilerinin bugünkü durumunda, doktrin alanında önemli bir savunma imkânı sağlayacak bir tutumdur. Gerçekten de Saharov böyle-

likle gerek Sovyet politikasına yönelttiği eleştirmeleri, gerekse bu politikayı yeniden düzenlemek için ortaya attığı düşünceleri, Mao yönetimindeki Çin'in yarattığı korkuya ve komünist hareketinin dünya çapında bir bunalıma düşmesini önlemek zorunluluğuna bağlayarak haklı gösterebilmektedir. Yirmibeşler'in XXIII cü Parti kongresine gönderdikleri mektup da aynı soruna değinmekteydi.

3. — Düşünce özgürlüğü - haber alma, söyleme, eleştirme özgürlüğü, sansürün ve devletin keyfine bağlı bütün öteki işlemlerin ortadan kaldırılması -, Sovyet *intelligentsia'sının* üzerinde önemle durduğu bir istektir. Bu istek, son yıllarda gittikçe daha sık olarak ortaya atılmaya başlanmıştır. Aleksandr Soljenitsyn'in sansürü ve hükûmetle polisin yazarın işine burunlarını sokmasını protesto amacıyla Savyet Yazarlar Birliği'ne gönderdiği mektubun konusu da buydu. 1962 ve 1963 de şairlerle artistleri Nikita Krutçev'le karşı karşıya getiren uzlaşmazlığın temelinde de bu istek yatıyordu. Andrei Voznesenski, Evgeni Yevtuşenko, İlya Ehrenburg, Kornei Çukovski ve daha birçokları gibi ünlü yazar ve artistler aynı isteği kendi davaları gibi benimsemiş ve savunmuşlardır.

4. — Nükleer silâhların ucuz ve kolay elde edilmeleri yanında korkunç yıkıcı güçleri ve bu silâhların dünya yüzündeki stoklarının büyüklüğü konusunda Saharov'un yaptığı inceleme Amerikan atom bilginlerinden bazılarının vardıkları sonuçlara tıpatıp uymaktadır. Buna benzer bilgilerin Sovyet Rusya'da hele herkesin görebilece-

ği biçimde yayınlanmış olmadığı gözönüne alınırsa Saharov'un bu bilgileri *Bulletin of Atomic Scientist*'le bu çeşit başka Amerikan yayınlarından elde etmiş olması akla gelebilir.

5. — Saharov'un Amerika'nın Vietnam'da yürüttüğü savaş üzerinde vardığı yargılar, Sovyet hükûmetinin bildirilerine ve özellikle Kosigin'le Parti birinci sekreteri Brejnev'in söylevlerine uygun düşmektedir. Bu noktayı belirtmekte fayda vardır. Zira bu konudaki görüş birliği, ünlü fizikçinin kendi hükûmetinin izlediği çizgilere nerelerde yaklaşıp nerelerde onlardan uzaklaştığını daha iyi gösteriyor. Bu da kendisiyle devlet makamları arasındaki ilişkiler bakımından ayrıca önem taşımaktadır. Saharov gerekirse, eleştirilerinin sadece prensiplere dayandığını, görüşlerinde özgür olduğunu, batının düşüncelerini her ne olursa olsun tekrar etmekle yetinmeyip temel sorunlar üzerinde Sovyet politikasını yürekten desteklediğini ispatlamak için Vietnam konusundaki tutumunu ileri sürebilir. Aynı şekilde Marksizmi dışarıdan değil, "içeriden" eleştirdiğini ve Mao ile taraftarlarını, bir çeşit Çin faşizmi uygulayan anti-komünistler olarak suçladığını iddia edebilir.

6. — Saharov'un İsrail sorunu üzerindeki görüşü daha ince ayrıntılı ve bu sefer, resmî çizgiden de oldukça farklıdır. İsrail'in 1948'de giriştiği bağımsızlık savaşını onayladığı açıkça görülmektedir. Bu tarihte, Sovyetler Birliği'nin Amerika'dan bile daha çabuk davranarak genç devleti ilk tanıyan ve onunla siyasal ilişkiler kuran devlet olduğunu hatırdan çıkarmamalıyız. Ne var ki,

Stalin'in yahudi düşmanlığı ve Nazi katliâmından kurtulmuş olan üç buçuk milyon yahudi üzerinde İsrail'in etki kurmasından korkması, bu iyi niyetlerin sürüp gitmesini engelleyecekti.

Saharov, yine Sovyet yöneticilerine uyararak, İsrail'in 1956'da İngiltere ve Fransa'nın yanında fiyasko ile sonuçlanan Süveyş harekâtına katılmış olmasını açıkça kınamaktadır. Ama, İsrail'in 1967'de açtığı altı günlük önleyici savaşı bir ölçüde haklı görmekte ve bundan "önünü ardını hesap etmeden" hem Arap dünyasını, hem de aşırı eğilimli İsrailliler'i kışkırtan Sovyet Rusya'yı sorumlu saymaktadır. (Yine de, Saharov'a göre İsrail toprak sorunlarını silâh zoruyla çözmeye kalktığı ve göçmenlere kötü davranmaya başladığı andan sonra, güttüğü dava haklı olmaktan çıkmıştır.) Kısacası Saharov, Amerika'nın Vietnam'daki tutumuyla Sovyetler Birliği'nin Orta Doğu'daki davranışı aarsında bir paralel kurmaya çalışmaktadır.

Sovyet Rusya'yı eleştirirken, bu ülkede büyük bir çoğunluğun düşüncesini dile getirmekten başka bir şey yapmamaktadır.

Gerçekten de 1967 haziran - temmuzunda Sovyet Rusya'da halkın, *Pravda* ve *İzvestiya*'nın aşırı derecede Arap taraftarı tutumlarını hiç de paylaşmadığı belliydi. O tarihlerde Moskovalılar, İsrail'in askerî başarılarının çok etkisinde kalmış görünüyor ve Araplar'ı oybirliğiyle suçluyorlardı.

Bu arada küçük, ama taşıdığı anlam bakımından önemli bir olay da şudur: Sovyetler, general Moşe Da-

yan'ın doğuŖtan Rus olduğunu syylyor, ona kendilerinden biriyymiŖ gözüyle bakıyorlardı. Birtakımları da savaŖ sanatini Vorosilov askerlik akademisinde ğrenmiŖ olduğunu ekliyorlardı. İsrail baŖarısı, bazı defa da, millî gururla dolu yorumlara yol açmaktaydı: "İsrail'in savaŖı kazanacağı besbelliydi, diyordu Ruslar. İsrail ordusunda kızıl bayrak niŖanını taşıyan  kiŖi vardı, Arap ordusunda ise sadece iki kiŖi."

7. — Saharov'un söz ettiği (İnsan Hakları Beyannamesi) herhalde Fransız devrimindeki olacaktır. Ama, 1948'de BirleŖmiŖ Milletler Genel Asamblesince kabul edilmiŖ olan "İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi" ni dŖnmŖ olması da akla gelebilir. (Bu beyanname, ne yazık ki ne Amerikan Senatosu tarafından onaylanmış, hattâ ne de DıŖıŖleri Bakanlığınca Meclise sunulmuŖ bulunuyor.)

Bu deklarasyona göre "insanlar Ŗeref ve hak bakımından zgr ve eŖit olarak doğarlar." Bu da "ırk, renk, cins, dil ayrılıklarına, dinsel, siyasal ya da baŖka nitelikteki inançlara, ulusal ya da toplumsal kökenlere, zenginlik, soyluluk ya da baŖka türlü sosyal durumlara" hiç bir Ŗekilde bağlı değildir. Saharov, BirleŖmiŖ Milletleri bu temel hakları dünya yüzüne yayacak bir araç olarak kabul etmektedir.

Saharov bunun yanında ekonomik ya da askerî yollarla devrim (ya da karŖı - devrim) "ihraç etmek" yolunda giriŖilecek teŖebbslerin de kanun dıŖı ilânını istemektedir. Moskova her ne kadar dünyanın her yanında devrimler çıkartmakla görevli uluslararası bir örgüt olan

Komintern'i uzun yıllar desteklemişse de, Sovyet Rusya'nın resmî doktrinine bakılırsa, Lenin zamanından beri komünistler bu çeşit "devrim ihracı"nı hoş karşılamamaktadırlar. Ancak Saharov'un teklifi bir yenilik getirmekte ve "haklı ve haksız savaşlar" kuramı yerine "insan hakları" tezini ileri sürmektedir. Oysa, ilk teze göre Soyetler Birliği emperyalist kuvvetlere ya da aşırı sağcı diktatörlüklere karşı baş kaldıran sömürge halklarının yanısıra müdahalede bulunmak yetkisini elinde tutmaktaydı.

Saharov, pek açıkça söylemese de "silâhlı bir müdahaleden başka yollarla bastırılmasına imkân olmayan birtakım gericilik, ırkçılık ve militarizm hareketlerine karşılık" davranmak yetkisinin Birleşmiş Milletlerce kurulacak askerî bir kuvvete verilmesini öngörmektedir. Örneğin: Amerika'nın da desteğiyle Castro'ya düşman kimseler tarafından hazırlanan Domuzlar Körfezi çıkarılması ile güney Afrika'nın, Komünist Çin'in durumu gibi haller bu kapsama girecektir. Saharov'un teklifi bir bakıma Birleşmiş Milletler'in Kore savaşında uyguladığı politikaya benzemektedir, ama bunun tam aksi yönünde olarak: Yani, Birleşmiş Milletler'in manevî otoritesi ve askerî gücü gerici ve adaletsiz rejimleri yıkmak amacıyla kullanılmalıdır.

8. — Saharov'un dünya yüzünde yakın zamanda bir kıtlıkla karşılaşılacağı yolundaki sözleri, Amerikalı uzmanların çalışmalarına uygun düşüyor. Yalnız bu uzmanların krizin başlangıcı olarak öngördükleri tarih, Saharov'un tahmin ettiği 1975—1980 yıllarından, çok değerli ama biraz daha uzaktır.

Saharov, komünizm ve Sovyet Rusya açlık tehlikesine karşı şimdiden harekete geçmeyecek olurlarsa, ilerideki krizin bir “hoyratlık ve anti-komünizm” dalgası doğuracağını da sözlerine ekliyor. Bu noktada Sovyet Rusya’nın az gelişmiş ülkelere uyguladığı ve birçok bakımlardan Amerika’nın siyasetinden esinlenmiş benzeyen siyaseti dolaylı olarak eleştiriyor gibidir. Gerçekten, Sovyetler Birliği, Amerika’yle atbaşı gidercesine, birtakım Asya ülkelerinin yardım ve gelişme programlarını finanse etmektedir. Örneğin her iki süper devlet, Hindistan’ın desteğini elde etmek için böyle bir programdan yararlanmaktadırlar, ki bunun asıl amacı ileride Hindistan’ı dünya politika alanında kendi yanlarında kullanabilmek düşüncesidir.

Ne Amerika, ne de Rusya kendilerine bu yollarla dost edinmeyi ve etkilerini çoğaltmayı başarabilmişlerdir. Çin komünistleri de Rusya’nın Asya’da herhangi bir büyük devletten daha değişik şekilde davranmadığını ileri sürmektedirler. Öte yandan Fidel Castro da Rusya’nın Latin Amerika’da sürdürdüğü politikayı aynı nedenle kınamaktadır.

Bundan dolayıdır ki Saharov, problemi çok değişik bir biçimde çözümlemeyi sağlık vermekte ve gelişmiş ülkelerin ulusal gelirlerinden yüzde 20’sini gelişmemiş ülkelere ayırmalarını öne sürmektedir. Yazarın “ulusal gelir” den ne anladığı pek belli değildir. Acaba millî bütçe mi demek istiyor? Böyle ise, örneğin Amerika Birleşik Devletleri’nin 1968 bütçesi aşağı yukarı 178 milyar olduğuna göre, o yıl 35 milyar dolar ayırması gerekirdi.

Rusya'nın ayıracağı pay ise 123 milyar rublelik bir bütçe hesabıyla 30 milyar dolara yakın olacaktır.

Ancak Saharov, gayri safî millî gelir demek istiyorsa o zaman iş büsbütün değişir. Gerçekten, Amerika'nın toplam geliri aşağı yukarı 800 milyar olduğuna göre, bu hesapla kendisine düşecek pay da 140'la 160 milyar arasında bir şey tutar. Gayri safî millî geliri Amerika'nın yarısı kadar olduğu sanılan Sovyet Rusya'nın ödeyeceği para ise 70-80 milyar dolar olur.

Demek ki, bu ikinci varsayı doğru ise, her iki süper devletin de ulusal bütçelerinin tutarı hemen hemen iki katına yükselmiş olacaktır. Ancak, Sovyet Rusya ile Amerika silâhlanma yarışından vazgeçebilecek olsalar, gelişmemiş ülkelere yapılacak yardımın yarattığı yük de bu oranda hafiflerdi. Bugünkü durumda Amerika'nın millî savunma bütçesi yılda 70-80 milyar arasında oynamaktadır.

Saharov, bunun yanında Amerika'daki beyaz halkı (memleket nüfusunun yüzde 10'unu teşkil eden zenci halkın içinde yaşadığı koşulları düzeltmek için en küçük ölçüde fedakârlıkta bulunmaya) çağırılmaktadır.

Amerika'da hazırlanan çeşitli projelere göre, şehirlerin ve özellikle etnik azınlıkların yaşama koşullarını düzeltmek için yılda 15-20 milyar dolar harcanması gerekmektedir.

Yukarıda söylediklerimizden, Saharov'un bütçe ve ekonomi konularındaki bilgisinin pek derin olmadığı ortaya çıkıyor. Bir yandan da, Amerika'da ırk sorununun gerçek gelişimi; beyazlar arasında gerek sayı gerek etki

bakımından önemli sayılacak birtakım grupların zencilere uygulanan koşulların değiştirilmesi yolunda harcadıkları çabalar, ve - bu da dikkate değer bir şeydir - savunmak istediği programların Amerikan ekonomisi üzerinde yaratabileceği etkiler konusunda tam bilgi edinmemiş olduğu anlaşıyor.

Saharov'a bakarsanız Amerika verimsiz bölgelerde kendisinin tasarladığı genişlikte yatırımlar yapmaya girecek olursa, ulusal kalkınma hızı da otomatik olarak azalacaktır. Oysa, böyle bir programın tam aksi sonucu doğurması akla daha yakındır. Zira, o zaman Amerikan fabrikaları, geri kalmış ülkelere verilecek makineleri, yiyecek maddelerini ve çeşitli malları üretebilmek için tam randımanla çalışmak ve işlerini daha genişletmek zorunda kalacaktır. Bundan da el emeği değerinin ve dolayısıyla yaşama düzeyinin rekor bir dereceye yükselmesi sonucu doğacaktır. Sovyet bilgininin ileri sürdüğü program böylece, Amerika'nın olduğu kadar dünyanın da ekonomik tarihinde şimdiye kadar görülmemiş bir bolluğa yol açacak demektir.

9. — Rusya'da gözler ancak şu son beş altı yıldan beri, doğal kaynakların korunması sorunuyla çevremizdeki havanın kirlenmesi konusuna çevrilmiş bulunmaktadır. Bu tarihe kadar Rusların tutumu Amerika'lıların 1850'deki tutumunu andırıyordu. İlk bakışta Rusya'nın elinde bulunan orman, su, maden gibi doğal kaynaklar hiç tükenmeyecekmiş gibi görünmekteydi. Bütün bu zenginliklerin bir gün olup azalabileceği düşüncesi kimsenin aklından bile geçmiyordu. Daha on yıl önce, Sibirya üzerin-

den uçakla geçerken binlerce kilometre kare ormanın yanmakta olduğu görülür, ama bu gibi yangınlara kimse aldırış etmezdi. Gerçekten de, başka yerlerde olduğu gibi Sibirya'da da o bölgeye yeni yerleşmek isteyenler, ekin için toprak sağlamak amacıyla ormanları ateşe vermeyi adet edinmişlerdi. Bugün de, Rus çiftçisi yakıt olarak ya da ev ve ahır yapımında kullanmak için yüzyıllık çamları kesmekten çekinmemektedir. Ukrayna dışında, Rus izbalarının çoğu, hâlâ eskiden beri sürüp gelen müsrifçe bir usule uyularak, büyük ağaç kütüklerinden yapılmakta ve ormanların korunması ya da ağaçlıkların yönetilmesi konusunda herhangi bir planlı ve tutarlı sistem uygulanmamaktadır.

Yine kuş, av hayvanı ve balık mevcudu göze o kadar bol görünüyordu ki, ne kara ve deniz avını düzenlemek, ne de hayvan türlerini korumak için herhangi bir tedbir düşünülmüş değildi. Hazer denizinde yetişen mersin balıkları öyle kapışılırcasına avlanmıştır ki, eskiden Rusya'da, başka yerlerde tereyağı ne ise o kadar bol ve ucuz olan havyara, bugün ortahalli halkın sofralarında rastlanmaz olmuştur. Gerçekten, bir yandan üç köşeli ağlarla yapılan balık avı, bir yandan da Volga'nın aşağı kolunun petrol gemileri ve rafinerileri yüzünden kirlenmiş olması balıklara gittikçe daha çok zarar vermektedir. Hazer denizi sularının tuzluluk derecesi yakında öylesine yükselecektir ki bundan sonra bu sularda hiçbir balık yaşayamaz olacaktır. Buna rağmen bu suları temizlemek ya da daha çok kirlenmekten korumak için hiçbir tedbir alınmış değildir. Volga'ya gelince, artık ne-

hirlikten çıkmış, kocaman hidro-elektrik barajlarla çevrili bir göller dizisi olmuştur. Bu göllerse gün geçtikçe birer pislik ve tortulaşma yuvası haline gelmektedir.

Stalin döneminin sonlarına doğru Güney Ukrayna'nın çorak bölgelerindeki suları toplayıp yararlanmak ve Kakkovka hidro elektrik barajını inşa etmek amacıyla hazırlanan çok büyük bir projenin uygulanmasına geçilmiş bulunuyordu. Bu projeden umulan, bölgede elektrik enerjisi üretimini artırmak ve binlerce kilometre karelik yarı çöl durumundaki toprakları suya kavuşturmaktı. Polisin sıkı denetimi altında çalışan Stalin'in mühendisleri hem hidrolik santrale depo görevi görecek, hem de bölgenin iklimini değiştirmeye yarayacak büyük bir göl yaratmak düşüncesine kapıldılar. Bu, gerçekten çok geniş bir plandı. Ne var ki sonuçları da aynı oranda umut kırıcı oldu. Planın uygulanmasından sonra ekilebilecek nitelikte uçsuz bucaksız topraklar tuzlulaşma yüzünden ürün veremeyecek duruma düşmüş; yeni yaratılan göl ise, içi çürümekte olan bitkilerle dolu bir bataklığa dönüşmüştü. Öyle ki bu gölün üzerinden geçen pilotlar bile, havaya yükselen mide bulandırıcı kokudan kurtulmak için daha yukarılardan uçmak zorunda kalıyorlardı.

Bunların yanında en önemli kirlenme olayına Baykal gölünde rastlanmaktadır. Doğu Sibirya'da bulunan ve derinliği 1600 metre, uzunluğu 600 kilometre olan bu göl, aşağı yukarı bütün dünyadaki göl sularının beşte biri kadar suyu kapsamaktadır. Gölde binden fazla bitki, kabuklu hayvan, balık çeşiti ve başka sularda görülme-

yen daha bir sürü hayvan türü bulunur. Suları olağanüstü bir duruluktadır. İçinde yüzen tanecikler öylesine azdır ki, Baykal'da boğulan bir insanın vücudundan geriye hiçbir şey kalmaz. Küçücük kabuklu hayvanlar etlerini kemirip bitirirler, kemikleri ise saf suyun içinde eriyip gider.

Bir çeşit doğal akvaryuma benzeyen bu eşsiz güzellikteki göl bütün uyarmalara rağmen yazık ki kurtarılamamıştır. Gölün güney kıyısında Baykalsk'da kurulmuş olan büyük bir selüloz tesisi, göle tonlarca fire dökmekte, suları zehirlenmekte ve ısınıyı yükseltmektedir. Baykal gölü de eşit durumdaki bir sürü Amerikan nehir ve gölü gibi, kaybolmuş sayılabilir.

Endüstri bölgelerine özgü olan ve İngilizler'in *smog* dedikleri kalın sis ve havanın kirlenışı, Sovyet şehirleri için henüz büyük bir problem olarak ortaya çıkmış değildir. Bunun da nedeni otomobil trafiğinin bugünlük büyük bir sıkışıklık göstermemesidir. Ancak, Sovyet planıcıları önümüzdeki on yıl içinde otomobil üretiminde, yılda bir milyon ya da daha çok bir artmayı öngörmektedirler. O zaman bir yandan büyük bir trafik sıkışıklığı, bir yandan da *smog* denilen olay doğmuş olacaktır. Bu arada Ukrayna, Sibirya ve Urallar'ın büyük endüstri merkezleri eski zamanların Pittsburg'unu andırmakta, büyük fabrikaların bacaları havaya katran ve kimyasal pislikle dolu duman sütunları püskürtmektedir. Bu şehirlerin belediyeleri ise bu durumun hiçbir sakıncası yokmuş gibi eli kolu bağılı durmaktadırlar.

10. — Saharov, Hitlerciliği de, Stalinciliği de aslında bir

tek istibdadın iki ayrı çeşiti olarak görmektedir. Bu, bir batılıdan çok Sovyet yurttaşını şaşırtacak nitelikte bir yargılamadır. Zira Sovyet Rusya'nın bu konudaki resmî görüşü bir santim bile değişmiş değildir. Hükûmet sözcülerine göre Hitler'in işlediği kötülüklerle Stalin'in (bir parça da haklı görülen) daha küçük ölçüde kötülükleri arasında nitelik bakımından bir ayrılık bulunmaktadır. Sovyet yurttaşlarının çoğu da bu görüşü paylaşırlar. Bunun aksine olarak Saharov, Hitler, Stalin ve Mao rejimleri arasında temelden gelen bir ayrılık bulunduğu düşüncesini kabul etmemektedir.

Rus propagandası ötedenberi Hitler'in Alman kapitalistlerinden ve içinde Amerikan çıkarlarının da parmağı bulunan uluslararası tekellerden destek gördüğünü ileri sürüp durmuştur. Saharov da kendi hesabına aynı basmakalıp düşüncayı kullanmakta, ama bunu büsbütün değişik bir eleştiriye bağlamaktadır. Batıda oldukça yaygın olduğu halde, Sovyet Rusya'da bugün bile pek rastlanmayan bu düşünceye göre, Hitler'in iktidara gelmesinde Stalin'in de suçu bulunduğu ortadadır. Alman komünistlerinin Nazileri değil de, Sosyal demokratları başlıca düşman olarak karşılırlarına almaları, Stalin'in isteği üzerine olmamış mıydı? Ruth Fischer, *Stalin ve Alman Komünizmi* adlı ünlü kitabında Kremlin hâkiminin kötü sonuçları çok çabuk görülecek bir politikanın uygulanmasında oynadığı rolü açık olarak ortaya koymaktadır. Saharov da komünist bir Alman göçmeni olan Ernst Henri'nin İlya Ekrenburg'a yazdığı bir mektuptan söz ediyor. Buna göre, Stalin'in Alman komünistlerine Hitler'e karşı sosyal demokratlarla ortak bir cephe kurmak-

tan kesin olarak kaçınmaları konusunda yaptığı baskının çok kötü etkileri olmuştu. Aslında, her iki taraf da güçlerini birbirine katmış olsalardı, tek başına oy çoğunluğunu kazanmadığı halde, sırf sol kanatın bölünmesi yüzünden iktidara gelebilen Hitler'i seçimlerde yenmeleri kabil olacaktı. Stalin, sosyal demokratları sosyal-faşistler diye tanımlıyor ve bunlar ortadan yok edilecek olurlarsa, komünistlerin yalnız başlarına Hitler'in hakkından gelebileceklerine inanır gibi davranıyordu. İşin üst yanı, herkesin bildiği bir şeydir.

11. — Saharov'un, Stalin terörünün kurbanları üzerinde verdiği toplu rakam, David Dallin'in değerlendirmelerine şaşılacak derecede uymaktadır. Komünist aleyhtarı olduğunu açıklamaktan çekinmeyen bu menşevik, özellikle 1940'dan sonra ömrünün birçok yıllarını Sovyet toplama kamplarını incelemekle geçirmiştir. Oysa, David Dallin'in verdiği sonuçlar, gerçeğe daha bağlı kalmak eğiliminde olan batılı araştırmacıların bir çoğunca, gereğinden çok şişirilmiş gibi görülmekte idi.

Böyle bir değerlendirme, - yani idam edilen ya da kamplarda bitkinlikten can verenlerin on onbeş milyon kadar olması - çok yüksek görünüyorsa da bu felâketten sağ kurtulabilenlerden çoğunun verdiği rakamlara uymaktadır. Bu sistemi yakından incelemek bahtsızlığına uğrayan eski bir sürgün olan büyük yazar Aleksandr Soljenitsyn'in anlattıkları da, Saharov'un verdiği sonuçlara aşağı yukarı uymakta ve o da, Saharov gibi, Stalin kamplarıyla Nazi ölüm kampları arasında hiç bir ayrılık bulunmadığını söylemektedir.

Bu kamplar arasında Sibirya'da bir madencilik merkezi olan Norilsk çalışma kampı ile çok büyük bir kömür kompleksi olan Vorkuta kampını sayabiliriz. Stalin'in ölümünden sonra görülen ayaklanmalardan birincisi, 1954'de burada başgösterecekti. Saharov bir yandan da Sibirya'nın Kuzey doğusundaki Okhatsk denizinde sefer yapan "ölüm gemileri"nden söz etmektedir. Yüzen bir zindan olan bu gemilerden birinde hapsedilen ve ölümden ancak bir rastlantı sonunda kurtulabilen Evgenia Ginzburg, bütün bunları "*Baş dönmesi*" adlı kitabında anlatmıştır.

Stalin, savaşın sonlarına doğru içlerinden pek çoğunu (haklı olarak) nazi işgalcilerle işbirliği yapmakla suçladığı Kırım Tatarları'nın sürülmesini emretmişti. Yüzbinlerce aile böylece Orta Asya ve Sibirya'ya sürüldü. Bu zavallılardan pek çoğu açlık ve soğuktan can verdi. Kırım Tatarları'nın "itibarlarının geri verildiği," yani suçsuz oldukları ve haksız işkenecilere kurban gittikleri ancak şu son yıllarda resmen açıklanmıştır. Bu kararın, Stalin'in ölümünden neden onbeş yıl sonra alındığını kimse bilmemekte; sadece uzaktan yakından bu katliam hareketine karışmış olan Krutçev'in bu hikâyenin tazelemesini istememiş olduğu söylenmektedir.

Sovyet halklarından daha bir çoğu buna benzer kötü davranışlara uğratılmışlardır. Örneğin onsekizinci yüzyılda büyük Katerina'nın isteği üzerine Volga havzasına ve Ukrayna'ya yerleştirilmiş olan Volga Almanları da daha savaşın başlangıcında Hitler'e yardım edecekleri korkusuyla, Orta Asya'ya ve Kuzey Kutbu bölgesine sü-

rüleceklerdi. Bunlardan birkaç tanesinin asıl yurtlarına dönebilmeleri için ancak şu son yılları beklemek gerekmiştir. Volga boylarında yaşayan bir Mongol kavmi olan Kalmuklar, savaştan önce ve sonra olmak üzere iki kez sürgün edilmişlerdir.

Aynı durum, Kafkas dağlarında yaşayan yarım düzüne kadar kavmin de başına gelecekti. Savaştan sonra ise, Baltık devletleri halklarından onbinlercesi, kampların yolunu tutuyordu. Hepsi de ihanet ve düşmanla işbirliği yapmaktan suçlanmaktaydı. Krutçev'in söylediğine göre Stalin bütün Ukrayna'da oturanları Sibirya'ya göndermek istiyordu. Ancak bu bölgenin bu kadar büyük bir nüfusu barındıramayacağı kendisine anlatıldıktan sonradır ki bu isteğinden vazgeçmeye razı olmuştu. Daha arkadan da, savaştan sağ çıkabilmiş olan üç buçuk milyon Rus yahudisini Sibirya'ya sürmek düşüncesine taşınmış, ancak 5 Mart 1953'de apansız ölümü, bu tasarımı gerçekleştirmesine vakit bırakmamıştı.

12. — Stalin'in davranışları arasında insanı en çok şaşırtanı, 1939 Ağustosunda Hitler'le yaptığı anlaşmaya körü körüne inanmış olmasıdır. 1937—1938 yıllarında Sovyet Yüksek Komutanlığı, tümüyle, Stalin'in bütün o zamana kadar yaptıklarından daha barbarca bir "temizliğe" uğratılmış ve bu hareket, fabrika yöneticilerinden ve parti ileri gelenlerinden binlercesini de kapsamıştır. Bu "temizlik" öylesine geniş tutulmuştu ki, bazı askerî bölgelerde yakasında yüzbaşından daha yüksek bir işaret taşıyan subaya rastlanamaz olmuştu. Kızılordu'nun 75 bin subayından ya 25 ya da 35 bini, ya öldürülmüş ya da hapse atılmıştı.

1939 yazının ortasında, bu kanlı hacamatın orduda açmış olduğu geniş yaralar daha kapanmadan, Stalin İngiltere ve Fransa ile Hitler'e karşı ortak bir cephe kurmak için yürüttüğü görüşmeleri yarıda kesiverdi ve bunun tam tersini yaparak, can düşmanı ile bir saldırmazlık paktı imzaladı. Aradan henüz bir yıl geçmeden, Hitler, Sovyet Rusya'ya karşı savaş hazırlıklarına girişiyordu. Bu hazırlıklar ne kadar yavaş ve gizlilik içinde yapılmış da olsa, yine gözden büsbütün kaçacak cinsten değildi. Sovyet haberalma servisleri gayet güzel çalışıyor, bu yüzden Kremlin'e derin ayrıntılı yüzlerce rapor yağıyordu. İngiltere ile Birleşik Amerika'nın uyarmaları da bu raporlara eklenmekteydi. Ama Stalin bütün bu uyarılara kulak tıkıyor, bunları İngiltere'nin Rusya'yı savaşa sürüklemek isteğine yoruyordu. Ancak son andadır ki Sovyet Genelkurmayının birtakım ilkel ihtiyat tedbirleri almasına izin verdi; ama iş işten geçmişti artık. En sonunda kader gününün gelip çattığı 22 Haziran 1941'de Nazi birlikleri saldırıya kalktıkları zaman Sovyetler Birliği buna hiç de karşı koyacak durumda bulunmuyordu. Daha kötüsü Rus şehirleri bombardıman edildikten saatlerce sonra bile, artık Alman zırhlı kuvvetleri ülkenin içine iyice girmişken, Stalin, hâlâ ortada bir yanlışlık olduğuna inanıyor; bunu sayın iş ortağı Führer'in emriyle yapılmadığını, olsa olsa Alman komutanlarının bir kışkırtması olduğunu sanıyordu.

Önemli bir Rus tarihçisi olan Aleksandr Nekritch, dosyanın belgelerini toplamış, olayları elekten geçirircesine incelemiş, başka bir deyimle Sovyet ordusuna ve hal-

kına bu kadar pahalıya oturan bu bir dizi çılgınlığın da-
va sovuşturmasını yapmıştır. 1965'de Moskova'da ya-
yınlanmış olan kitabı*, övgü dolu eleştirmelerle karşı-
landı. Ama, neo-stalincilerin yürüttüğü ideolojik sava-
şın kızışmasıyle ertesi yıl şiddetli saldırılara uğradı ve
yazarı da 1967'de Komünist Partisinden çıkarıldı. Bu-
nunla birlikte, ileri sürdüğü görüş Rusya'da genellikle
doğru karşılanmıştır. Nekritch'in ordu propaganda ser-
vislerinde ağır basan yeni-stalinci unsurlar ve belki de
yüksek kumandanlıktaki neo-stalincilik taraftarları eliyle
kışkırtılan bir saldırıya kurban gittiği söylenmektedir.

Sovyet tarihçileri arasında bu sorulara eğilmiş olanla-
rın sayısı az değildir. Ama, Krutçev de, Partinin XX ci
kongresine sunduğu "gizli söylev" inde bunları iyice de-
rinden incelemiştir. Krutçev bu raporunda her yandan
yağan haberlere önem vermemiş olmasından dolayı Sta-
lin'i yerin dibine batırıyor ve efendisinin 22 haziranda
Hitler'in oyununa gelmiş olduğunu en sonunda anladığı
zaman nasıl bir bitkinlik içerisine düşmüş olduğunu an-
latıyordu.

Saharov bir yandan da general Grigorenko'nun notla-
rından söz etmektedir. Bu notları ya müsvedde halinde,
ya da çoğaltılmış olarak okumuş olduğu akla gelebilir.
Zira Grigorenko'nun notlarının Sovyet Rusya'da basıl-
masına müsaade edilmediği gibi ülke dışına çıkarıl-
ması da sağlanabilmiş değildir.

* Bu kitap *L'Armée Rouge Assassinée, 22 juin 1941* adıyla fran-
sızcaya çevrilmiştir (Grasset, 1968).

General Piotr Grigorenko İkinci Dünya Savaşı'nı, büyük yararlıklarından dolayı kazandığı tuğgeneral rütbesiyle bitirmişti. Sonraları, Frunze akademisinde siber-netik okuturken, 1961'de orduda yahudilere karşı güdülen haksızlıkları protesto etmek amacıyla Başkan Krutçev'e yazdığı bir mektup üzerine bu görevinden kovuldu. Üç yıl sonra da, Sovyet aleyhtarı konuşmalarda bulunmakla suçlanarak, ordudan çıkarıldı ve emeklilik hakkı elinden alındı. Bunun arkasından da, son yıllarda Sovyetler Birliği'nde sesini istenmeyecek şekilde yükseltenlere uygulanan cinsten bir kararla, bir akıl hastahane kapatıldı ve buradan ancak 1966'da çıkabildi. O zamandan beri önemsiz bir idarî görevde küçük bir memur olarak çalışmaktadır. Ama, mücadeleyi elden bırakmış değildir. Nitekim, söz hürriyeti uğruna savaşılan Sovyet yazarlarının ön sıralarında yer almış ve 1968'de daha başka yazarlar ve göstericilerle birlikte, Sovyet aleyhtarı faaliyetlerde bulunmakla suçlanan dört Rus gencinin yargılanmalarına karşı düzenlenen mitinglere katılmıştır. Grigorenko ile arkadaşları bu davanın sosyal adaletin bütün kurallarını ayaklar altına aldığını ileri sürmekteydiler.

13. — Stalin'in tarım politikası bu güne kadar, bazı yönleri Krutçev tarafından çok kez şiddetle eleştirilmiş olmakla beraber, tamyönlü bir incelemeden geçirilmiş değildir. Bu politika'nın belli başlı nitelikleri şunlardı: İlkönce, üretici "kooperatifler" kurulması ki köylüler ister istemez bu kuruluşlara girmeye zorlanırdı; (Bu zorlanma çok kez silâh kuvveti kullanmaya kadar giderdi.

En varlıklı, en çalışkan köylüler arasından yüz binlercesi topraklarından çıkarılmış ve Sibiry'a sürülmüştür.) Arkadan, tahıl ve benzeri toprak ürünlerinden keyfe göre uygun görülen bir kısmının zoraki olarak ve çok düşük fiyatlarla devlete verilmesi; köylü halka ancak boğazlarını doyuracak kadar bir pay bırakan bir vergi politikası; köylülerin, sürekli bir salmayı andıran bir sistemle toprağa bağlı bırakılması (köyden şehre gidebilmek için gerekli pasaport köylülere verilmezdi); tarım işletmelerini, kullanacakları araçları ve özellikle traktörleri Moskova'nın kararlaştırdığı fiat ve koşullarla kiralamak zorunda bırakan bir tekel sistemi; "kollektif çiftliklerin" başkanlığına, ya bölge içinden ya da merkezden seçilmiş ve asıl görevi, doğacak sonuca aldırmandan, bütün ürünü şehirlere yollamak olan kişilerin getirilmesi (ki bunların bir çoğu da -Saharov'un dediği gibi- entrika çevirmekteki ustalıkları ve üst yerlerdeki kişilere olan aşırı bağlılıkları yüzünden seçilirlerdi).

Stalin politikasının kesin sonucu 1953'de Diktatör'ün ölümünden sonra ortaya çıktı. O tarihte büyük baş hayvan ve kümeş hayvanları sayısının, Çar rejiminin son yılı olan 1916'dan beri hemen hemen hiç bir artış göstermediği, tahıl üretiminin ise yirmi yılda ancak çok ufak bir ilerleme kaydettiği ve kollektifleştirmeden önceki, yani 1928—1929 yıllarındaki düzeyini çok az aşabilmiş olduğu açığa vuruldu. Krutçev'in üzerinde durarak belirttiğine göre Stalin, 1930'lardan sonra bir kerecik bile ayağını bir çiftliğe atmamış ve Sovyet filmlerinin tarlalardaki yaşayış üzerinde gösterdiği tatlı hayallerin gerçeğe tıpatıp uyduğunu sanmıştı.

14. — N.N.V.D., Almanların tutuklayıp Almanya'ya sürmüş oldukları Sovyet vatandaşlarından, sağ kalıp da geri dönenlere kendince bir karşılama töreni hazırlamıştı: Aralarından pek çoğu, kadın erkek gözetilmeksizin, hapishane vagonlarına tıklandılar ve 3 cü Reich'in dikenli tellerle çevrili kamplarından doğruca Sibirya'daki kamplara gönderildiler. Almanlar'a esir düşüp de sonradan kaçmayı ve geri dönmeyi başarmış olan Sovyet askerlerine gelince, bunların sonu belki de daha kötü oldu. Ya casuslukla suçlanarak kurşuna dizildiler, ya da görevleri gereğince aşağı yukarı aynı derecede kesin bir ölümle karşılaşmaları muhakkak olan disiplin taburlarına verildiler.

Saharov, "emekçiler aleyhindeki kararnameler" derken inceden inceye düzenlenmiş birtakım ceza yargılarından söz etmektedir, ki bunlara göre Sovyet işçisinin bütün hakları elinden alınmış oluyordu. İşçinin çalıştığı yeri değiştirmesi yasaktı. Cezası hapisti. Mazeretsiz olarak işine gelmeyecek olur, geç kalır, herhangi bir parçayı kaybeder, normlara uymaz ya da düzen dışı herhangi bir davranışta bulunursa hem işten atılır, - yani ömür boyunca işsiz kalır - hem de kovuşturmaya uğrar, - yani sürgüne yollanır - dı. Malzemenin göreceği herhangi bir zarar, işte en ufak bir yanılma, Sovyet hukukuna özgü bir kavrama uygun olarak hemen "sabotaj" diye nitelenirdi. Bu kavram "benzerlik" tir. Buna göre, ceza kanununda yeri bulunmayan herhangi bir davranış, her şeye rağmen "ihamet suçuna benzerlik" ten dolayı cezalandırılabilir.

Koca halk topluluklarının nasıl sürgüne gönderildiğini görmüştük. Buna bir de yahudilere karşı girilen eziyet ve işkenleri eklemek gerekir. Polis saflarında ve Stalin'in kişisel davranışında gizli gizil yaşayan yahudi düşmanlığı, 1930 yıllarının başında açıkça ortaya atıldı ve bundan sonra boyuna artarak devam etti.

Stalin döneminin sonlarında, yahudiler, birkaç istisna dışında bütün yüksek görevlerden, özellikle dışişlerinde ki, yüksek komutanlıktaki ve parti yönetimindeki yerlerden sistematik olarak uzak tutuluyorlardı. Üniversitede öğrenci olsun, öğretici olsun bütün yahudiler fiilî bir boykot karşısında bırakılıyor, özellikle profesörler yüksek öğrenimdeki görevlerinden atılıyorlardı.

Stalin Ukraynalılar'a da kuşkuyla bakıyor, düşmanca davranıyor ve "Krutçev'in açıkladığı gibi" hepsini Sibirya'ya sürmek düşüncesini besliyordu. Bu düşmanlık belki 1918—1921 arasındaki iç savaş dönemine, belki de daha öncelere dayanıyor ve kaynağını - kendisinin de Gürcü olmasına rağmen - Stalin'deki aşırı Rus milliyetçiliğinden alıyordu.

Bu koca polis imparatorluğu içinde, en önemsiz suç işleyen biri bile, ağır cezalara çarptırılıyor; bu cezalar, ortada hiç bir şey yokken uydurulan suçlar için de böylece uygulanıyordu. Gerçekten de polisin özel servisleri, yöneticilerin savsaması, küçük memurların insafsızlığı ve yiyiciliği, en sonunda da bakımsızlık yüzünden randımanı çok düşük olan Sibirya kamplarının nüfusunu bu yolla artırabilmek için canla başla çalışmaktaydılar.

15. — Saharov'un burada değindiği R. Medvedev'in incelemesi, batıya sızabilmiş değildir. Sovyet Rusya'da yayınlanmamış olması da, bize bu yazarın resmî teze karşı çıkmış olduğu kanısını vermektedir. Bu teze göre, Stalin'in son yıllarında giriştiği hareketler bir çeşit bunama ya da kişisel bir zihin sapması diye yorumlanmakta ve başlarda sert ve inançlı bir marksist olan, Lenin'in yolunu izlemekten hiç bir şekilde ayrılmayan Stalin'in bu niteliklerini ömrünün son günlerine kadar bile, bir ölçüde, korumuş olduğu söylenmektedir. Sovyet sisteminin temelinde herhangi bir bozukluk bulunabileceği ve Stalin'in bir yandan proletarya diktatörlüğünün, öte yandan da "demokratik merkezîyetçiliğin", yani zümre diktatörlüğünün (ki bu sistemi, Lenin, kurulu düzeni yıkmaya savaştığı sıralarda ortaya atmış bulunuyordu.) yetiştirdiği bir ürün olabileceği düşüncesi Sovyet resmî sözcülerince her zaman şiddetle reddedilmiştir.

Bunun aksini savunan bir teze göre ise, Lenin bir tek insanın ya da küçük bir topluluğun merkezleşmiş yönetimine körü körüne bağlı bir disiplin mekanizması kurmuştu. Buna göre emirlerin akımı yukarıdan aşağıya oluyor ve böyle bir yapı da, alınmış olan kararlara ne olursa olsun derhal ve kayıtsız şartsız boyun eğilmesini gerektiren bir geleneğin yerleşmesine yol açıyordu. Bu çeşit bir mekanizma, bir kere iktidar koltuğuna oturdu mu, ancak bir diktatör doğurabilirdi. Sözüünü ettiğimiz nazarıye Yugoslav, İtalyan, ve batılı marksist araştırmacılar tarafından ortaya atılmıştır.

Sanıyoruz ki Medvedev de incelemesini bu açıdan ka-

leme almış bulunmaktadır. Besbelli Saharov'la Medvedev bunu dostça, açık açık tartışmışlardır. Bu problemlerin "bilimsel - teknolojik" *intelligentsia* üyeleri arasında birbirleriyle çelişen bir sürü düşüncelerin karşılaşmasına ve ateşli tartışmalara yol açtığını sanmaktayız.

16. — Saharov "düşünce" lerinin, (kendini militan bir komünist diye tanıttığına göre) yoldaşları tarafından eleştirmeye uğrayabileceğini iyi bilmektedir. Bunlar onu kendi kullandığı deyimlerle, "su katılmamış marksçı doktrinden sapmış ve "batıcılığa" kapılmış olmaktan ötürü kınayacaklardır. Bu, Sovyetler Birliği'nde çok ağır bir suçlamadır. Zira suçlunun, düşman demesek bile yabancı ve "batılı" düşüncelerle zehirlenmiş olduğu ve bu durumun kendisinin Parti'ye karşı bağlılığını ve ideolojik saflığını etkilemeden edemeyeceği anlamına gelir. Bundan dolayıdır ki Saharov kendisini böyle bir eleştiriden korumaya ve batı dünyasının da kendine göre bozuklukları bulunduğunu söyleyerek bir geri çekiliş yolu hazırlamaya çalışmaktadır. Aynı zamanda kendisini eleştiren Sovyet düşünürlerinin ya bu bozuklukları sandıkları kadar iyi bilmediklerini, ya da kapitalist bir ortamda yaşayan ve savaşıyan batılı komünistlerden çok daha az bildiklerini ortaya sürmektedir. Kısacası Saharov, Sovyet eleştiricileri bunu pek sezinlememiş olsalar bile, batı düşüncelerinde belki de ufak bir gerçek payı bulunabileceğini anlatmak istemektedir. Kendi açısından ise, gözünün hemen önündeki gerçeklere, yani rejimin çok iyi bildiği bozukluklarına eğilmeyi tercih etmektedir.

17. — Saharov, birtakım Sovyet aydınlarının aksine, Krutçev'in değerini açıkça belirtmekten çekinmemekte ve onu, günün birinde Stalin'in bıraktığı mirasın büsbütün tasfiyesine yol açacaak bir süreci harekte geçirdiği için, övmektedir. Krutçev'in iktidarın en yüksek noktasında bulunduğu zamanlarda, Saharov'un çevresindeki Sovyet aydın ve bilginlerinden birçoğu Başbakan'a karşı çıkmışlardır. Krutçev'in atıp tutmaları, herşeyi kendi ölçüsüne göre değerlendirmesi, kabalığı, aydın düşmanlığı sinirlerine dokunuyor; vakitli vakitsiz, gürültü patırdıyla burnunu her işe sokması, aklının ermediği şeylere karışmaya kalkması kendilerini bir yandan çileden çıkarıyor, bir yandan da kuşkulandırıyor. Örneğin, Krutçev'in Stalin'in Rus biliminin Çarlık tahtına oturttuğu Trofim Lysenko'yu çekip atması aydınları ne kadar sevindirmişse, bir süre sonra onunla yeniden barışması da o kadar öfkeliendirmişti. (Lysenko Sovyet Rusya'da süt üretimini hızla artıracak şaşmaz bir yol bulduğunu ileri sürüyordu. Bu da, inekleri daha sık sağmaktı. Bu çare umulan sonucu vermese bile Lysenko'nun yeniden Krutçev'in gözüne girmesini sağlayacaktı.)

Intelligentsia, Lysenko'nun ülkenin tarım sorunlarını çözümlemek yolundaki çalışmalarını dikkatle izlemiş, ama tahıl azlığına çare bulmak amacıyla Kazakistan'daki ve Güneybatı Sibirya'daki bâkir (ve çorak) toprakları tarla durumuna geçirmek yolundaki anlamsız çabalarına kanmamıştı. Bunun gibi, mısır üretiminin artırılması yolundaki kararını desteklemiş; ama Lysenko, aptalcasına, mısır ekiminin Sovyet tarımının içinde bulunduğu bütün

zorlukları giderecek eşsiz bir buluş olduğunu ileri sürüp de, Moskova dolayları gibi kuzey bölgelerde bile mısır ekimine büyük önem verilmesini istediği zaman, kendisini bu yolda izlemekten vaz geçmişti.

Saharov, Krutçev'in "kötü sonuçlu iradeci yanlışlarından" söz ederken, rastgele ve çarçabuk aldığı kararlara, izlediği mantık dışı, hiçbir prensibe dayanmayan mace-racı politikaya değinmektedir. Saharov'un bu "iradeci" deyiimiyle Küba'daki füzeler olayını anlatmak istediği de akla gelebilir.

Stalin'in işlediği cinayetlerde, daha bir sürü iş arkadaşı gibi, Krutçev'in de sorumluluğu az değildir. Ama bu konunun bu gün bile Sovyet Rusya'da bir çeşit "dokunulmazlığı" vardır. Bu nedenleri aşağıda anlatacağımız küçük olay daha iyi açıklayabilir. Krutçev o ünlü "gizli söylev" ini okuduğu sırada, salondan bir ses yükselmişti: "Peki siz, bütün bunlar olup biterken siz ne yapıyordunuz?" Krutçev bunun üzerine kızgınlıkla bağırdı: "Kimmiş bu soruyu soran? Kaldırsın kolunu da görelim." Kimseden çıt çıkmıyordu. Bunun üzerine Krutçev, bu itirazcının da kirli çamaşırlar ortaya dökülmeye başladığı zaman başına ne işler açılacağını pek güzel bildiği için korkudan ses çıkaramadığını söyleyerek konuşmasını tamamladı.

18. — Sovyetler Birliği'nde 1956'dan beri Stalin'in suçlarının olanca çıplaklığıyla ortaya konması yolundaki istekler sık sık duyulmaktadır. Gerçekten Krutçev'in açıklamaları çok ezici olmakla birlikte, yön tutan bir ni-

telik taşıyordu. En çok 1938'den sonraki dönemi kapsıyor, İagoda çağı denilen, Moskova davaları ve büyük temizlik hareketleri dönemine hemen hemen hiç değinmiyordu. Krutçev özellikle Stalin yönetiminin son yılları ve gizli polisin sonuncu başkanı olan Levrenti Beria'nın suçluluğu üzerinde ısrarla durmuştu.

Stalin'den sonraki rejim sürgündeki yüzbinlerce kişiyi salıvermiş ve kayıplara karışmış olan binlerce insanı da ölümlerinden sonra temize çıkarmıştı. Bunun için yığınla dosyayı yeniden dikkatle gözden geçirmek gerekiyordu. Yine de, N.K.V.D. nin ve ondan önceki çeşitli gizli polis servislerinin arşivleri bütünüyle açığa vurulmuş değildir. Aslında bu dosyaları partinin gizlilik içinde seçmiş olduğu araştırma komisyonu üyelerinden başka kimse görememektedir.

Stalin'in, Rusya dışındaki ülkelerde girişilen temizleme hareketlerine ve cinayetlere ne ölçüde karıştığı üzerinde henüz yayınlamış bilgi yoktur. Ancak, İkinci Dünya Savaşı'ndan önce Polonya komünist partisinin başındaki yöneticilerin hemen hemen hepsini ve başta Macarlar, Almanlar ve Finlandiyalılar olmak üzere kendilerine Rusya'da sığınacak bir yer aramak düşüncesizliğinde bulunan yabancı komünistlerden birçoğunu öldürttüğü kesin olarak bilinir. Jean Masaryck'in acıklı ölümünde ve Çekoslovakya'da işlenen daha başka cinayetlerde Sovyet ajanlarının parmağı olduğunu gösteren birtakım belirtiler de kamu oyuna açıklanmış bulunmaktadır. Ama, Sovyetler Birliği'nde değil, Çekoslovakya'da.

Daha aydınlanması gereken bir sürü soru vardır. Örneğin, Leningrad olayı diye anılan ve Stalin'in 1949-1950 yıllarında bu şehirdeki parti yöneticilerinin toptan öldürülmeleri için emir vermesine yol açan olay üzerinde de henüz hiçbir aydınlatıcı bilgi edinilmiş değildir. Bu konuda Krutçev Leningrad parti başkanı Sergei Kirov'un 1934'deki ölümünden Stalin'in sorumlu olduğunu, üstü örtülü bir biçimde söylemiştir. - Oysa bu ölüm olayı, on yıl süresince birtakım "temizlemelere" ve idamlara yol açmıştı. - Ama, Krutçev'in başlattığını söylediği soruşturmadan elde edilen sonuçları yine de kimse bilmemektedir.

Kameniev, Zinoviev ve arkadaşlarının davası baştan ele alınmadığı gibi Troçki'ye ve daha bir sürü insana yöneltilen karmaşık suçları da şimdiye kadar yeni bir incelemeye tâbi tutulmamıştır.

Yine Saharov'un 1936 ile 1939 yılları arasında Parti içinde girilen temizlik hareketleri üzerinde verdiği rakamlar da başka bir kaynaktan açıklanmış bulunmamaktadır. Bu konuda "resmî kaynaklar" dan edinilen tek bilgi Krutçev'in "gizli raporu" na dayanır. Buna göre Stalin ("Galipler" Kongresi diye adlandırılan) 1934'deki Parti kongresine katılan 1966 temsilciden 1108'ini ve o sırada Parti merkez komitesini teşkil eden 139 üyeden 98'ini tevkif ettirmişti. Bunların hemen hemen hepsi, kadın erkek bakılmadan, kurşuna dizilmişlerdir.

19. — Sovyet Rusya'da, yeni-stalinci bürokratların işlerin yürütülmesi üzerindeki etkilerini tartışma konusu

etmek, kaçınılmaz şekilde çok sert birtakım tepkileri ayaklandırmaya yol açar. Bunlar, Stalin çağının hırçın, hoşgörüden yoksun, aydın karşıtı, yabancı düşmanı, aşırı milliyetçi ve yarı-deli otoritesini yeniden kurmaya çalışan parti ileri gelenleri, fabrika müdürleri, yazarlar ve daha başka kimselerdir. Yönetici görevlere Stalin zamanında atanmış olan bu adamlardan çoğu ikiyüz otuz milyon Sovyet vatandaşından meydana gelen böylesine geniş, dağınık ve tabiatıyla disiplinden yoksun bir yığını yönetmek için tek yolun, Stalin metodları olduğuna yürekten inanmışlardır. Çoğu durumlarda işleri yürütmek için kuvvet, korku ve tehdit dışında başvurulacak bir yol olabileceğini akılları almaz. Hiçbir zaman karşıdakini de yönetime ortak etmek gibi bir metod uygulamak imkânını bulmuş değillerdir. Bir de, devrim öncesi Rusya'nın başlıca niteliği olan istibdat geleneğine uygun kararları ve Çar buyruklarını hatırdan çıkarmamalıyız. Bu gelenekler Bolşeviklerce hiç değiştirilmeden olduğu gibi alınmış, üstelik Stalin zamanında daha da güçlü duruma getirilmiştir. Sovyetler'in Çekoslovakya'daki müdahalesinde baş rolü oynayan da, yüksek rütbeli subaylarla birlikte, bu yukarıda sözünü ettiğimiz sosyal gruptur.

Saharov'un Stalinciliğin "özgül bir sınıf"ın elinde sözde-sosyalist ve anti-leninist "bir siyasal hükümet sistemi" olduğu üzerindeki sözleri, Milovan Djilas'ın "*Yeni Sınıf*" adlı kitabında ileri sürdüğü tezle ilgili gibi görünmektedir. Djilas Yugoslavya'da yeni bir bürokratik seçkinler sınıfının ortaya çıkışını eleştirmiş ve bu yüzden

de birçok yılını Tito'nun zindanlarında geçirmek zorunda kalmıştı. Saharov yine de bu teorilerin, yeni-stalincilik olayını gerektiği kadar açıklamaya yetmediği düşünce-sindedir.

Sovyetler Birliği'nin yüksek çevrelerinde yeni-stalincilik şeklinde bir suçlama, her zaman şiddetli protestolara yol açar. Bu notların yazarı da, Sovyet yöneticilerinden bazılarıyla konuşurken, şu son on yıl içinde, yeni-stalinci güçlerin yeniden bir araya toplanmakta olduğunu ileri sürdüğü için şiddetle kınanmıştır. Oysa böyle bir gruplaşma vardır ve bunu teşkil edenler de: yerlerine iyice yerleşmiş siyasî liderler, görevlerinde yükselmek için polis terörüne güvenen genç ve hırslı Parti memurları, tarımsal ya da endüstriyel bir teşebbüsü yönetebilmek için keyfî metodlar kullanmaktan başka yol bulamayan üst yöneticiler ve en sonunda da, ün ve imtiyaz peşinde koşan, beceriksizlikleri oranında fırsat düşkünü olan birtakım yazar, gazeteci, ressam ve müzisyendir.

20. — Sergei Trapeznikov, uzun süreden beri parti birinci sekreteri Brejnev'in sadık ve yakın yardımcılarındandır. Gerçekten de görevde yükselmeye başlaması Brejnev'in Moldavya Cumhuriyeti parti başkanlığını yaptığı zamana rastlar. Daha sonra Krutçev kendisini Moskova'ya getirtmiş ve belli başlı yardımcıları arasına almıştır. Trapeznikov, Moldavya'da iken Kiçinev'deki Parti yüksek okulunun müdürlüğünü yapıyordu. Bu gibi görevler propaganda ve ideoloji kollarında mesleklerinde ilerlemek isteyen genç taşrahılar için bir çeşit sıçrama tahtasıdır. "Patron"u, Partinin merkez örgütle-

rinde gittikçe daha önemli yerlere geçmeye başladıktan sonra, Trapeznikov'un Moskova'ya getirilmesini sağlamış ve onu Parti Merkez komitesine bağlı Marksizm - Leninizm Enstitüsünce yayınlanan "Komünist Partisi Tarihi Sorunları" adlı derginin yazı işleri üyeliğine atamıştı.

Trapeznikov tarım sorunları uzmanıdır. Moldavya'da "tarım alanındaki başarıları" kendisine üst dereceden bir Kızıl Bayrak nişanı kazandırmıştır. Bugüne kadar yayınlamış olduğu çalışmaların çoğu da tarım sorunuyla ilgilidir.

Doktorasını ise tarih konusunda vermiş ve 1964 de Sovyet Bilimler Akademisinin (en alt basamak olan) muhabir üyeliğine atanmıştır. 1965'de de Merkez Komitesine bağlı olarak yeni kurulan bilim ve öğretim komisyonu başkanlığına getirilmiştir.

Trapeznikov'un olaylar karşısındaki tutumu tam bir neo-stalinci, bir tutucu niteliği gösterir. 1965'de yeni ve yüksek bir göreve atandıktan sonra Pravda'da yayınlanan ilk yazısında Stalin'in yeniden temize çıkarılması için nerdeyse açık açık çağırıda bulunuyor ve Stalin'e karşı olan liberalizm akımlarını da kınamaktan çekinmiyordu.

Stalincilikten yana olduğu bu kadar belli olan bir kimsenin bilim çevrelerinde karşılaşılabileceği şiddetli tepki dolayısıyla, Trapeznikov'un 1967 sonlarına doğru görevinden alınmış olması ihtimali vardır. Buna rağmen, 1968'de hâlâ Stalin metodlarına dönülmesini, kolektif çiftlikler üzerindeki devlet yetkisinin daha güçlendirilmesini sağlık vermekten geri kalmadığını, daha da ileri

giderek Mao'nun tarımsal komün'lerini andıran bir modelin savunuculuğunu bile yaptığını biliyoruz.

21. — Saharov'un Mao'ya ve Çin komünizmine yönelttiği saldırılar o kadar şiddetlidir ki "Mao'cuların insan haklarına karşı işledikleri cinayetlere" bir son vermek için Birleşmiş Milletler'in koruyuculuğu altında "dünya yüzündeki bütün demokratik güçlerin" silâhlı bir müdahaleye girişmesini çok yerinde bulacağı anlaşıyor. Gerçekten de, yazdıklarına bakılırsa Saharov'un Çin'deki bu günkü durumu dünya barışını tehdit eden en büyük tehlike olarak gördüğü ortaya çıkmaktadır. Oysa, parti üyesi olsun olmasın, Sovyet Rusya'da yaşayanların çoğu bu tehdidin başka bölgelerdeki "emperyalist tehlike"den geldiği kanısını beslemektedirler.

Saharov'un görüşüyle, Sovyetlerden yana olan komünist hareketiyle Çin arasındaki çatlak aslında komünistlerle komünist olmayanlar (yani Çin'li yöneticiler) arasındaki bir inanç ayrılığından başka bir şey değildir. Bundan da şu sonuç çıkıyor: Böylece birbirlerini reddeden iki kamp arasında birliğin yeniden kurulmasını tasarlamak, boşuna bir sözdür. Ötesi var: "Hastalığın" ağırlığı gözönüne alınacak olursa, Saharov aradaki çatlağın olduğu gibi kalmasında bir çeşit koruyucu nitelik bile bulmaktadır. Şunu da söylemeden geçmeyelim: Çin komünistlerinin bu konudaki düşüncesi de, tıpkı böyledir. Onlar da Sovyet yöneticilerini doğru yoldan sapmış kişiler gibi gördükleri için, gerçek komünistlerle (yani Pekin) dönemler (yani Moskova) arasında geliştirecek bir birliğin anlamsız bir şey olacağına inanmaktadırlar.

22. — Zihinsel hayatının sonlarına doğru, demek ki 1922—1923 arasında, arka arkaya uğradığı beyin kanamaları kendisini bütün yeteneklerinden yoksun bırakmadan önce, Lenin olanca dikkatini herkesten çok kendi yaratmış olduğu hükûmet sisteminin bozuklukları üzerinde yoğunlaştırmıştı. Bu bozukluklar bürokraside olduğu gibi başka alanlarda da göze çarpıyordu. Lenin, yeni rejimin keyfiliğe ve kamu oyunu avuç içinde tutmaya ne derece elverişli olduğunu görüyor, Stalin'in git-tikçe daha göze batıcı bir durum alan yırtıcılığının ve ihtirasının altındaki tehlikeleri sezmeye başlıyordu. Bolşeviklik çağının ilk günlerinde Lenin, - Saharov'un hatırlattığı gibi - herhangi bir aşçı kadının yönetim sanatını çok çabuk kavrayacağı kanısını besliyor, rasgele bir memurun bir haftada bir bankayı yönetmeye yetecek bilgiyi öğrenebileceğini söylüyordu. O sıralarda devlet işlerinin yürütülmesine gerekli olan bilgi ve tecrübeye pek önem vermez görünüyordu. Ama bundan az sonra, gücünün tükenmeye yüz tuttuğu sıralarda, çarkları robot gibi dönen, halkın çektiği acılara kulak asmadan, kumanda araçları kimin elinde ise onun sözüne uyan, onun kendi keyfine göre vereceği emirleri körükörüne yerine getiren bir devlet kurmuş olduğunun farkına varacaktı.

Böyle bir yapı içinde sansürün çok önemli rolü vardır. Zira, resmî doktrine karşı çıkan her şeyi hem yönetilenlerden, hem de yönetenlerden gizledikten başka, izlenen politikayı ve verilen kararları değiştirebilecek nitelikteki herşeyi ortadan "silme" de yaramaktadır. Örneğin, Sovyet ileri gelenlerinden birçoğunun 1941'de, istilâdan

çok önce Almanya'nın giriştiği hazırlıklardan haberli olduğu bugün herkesçe bilinen bir şeydir. Yine de sansür onların halkı uyarmalarının önüne geçecekti. Zira, Stalin, bir defa, Almanlar'ın bundan başka yapacak işleri ve niyetleri olduğuna karar vermiş bulunuyordu.

Saharov, sansürün kötülüklerini daha iyi ortaya vurmak için Lewis Coser'in incelemelerini öne sürmektedir. Aslında bu sosyolog *Men of Ideas, a Sociologist's View* adlı kitabında Amerikan mahkemelerinin uyguladığı çeşitten bir sansürü eleştirmekten başka bir şey yapmamıştır. Bu mahkemeler, herhangi bir tiyatro oyununda ya da bir edebî eserde kendilerince "edebî aykırı, ayıp ya da şehvî" sayılan yerlere rastlayınca bu eseri yasaklardı. Coser bu sansür görevlilerinin, bir küçük burjuva toplumunun mutaassıp ilekelerini uygulamaya kalkarken, çeşitli sosyal toplulukları aralarında birleşmeye zorladıklarını ve, sonunda da, bu birliğin küçük burjuva ahlâkına asıl öldürücü darbeyi indiren bir güç kazandığını, sonuç olarak, belirtmektedir.

23. — Saharov, her ne kadar Sovyet sansürünün, korumakla görevli olduğu şeyi (yani diktatörce bir rejimin halkın düşüncesini istediği yöne çevirmek yetkisini), eninde sonunda yıkacak biçimde davrandığını söylemekten çekiniyorsa da, aynı sansürün Sovyet Rusya'nın edebiyatı ve yaratıcı düşüncesi üzerinde yaptığı gücünden düşürücü etkiyi açığa vurmaktan da kendini alamamaktadır.

Bu konuda Aleksandr Soljenitsyn'in 16 Mayıs 1967'de, Sovyet yazarları ulusal kongresi'nden bir gün önce Ya-

zarlar Birliği'ne gönderdiği mektuptan söz etmektedir. Büyük romancı bu mektubunda *Glavlit* (Edebiyat Yönetim Merkezi) diye tanınan servisin kötü yanlarını açıklıyordu. Gerçekten de *Glavlit* Sovyet edebiyatı üzerinde, yıllardan beri, şiddetli olduğu kadar da anayasaya aykırı olan bir sansür uygulamaktadır. Aslında Rusya'da *Glavlit*'in ön izni alınmadan ne roman, ne şiir, ne de deneme yayınlanabilir. Kibrit kutularının kapaklarındaki yazılarla lokanta tarifeleri için bile bu örgütün verdiği müsaade numarasını açıkça belirtmek zorunluluğu vardır.

Glavlit böylece gerçek bir "caydırma" gücünü elinde tutmaktadır. Gerek dergiler, gerekse yayınevleri çok kere, kendilerine getirilen müsveddeleri sansürün hoşuna gitmeyebilir diye geri çevirmekte, ya da Soljenitsyn'in mektubunda belirttiği gibi, yazarları sırf bu nedenden dolayı yazılarında değişiklik yapmak ya da bunları baştan yazmak zorunda bırakmaktadırlar ki bu da en aşığı birincisi kadar ağır bir olay teşkil eder.

Soljenitsyn, altı yüzü aşkın yazarın Stalin kamplarına atıldığını, Yazarlar Birliği'nin ise bu duruma en ufak bir karşı koymada bulunmadıktan başka, tersine Stalin denilen cellâda yardımcı olmaktan bile kaçınmadığını hatırlatıyor ve sansür kurbanı olarak, işkenceye, hapse, hattâ idama mahkûm edilen yazarların uzun bir listesini sunuyordu. Bunların arasında özellikle aşadıdaki adlara rastlanmaktaydı: Anna Ahmatova, Isaac Babel, Mihail Bulgakov, Ivan Bunin, Sergei Essenin, Aleksandr Grin, Vasili Grosman, Nikolai Gumilev, Nikolai Klyuiev,

Ossip Mandelstam, Vladimir Mayakovski, Boris Pasternak, Boris Pilniak, Adrei Platonov, Aleksi Remizov, Tittian Tabidze, Marina Tsvetaieva, Artem Veseli, Pavel Vasiliev, Maksimilian Volçin, Evgeni Zamiatin, Nikolai Zabolotski ve Mikhail Zoşçenko.

Sonuç olarak Soljenitsyn Kongre'den açık kapalı her çeşit sansürün ortadan kaldırılmasını ve yayınevlerinin herhangi bir yazıyı basmadan önce *Glavlit*'in müsaadesini istemek zorunluluğundan kurtarılmasını istiyordu. Ne var ki Kongre bu istekleri reddedecek, üstelik yazarı ihanet, çılgınlık, bencillik ve yarı - delilikle suçlayacaktı.

Soljenitsyn'in kendisinin de Sovyet sansürünün en ünlü kurbanları arasında bulunduğunu yazmadan geçmeyelim. Batı'da çok iyi tanınan *İlk Çember* ve *Kanser Pavyonu* adlı iki büyük romanı Sovyet Rusya'da yayınlanabilmiş değildir. Bunun gibi bir sürü tiyatro piyesi, senaryosu ve küçük hikâyesi de henüz basılmamış olarak durmaktadır. Gizli polis, birkaç defa evine girmiş, her yanı arayıp taramış, müsveddelerini ve özel yazılarını alıp götürmüştür.

24. — Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği ceza kanununun 190 ncı maddesi suçların zamanında haber verilmemesini cezalandırmakta ve bu suç için öngörölmüş olan cezaları saymaktadır. "Benzerlik" kavramı uyarınca, bildiği bir suçu haber veremeyen herhangi bir kişi sözögeçen suça ne kadar veriliyorsa o kadar ağır bir cezaya çarptırılabilir. Ginzburg - Galantskov davası dolayısıyla, anayasa ile sağlanmış olan garantilerin ihlâline karşı yükselen şiddetli tepki yüzünden, S.S.C.B.

yüksek Sovyeti bu maddeyi “edebî protestolar”ı da kanunun kapsamına alacak biçimde değiştirmiştir. Buna göre mahkemelerin kendi yetkileri içinde göreceği bu çeşit bir olaydan haberi olan herhangi bir kimse, bunu savcılığa bildirmek zorunda bırakılıyor, yoksa cezaya çarpılıyordu. Soljenitsyn’e göre, yapılan bu değişiklik, Sovyet anayasasının yurttaş haklarını tanımlayan kurallarına aykırı idi.

25. — Sovyet toplama kamplarında uygulanan rejim Stalin - Beria döneminden sonra geniş ölçüde yumuşatılmışsa da bu kamplar yine de pek o kadar bir huzur evine benzememektedir. Saharov’un söylediğine göre, siyasal suçluların gönderildiği Mordves cumhuriyeti Volga havzasının biraz kuzeyinde ve batısında bulunmaktadır. Burası Rus olmayanların girmesi fiilen yasak olan uzak ve geri kalmış bir bölgedir. Yazar, toplam 50 bin tutuklu arasında ne oranda siyasal mahkûm olduğunu açıkça belirtmiyor. Yabancı kaynaklara göre bugün bu kamplarda en çok birkaç bin siyasal tutuklu bulunmaktadır. Kampların bir ölçüde düzelmiş olmasının nedeni, Sovyet devriminin ellinci yıldönümüne bağlanabileceği gibi, belki Daniel - Siniavski davası sırasında yabancı basında bu kamplar üzerinde çıkan yazılarla da ilgisi vardır.

Bu yıldönümünün arifesinde herkes, Yuli Daniel ve Andrei Siniavski’yi de içine alacak bir genel aftan söz ediyordu. Ancak, 7 Kasım 1967’de, af açıklandığı zaman, ortalıkta bir hayal kırıklığı uyandı. Gerçekten de affın kapsamına sadece önemsiz suçlar alınmıştı. Saharov bu-

nun nedenini, üst yöneticiler çevresinde, sağcılar (yenistalinciler) la liberaller arasındaki çatışmaya bağlıyor. Bu da çok akla yakındır. Gerçekten 1967 Kasımından önce çok kızışmış olan bu kavga bütün 1968 yılı boyunca da sürüp gitmiştir.

26. — Siniavski - Daniel davasının doğurduğu heyecan ve karışıklık, yeni bir davalar dizisine yol açmıştı. Alekdanr Ginzburg adında genç bir şairle, teksirle basılan *Phénix* 1966 adlı bir gazetenin sorumlu müdürü olan başka bir şair, Yuri Galantskov, otuz dokuz yaşında bir yazar, Aleksei Dobrovksi ve Vera Laçkovka adlı bir öğrenci kız 1967 Ocağında bu yüzden tutuklandılar. *Phénix*'de Siniavski - Daniel davası üzerindeki belgeleri bir arada toplayan bir "Beyaz Kitap" yayınlamaktan ve merkezi Batı Almanya'da bulunan Sovyet aleyhtarı bir kuruluş olan *Narodno troudovoi soyouz (N.T.S.)* la, öte yandan da C.I.A. ile ilişkiler kurmaktan suçlu bulunuyorlardı. Dördü de tutuklanmalarından ancak bir yıl sonra yargıç karşısına çıkarılacaklardı ki bu durum, Sovyet ceza soruşturmaları kurallarına açıkça aykırıydı.

Moskovalı başka bir genç yazar, Vladimir Bukovski, yargılamanın gecikmesi karşısında bir protesto hareketi düzenlemeye kalktı. Vadim Delaunay ve Evgeni Kuşçev adındaki iki dostu da kendisine katıldılar. Elllerinde haksızlığı kınayan pankartlar olduğu halde sokağa çıktılar. Tam pankartları açacakları sırada polis hepsini yakaladı. Üç genç, 1967 Ağustosunda üçer yıl hapis cezasına çarptırıldılar.

Saharov'la daha başka aydınlar da Ginzburg-Galants-

kov davasındaki hukuk ihlallerine karşı şiddetli protestolarda bulunmaya başlamışlardı. Saharov, kitabında Sovyet Komünist Partisi Merkez Komitesi'ne yolladığı, ama karşılığını alamadığı bir mektuptan söz ediyor. Suçlulardan biri olan Dobrovski suç arkadaşlarına karşı tanihlikta bulunmaya, soruşturma sırasında da "Akademi üyesi Saharov ve Leontoviç'den *Smog*'a kadar uzanan birleşmiş bir anti-komünist cephe"nin varlığından söz etmeye başladı. (*Smog*, içinde genç üniversitelilerin, yazar ve artistlerin bulunduğu kanun dışı bir topluluktur. Saharov'un dostu olan Akademi üyesi Mikail Leontoviç'e gelince, o da, Stalin'in yeniden itibar kazanmasını önlemek için Yirmibeşler'in 1966'da Merkez Komitesine gönderdikleri dilekçeyi imzalayanlar arasında bulunmaktadır.)

Saharov'a göre, bu suçlamayı perde arkasında asıl düzenleyen, eski Komsomols (Sovyet Komünist gençliği) yöneticisi Vladimir Semitchasny'den başkası olamaz. Bu adam, 1961'de gizli polisin (K.G.B. nin) başına getirilmiş, 1967 Mayıs'da da bu görevinden alınmıştı. On-
dan önce bu görevlerden her ikisinde de Politbüro'nun en genç üyesi olan Aleksandr Çelepin bulunuyordu. Çelep'in Parti yöneticileri arasında çok güçlü bir grup olan ve bir yandan gençlik örgütleriyle, bir yandan da polisle sıkı bir ilişkisi bulunan neo-stalincilerin önderi olduğu söylenir. 1967 ilkbaharında Semitchasny'nin görevinden uzaklaştırılması bu eğilimin değiştiğini gösteren bir belirti olmuş ve bu takımın üyeleri birbiri ardından kilit yerlerdeki görevlerinden atılmışlardır. Çelep'in her ne

kadar bugün de Politbüro'daki yerini koruyorsa da, Parti sekreterliğinden ayrılarak Sendikalar Başkanlığı'na geçmek zorunda kalmıştır ki bu bir yükselmeden daha çok bir gerileme sayılabilir. Yine de polisin keyfî davranışları sanat ve edebiyat çevrelerini baskı altında tutmak-tan geri kalmamaktadır.

Ginzburg'la Galantskov'un davaları da küçük bir topluluğun protestolarına yol açtı. Bu grubun en tanınmış üyesi, eski ünlü Dışişleri Bakanı Litvinov'un torunu Pavel Litvinov'du. Fizikçi olan Litvinov Moskova'daki in-ce kimya teknolojisi enstitüsündeki kürsüsünden atıldı*.

* Pavel Litvinov'un cesareti bununla kırılmış olmayacaktı. Nitekim, Sovyet tanklarının Prag'a girişinden biraz sonra, 25 Ağustos sabahı Kızıl Meydan'da toplanan on kadar gösterici arasında o da yer almıştı. Protestocular ellerindeki "İstilâcılar, utanın!" "İndirin ayaklarınızı Çekler'in üstünden!" ve "Dubçek'i serbest bırakın!" (Dubçek o sırada Kremlin'de tutuklu bulunuyordu) yazılı pankartları sallıyorlardı. Bu durum karşısında "kanları başlarına çıkan tanıklar" protestocuların üzerine atılarak onları kıyasıya dövdüler; arkadan yetişen sivil polisler de hepsini arabaya tıkp götürdü. Bunun arkasından içlerinden en az beş kişi, yani Litvinov, Babitski, tutuklu yazarın karısı Larissa Daniel, Delaunay ve Dremliuga "kamu düzenini bozacak ve trafiği aksatacak nitelikte bir toplanmaya karıştıkları" gerekçesiyle yargılandı. Baştaki üç kişi, bu maddeye dayanılarak hüküm giyeceklerdi. 11 Ekim'de Litvinov beş yıl sürgün cezasına çarptırılıyor ve yargıçlardan birinin belirttiği gibi, "her halde ne denizkuyısı, ne de banyo şehri olan" bir yere gönderiliyordu. Bayan Daniel dört, Babitski de üç yıl olmak üzere aynı cezayı giymişlerdi. Ötekilere gelince, "sabıkalı" oldukları gözönünde tutularak, öğrenci Delaunay iki yıl, işçi Dremliuga da üç yıl hapis cezası aldılar. Mahkeme,

Protestocular arasında bulunan, suçlu Ginzburg'un annesi Ludmilla ile nişanlısı İrina Jolkovskaya da gizli polis bürosuna çağırılmışlardı. Kadınlara, bu şekilde davranmaya devam edecek olurlarsa ceza kanununun 190 cı maddesinin 1 ci bölümüne göre suçlanacakları bildirildi. Bu paragrafa göre, ise, Sovyetler Birliği'ne zarar verebilecek nitelikte yalan haber yayan herhangi bir kimse, üç yıla kadar hapis cezasına çarptırılırdı.

K.G.B., general Grigorenko'yu da birkaç kere sanıklar lehine giriştiği hareketlerden vaz geçmeye çağırmış ve Stalin "temizleme"leri sırasında kurşuna dizilen bir generalin oğlu olan tarihçi Pavel İakir'i de Moskova'daki bütün bu karışıklıkların elebaşısı olmakla suçlamıştı. (İakir, buna rağmen görevinden uzaklaştırılmış değildir.) 1925'de kendini öldüren büyük şair Sergei Essenin'in oğlu matematik profesörü Aleksandr Essenin - Volpin ise bir kere daha akıl hastanesine gönderilmiştir. (Bir kere daha diyoruz, zira A. Essenin ilk kez, rejime karşı yazdığı modern bir şiiri batıda yayınladıktan hemen sonra

örneğin, "ordunun manevî gücünü yıpratmaya teşebbüs" gibi bir suçlamada bulunmaktan kaçınmış, "trafik kurallarına riayet etmemek" gibi uydurma bir suç dayanak almıştı. Oysa, verilen cezaların ağırlığı, suçun hafifliği ile bağdaşır cinsten değildi. General Grigorenko, bir kez daha, bu haksızlığa karşı bir dilekçe yazılmasına önyak oldu. Suçlulara gelince, onlar bir yandan Sovyet anayasasının garanti ettiği yol üstünde gösteride bulunmak hakkını ileri sürmekte, bir yandan da davranışlarının siyasal nitelikte olduğunu, söz birliğiyle, açıkça söylemekteydiler.

* Evgenia Ginzburg'un, sürgünden dönüşünde, sağ bulabildiği tek oğlu.

hastahaneye atılmıştı.) Ginzburg olayı, daha başka tanınmış kişilerin protestolarına da yol açmıştır. Bunların arasında, şimdi ölmüş bulunan yetmiş beş yaşındaki büyük romancı Konstantin Paustovski, şair Pavel Antokolski, yazar Benjamin Kaverin, Romancı Vassili Aksimov, Kırım Tatarları'nın gözde temsilcisi Doktor Zamira Azanova, romancı Aleksei Katerin, iktisatçı Viktor Krazin, öğretmen İlya Gabay, filozof Boris Şaragin, din düşürü Anatol Velitin, öğretmen Yuli Kim ve dil bilgini Yuri Glazov da vardır. Bunları hepsi de polisin uyarmlarıyla karşılaşmış ve kendilerine, "kötü davranışlar" da bulunmayı sürdürecektir olurlarsa başlarına çok şeyler gelebileceği hatırlatılmıştır.

27. — Sovyet Rusya'da yahudi düşmanlığının ortadan kalktığı pek söylenemez. Bolşevik devriminden önce, Rusya dünyanın en antisemit ülkesi idi. Resmî şekilde yahudi düşmanlığı, Sovyet rejiminin ilk yıllarında ortadan silinir gibi olmuş, ama Stalin 1930 yıllarında bunu yeniden hortlatmıştır. Bunun da bir nedeni kişisel önyargıları ise, öteki nedeni "yıllanmış" bolşevikler arasında düşmanlarından birçoğunun yahudi asıllı olmasıydı. Stalin, 1938'den sonra yahudi kültür derneklerine karşı acımasız bir "temizliğe" girişmiş, ancak savaş sırasında hem Rusya'daki, hem de dünyanın üst yanındaki yahudilerin desteğini kazanmak zorunda kalınca, kısılcı gevşetmişti. (Yine de gerek 1941 Moskova savaşı sırasında, gerekse bundan sonraki yıllarda, devlet politikasında olduğu kadar Parti yönetiminde de yahudi düşmanlığının su yüzüne çıktığı görülmüştür.) Savaştan sonra ise Sta-

lin, hem kişisel, hem de siyasal alanda yahudi düşmanlığı eğilimini gittikçe daha açık olarak belirtmeye başlamıştı. Yönetiminin son yılları gizli gizli yürütülen yahudi aleyhtarı “temizlik” hareketleriyle ve baştan aşağı uydurma birtakım “komplo” larla doludur ki, bu komplo-ları hazırlayanlar da, nedense hiç şaşmadan, hep yahudiler oluyordu.

Stalin’den sonra gelenler, böylesine sistemli ve resmî bir politika niteliğine yükseltilmiş olan yahudi düşmanlığını red etmiş, yönetim ve öğretim alanlarında yahudilere uygulanan ayrılığı ortadan kaldırmış, yahudilerin olur olmaz ve uydurma suçlamalarla Sibirya’ya sürülmesi ya da kurşuna dizilmesi gibi davranışlara bir son vermişlerdir. Yine de, Krutçev yahudi düşmanlığını açıkça ortaya vurmaktan çekinmezdi. Ondaki bu duygu, her halde gençliğinde Ukrayna’da edindiği önyargılardan kalma bir şey olacaktı. Zira bu ülkede ırkçılığın bu biçimi, nerdeyse herkesin yüreğine işlemiş durumdadır. Aslında, yahudi düşmanlığı bütün Rusya’da, gizli olarak, yaygın bulunmakta ve özellikle yahudi dinine, dinsel topluluklara, siyonizme ve yahudi kültür geleneklerine karşı şiddetli bir düşmanlık biçiminde kendini göstermektedir. Devletin ve Parti’nin yüksek yerlerine atanma konusunda yahudilerin ayrı tutulması durumu ortadan kalkmış değildir. Politbüro’da bir tek yahudi bile yoktur, devletin üst görevlerinde bulunanlar arasında ise ancak bir tanesine rastlanır. Sovyet diplomasisinin ve ordunun yüksek rütbelerinde, az buçuk önemli gazete müdürleri arasında hiçbir yahudi göremezsiniz. Buna kar-

şılık bilimsel ve kültürel örgütlerin kilit yerlerinde olduğu gibi, yüksek öğretimde de birçok yahudi vardır. Ashında, Saharov'un bile yahudi olması pek akla gelmez bir şey değildir.

28. — Stalin'in sillesini yemiş olan bütün öteki Sovyet halk toplulukları çoktan beri yeniden temize çıkarılmış ve çektikleri acılar bir parça da olsa giderilmeye çalışılmış olduğu halde Kırım Tatarları'nın bu işlemin dışında tutulmalarının nedeni bugüne kadar anlaşılmış değildir. Saharov'un değerlendirmeleri, bu konuda elimize geçen ilk bilgilerdir. Halkın yüzde ellisinin yok edilmiş olduğunu gösteren bu rakam, Stalin'in aldığı cezalandırma tedbirlerinin ne büyük can kaybına yol açtığı üzerinde bize bir fikir verebilir. Bu cezaya uğrayan zavallılar, çok kere, yola çıkmaya hazır olmaları söylendikten sonra bir iki saat sonra, evlerinde tutuklanır, götürülüp bir hayvan vagonuna kapatılırdı. Böylece binlerce kilometrelik bir yolculuk başlar ve bazen, tüyler ürpertici koşullar altında, aylarca sürerdi. Ne vagonlarda temizlik ihtiyacını giderecek yer bulunurdu, ne de duraklarda yıkanacak su. Verilen yiyecek insanı ancak açlıktan öldürmeyecek kadardı (o da, olursa); içecek su olmadıktan başka hiçbir sağlık düzeni de yoktu. Kafiler, ya kış ortasında sıfırın çok altına düşen dondurucu soğukta, ya da yazın, Orta Asya steplerinin korkunç sıcağında yol alırdı. En sonunda sürgünler çok kez ya çöl kadar çorak yerlere, ya da mikropların kaynaştığı bataklık bölgelere salıverilirlerdi. Bazı kaynaklara bakılırsa, Tacikistan'a sürülen Volga Almanlarının en az üçte biri, malar-

yadan ve sıcak ülke hastalıklarından kırılıp gitmişlerdir. En kuzeye, Yakutistan'a sürülen halkın uğradığı kayıplarsa bundan daha ağır olmuştur.

Asıl «Rusya»lılar arasında aklı başında olanlar, ancak bugün, ülkelerindeki ulusal topluluklar probleminin ne büyük bir önem taşıdığını anlamaya başlamışlardır. Gerçekten de Sovyet toprakları üzerinde her birinin ayrı dili, ayrı gelenekleri olan 160 çeşit halk yaşamaktadır. Bu 160 çeşit arasında en azından 70'i gerçek bir ulusal topluluk olarak kendini gösterir. Bu sonuncular arasında, elli yıldan beri «federatif» sistem içinde yaşamalarına rağmen, «büyük kardeş topluluğa» hâlâ şüpheci gözlerle bakanlar az değildir. Bunun da nedeni, Sovyet yöneticilerinin, değişik biçimlerde de olsa, uygulamaktan vazgeçemedikleri şoven ve baskıcı Rus'luk politikasıdır.

Çarlık döneminde Lenin, bu ulusal topluluklar sorununa patlamaya hazır bir kazan gözüyle bakmaktaydı. Çarlık Rusyası'nı, içinde yaşayan ulusal azınlıkların altında ezildikleri baskılara bakarak, «milletler hapishanesi» diye nitelemekten kaçınmazdı. Bolşevikler, kendi kendilerine, bu durumu kökünden değiştirmeye söz vermişlerdi. Devrimin hemen ilk günlerinde Lenin, çeşitli azınlıkların isterlerse ayrılıp kendi başlarına devlet kurabilmek haklarını tanıdı. Ancak, Finlandiya bağımsızlık ilân etmeye karar verince hem kendisi, hem de arkadaşları bu düşüncelerini değiştirmeye başladılar.

Ne var ki, Polonya ile Baltık devletleri, sırf askerî nedenler yüzünden, Finlandiya'nın peşinden gitmeyi başarabileceklerdi. Buna karşılık, yeni doğmuş olan Gürcis-

tan, Ermenistan, Azerbaycan gibi bağımsız küçük Kafkas cumhuriyetleri, çok kısa bir süre sonra yeniden Sovyetler Birliği'ne katılmak zorunda bırakıldı. Bağımsız Ukrayna devleti ile Orta Asya ve Uzak Doğu'daki az çok özerk ve siyasal rejimleri de değişik bölgeler, Sovyetler Birliği tarafından yutuldu. Sovyet anayasası federatif cumhuriyetlerin hepsine bağımsızlık hakkı tanımaktadır. Yalnız, ortada muhakkak olan bir şey varsa, o da bu cumhuriyetlerden hiç birinin bu hakkı kullanamayacağıdır.

29. — Saharov Sovyet Rusya'daki yeni-stalinciliği Amerika'daki gerici MacCarthy'cilik akımıyla kıyaslamaktadır. Bu kıyaslamayı, Sovyetler'e özgü görüş açısından değerlendirmeliyiz. Gerçekten de, MacCarthy'ciliğin siyasal bir olay olarak önemi, Rusya'da gereği gibi anlaşılmamıştır. Sovyet resmî propagandası yıllardan beri, genellikle Batı'nın ve özellikle Amerika'nın komünist aleyhtarı histerik ve faşist eğilimlerin egemenliği altında olduğunu ileri sürüp duruyordu. Bundan dolayı MacCarthy'nin "büyücü avı" politikası başarı kazanmaya başlayınca, Sovyetler yeni bir olaydan çok, ötedenberi var olan bir eğilimin, başkalarına eklenen daha kesin bir belirtisi karşısında bulunduklarını sanmışlardır. Oysa bu, siyasal liberalizmin büsbütün karşıtı olan aşırı akımın başarısını gösteren yepyeni bir olaydı. Demek ki, Saharov neo-stalinizm'i MacCarthy'ciliğe eşit gibi gösterirken, aslında, batılı bir okurun düşünebildiğinden çok daha önemsiz bir akımı kafasından geçirmektedir. MacCarthy, yüksek görevlerde bulunan birçok kişiyi yer-

lerinden attırmayı, bütün ülkede aydın düşmanı bir korku ve kuşku havası yaratmayı başaramış değil miydi? Oysa, Sovyet Rusya'da bugünkü durum bundan çok başkadır. Yeni-stalinciler bugün için (üniversite öğrencileri, az tanınmış yazarlar gibi) önemsiz kişilere kanca atmakla yetinmekte; yine de, sonuçları ne kadar sınırlı olursa olsun, bu çeşit baskılar bile birtakım değerli insanların açık itirazlarıyla karşılaşmaktan geri kalmamaktadır. Saharov, bunun örneklerinden biridir. Şunu da hatırlamak yerinde olur ki, Stalin korku rejimini yerleştirdiği zaman, ortada böyle bir durum görülmüş değildi: Ne güçlü ve açık bir protesto eylemi vardı, ne ülkeye seslenen ve halkı uyanmaya çağıran şairler, ne de uzun bildiriler yayınlayan bilginler... O zamanlarda, baskı rejimi öylesine kök salmıştı ki, insanları saran korku herşeyden üstün çıkıyordu.

30. — Saharov, Sovyet yöneticilerinin izledikleri politikayı birçok noktalarda kınamaktadır. Ama, bildirisinde kendi tutumunu en açık biçimde belirttiği bir konu varsa, o da Çekoslovakya olayıdır. Ona göre, Çekoslovaklar öyle bir denemeye girişmişlerdir ki bunun başarısızlığa uğraması sosyalizmin (yani liberal komünizmin) olduğu kadar bütün insanlığın geleceği için beslenen umutların da yok olması anlamına gelecektir. Saharov, bu nedenle kendi ülkesini Çekler'i desteklemeye ve onlara daha yoğun bir ekonomik yardımda bulunmaya çağırmaktadır.

Sovyet yöneticilerinin tuttuğu yol bunun tam tersi olmuştur. Elleriindeki - siyasal, askerî, psikolojik ve ekonomik - bütün imkânları kullanarak Çekler'i yollarından

geri dönmeye, liberalleşmeyi hemen durdurmaya, Novotny taraftarlarını yeniden iktidara getirmeye ve eski kaskatı ideolojiyi yeniden uygulamaya zorlamışlardır. Moskova böylece “Çek hastalığı”nın komünist dünyasının üst yanına bulaşmasını önlemek uğruna savaşı göze almaya ve silâha baş vurmaya hazır olduğunu ortaya koymuştur.

Saharov'un düşüncesiyle Sovyet hükûmetinin davranışı arasındaki bu açık çelişme, Çekoslovakya'daki liberalleşme hareketinin Sovyet Rusya'da uyandırdığı derin görüş ayrılıklarını yansıtıyor. Gerçekten de Sovyet *intelligentsia'sının* büyük bir bölümü bu konuda Saharov gibi düşünmektedir. Moskova'nın buna rağmen silâhlı bir müdahaleye karar vermekten çekinmemiş olması, gerek yüksek komutanlığın, gerekse Sovyet hükûmeti içindeki tutucu grubun, “Prag olayları”nın doğurması şüphesiz olan tepkilerden ne kadar çekindiklerini göstermektedir. Bunlar, eğer rejimin liberalleşmesi, sansürün kaldırılması, basın özgürlüğü, yeni partiler kurulması ve en sonunda da serbest seçimler yapılması gibi şeyler Çekoslovakya'da gerçekten uygulanacak olursa buna benzer şeylerin Rusya'da da başarı kazanmasının önüne kimsenin geçemeyeceğini çok iyi biliyorlardı. Bunda da pek yanlışmış oldukları söylenemez. Saharov'un bildirisi, bu isteklerin gücünü ve genişliğini en açık şekilde gösteren bir belge niteliği taşıyor mu?

31. — İki kayakçı benzetmesi Amerika ile Sovyet Rusya'nın ekonomik ve teknolojik gelişmeleri arasındaki ayrılıkları çok iyi yansıtmakta ve -Saharov'un da belirtti-

ği gibi - Rusya'nın, öyle Krutçev'in dilediği gibi, Birleşik Devletleri yakalayıp da geçeceği günlerin henüz uzak olduğu anlamını taşımaktadır. Oysa, eski Başbakan'ın 1961'de hazırladığı Komünist Partisi Programı'nda böyle bir üretim düzeyine erişileceği öngörülmekteydi. Krutçev, o sıralarda, 1970 yılında Sovyet Rusya'nın birtakım önemli alanlarda Amerika'yı geçeceğini, 1980'de ise rakibini her bakımdan geride bırakacağını tahmin ediyordu. Saharov haklı olarak bu göz kamaştırıcı hayallerin, şaşılacak derecede, gerçekten uzak olduğunu ortaya koymaktadır.

Saharov, daha da ileri giderek kapitalist sistemin özellikle Amerika'da dinamizmini ispatlanmış olduğunu da kabul etmektedir. Marx'a (ve onun peşinden giden Lenin'le Stalin'e) göre kapitalizm kendi içindeki çelişmelerden, özellikle bir yandan işverenlerin ücretlileri köleliğe ve yoksulluğa itme eğilimi, öte yandan da işçi sınıfının kazançtan kendisine daha büyük bir pay ayırmak için savaşmasından dolayı, kaçınılmaz olarak çökmeye mahkûmdur.

Saharov, kapitalizm'in olumlu bir gelişme gösterdiğini, emekçileri yoksulluğa düşürecek yerde zenginleştirdiğini ve ortada sistemin çok yakından yıkılacağı konusunda hiç bir belirti de bulunmadığını kabul etmektedir. İki dünya arasında "aynı amaca doğru ayrı yönlerden ilerleme" düşüncesinin savunuculuğunu yüklenmesinin nedeni de budur. Kendisini "revizyonizm" le suçlayanlara karşılık verirken, batı ekonomilerinde görülen gelişmenin sosyalist ilkeleri uygulamaktan çekinmemiş olmalarından ileri geldiğini öne sürebilecektir.

32. — Saharov Amerika Birleşik Devletleri'nde bir devrim düşüncesine, Sovyet Rusya'da pek az duyulan akıllıca bir kanıtlama ile, yani böyle bir devrimin Amerikan işçi sınıfının çıkarlarına aykırı olduğunu söyleyerek karşı koyuyor. Ona göre, Amerika'daki zenginler sınıfı ulusal üretimin yüzde ancak 20'si kadar bir bölümünü (ki bu bile göze çok görünmektedir) tüketmekte, bu miktarsa beş yıllık bir üretim artışı toplamının altında bulunmaktadır. Oysa, bir devrim ekonomik kalkınmayı en aşağısından beş yıl erteleyeceğine göre Saharov, Amerikan işçilerinin böyle bir şiddet hareketine girişmekle hiç bir şey kazanamayacaklarını söylüyor.

Aslında bu çeşit bir kanıtlama, Bolşevik devrimi için de ileri sürülebilir. Saharov da bu konuda, söz arasında, Friedrich Engels'in ünlü Rus devrimcisi Vera Zassuliç'e gönderdiği mektuptaki bir cümleyi hatırlatmaktadır. 1885'de, Marx'ın ölümünden biraz sonra Vera Zassuliç, Engels'e Rus marksisti Plehanov'un bir kitabı üzerindeki düşüncelerini sormuştu. Engels bu mektuba verdiği cevapta Rusya'nın yakında bir devrim durumu karşısında kalacağını söylüyor ve herhangi bir devrimi yapanların o andaki niteliklerinin pek önemi olmadığını, zira bu çeşit bir patlama sonunda bu kişilerin de sürüklenip gitmelerinin akla çok yakın olduğunu ekliyordu.

“Bir devrim yapmış olmakla öğrenenlerin hepsi, her zaman, bunun hemen arkasından yaptıkları işin ne olduğunun farkına bile varmadıklarını ve sözkonusu devrimin kendi umduklarına hiç mi hiç benzemediğini anlamışlardır.”

Engels bu sözleri Bolşevik devriminden otuz iki ve Stalin'in Sovyet devletini avucunun içine almasından hemen hemen elli yıl önce söylemişti. Ama aynı lâflar -Saharov'un da belirttiği gibi - Sovyet Rusya'nın durumuna tıpatıp uymaktadır. Yazarımız gerek Amerika'da, gerekse öteki gelişmiş ülkelerde sosyal düzeni altüst etmenin zorunlu olduğu düşüncesine karşı çıkmakta, ve bu ülkelerdeki militan komünistlerin de bu düşüncede olduklarını hatırlatmaktadır.

33. — Saharov'un Amerika Birleşik Devletleri'yle Sovyet Rusya'daki gelir düzeyleri arasında yaptığı karşılaştırma Amerikalı iktisatçıların hesaplarına da aşağı yukarı uymaktadır. Yalnız, Sovyet vatandaşlarının yüzde 40'ının güç bir durumda olduğu biraz şişirilmiş görülebilir. Sovyetler'de, nüfusun yüzde 5'ini ortaya getiren yüksek yöneticiler grubunun kazancı - ulusun genel yaşama koşulları gözönüne alınırsa - Amerika'da aynı grubun orta kazançlı bir işçinin ücretine oranla eline geçen miktardan daha yüksektir. Orantılı değil de, kesin rakamları ele alırsak Amerikalı bir yüksek işletmeci, bir yılda Sovyet meslekdaşından daha çok kazanır. Ama, Sovyet yöneticisi bunun dışında, gördüğü işle ilgili birtakım imtiyazlardan yararlanmaktadır. Otomobil, şoför, konforlu bir apartman, ikinci bir oturacak yer v.b. Kıyası böyle bir yüksek yöneticinin hem kendisi, hem de ailesi hesabına elde ettiği imtiyazlar o kadar geniş ve öylesine çeşitlidir ki, sıradan bir Sovyet işçisi bunları ancak rüyasında görebilir.

Saharov Stalin döneminde geçerli olduğunu söylediği

ve bugüne kadar varlığından şüphe bile edilmemiş olan başka bir ayrıcalıktan da söz ediyor. Bu da, üst yöneticilerin, patronları olan Devlet'ten "kapalı bir zarf" içinde ek bir ücret aldıklarıdır. Bu zarfın içindeki para, işletmenin defterlerine geçmez ve aslında hiç de azımsanmayacak olan ücretlere ve (örneğin maliyetin düşürülmesi durumunda olduğu gibi) çeşitli primlere ek olarak ödenirdi.

Para bakımından tanınan bu ayrıcalıklardan başka, bugün bile var olan, değeri hiç azımsanmayacak başkaları da bulunuyordu: Mobilya, ev araçları, lüks elbise, ithal eşyası cinsinden az bulunan ürünleri özel mağazalardan satın alabilmek ve bunu yaparken de sadece üst yöneticilere ve yüksek memurlara özgü kredi koşullarından yararlanabilmek imkânı gibi.

34. — Saharov fiat sistemi, öncelik taşıyan yatırımlar, eldeki imkânların kullanılışı, üretimden üreticiye pay çıkarılması konularında reform yapılması gerektiğini ileri süren, yani piyasa faktörlerini ve verimlilik ölçülerini gözönünde tutan bir reformu sağlık verirken Sovyet iktisatçılarından birçoğunca ortaya atılan birtakım teklifleri tekrarlamaktadır. Bunlar Batı'daki piyasa ekonomisine benzer bir dinamizm kazanabilmesi için, bütün ulusal ekonominin yeni baştan elden geçirilmesi kanısındadırlar. Bugün, Doğu Avrupa'daki komünist ülkelerden hemen hepsi çeşitli "piyasa sosyalizmi" tasarıları uygulama yolundadır. Sovyet Rusya'da da, iktisatçı Liberman'ın önyayak olduğu bu düşüncelerin uygulanması, işletmelerin yönetim sistemini kökünden değiştirmiş bu-

lunmaktadır. Liberman'a göre işletmelerin fiyatlarını piyasaya ve gerçek üretim maliyetlerine göre düzenlemeleri ve birbirleriyle rekabete girmeleri zorunludur. Sovyet endüstrisinin yüzde 50'si bugün Liberman'ın öne sürdüğü sisteme göre işletilmektedir. Planlama servisinin diktatörce yetkileri ortadan kalkmış olmamakla birlikte, oldukça kısıtlanmış ve üretim ünitelerine de kendi diledikleri gibi hareket etmek konusunda belirli bir serbestlik tanınmıştır.

35. — Theodore Sorensen ve Arthur Schlesinger Jr., bundan önce, Kennedy - Krutçev karşılaşmasını daha değişik bir biçimde anlatmışlardır. Buna göre, Amerika Cumhurbaşkanı, Krutçev isteklerinde fazla ileri gidecek olursa yeni yönetimin seçimlerde yenilgi tehlikesiyle karşılaşacağını söylemiş olduğu gerçeğe uygun değildir. Aslında, Kennedy, Sovyet Başbakanından Berlin gibi nazik ve tehlikeli bir konuda bir bunalım yaratmaktan çekinmesini, üzerinde durarak, istemişti. Kennedy'nin, her zamanki açık sözlülüğüyle, Krutçev'e böyle bir krizin çok ağır sonuçlar doğuracağını ve ayrıca kendisinin de ülkesinin iç siyasetinde sanıldığı kadar serbest hareket etmek imkânını elinde tutmadığını söylemiş olması akla gelebilir. Krutçev bu sözlerden hiç hoşlanmamıştı. Sanımıza göre Moskova'ya dönüşünde Kennedy ile yaptığı konuşmaları oldukça şişirerek anlatmış olacaktır.

Sonsöz

2000 YILININ DÜNYASI

Harrison Salisbury

Zaman bölümlerini belirten noktalar arasında, bir binyıl başlangıcı, hiç şüphesiz insanlardaki hayal gücünü en çok etkileyeni, anılarını en çok uyandıranıdır.

İşte şimdi bu kader gününe, iki bin yılına yaklaşmak üzereyiz.

Acaba o zamana kadar neler olacak? Daha doğrusu, daha bugünden bu yakın gelecek üzerinde ne gibi bir tahmin yürütebiliriz?

Belki günümüzün iç değerleri umursamaz görünen havası yüzünden, belki de XX ci yüzyıl üzerinde yürütülen tahminlerden pek çoğunun gerçekleşmemiş olduğunu gördüğümüz için, en sonda belki de iki büyük dünya savaşı içimizde yarını düşünmeden bir günü gününe yaşama eğilimi, bir hazcılık ve eylemcilik tortusu bıraktığı için, batı dünyası ütöpik hayallerle pek o kadar uğraşmamaktadır artık.

Burada kendimizi "hür" dünyada görmeye, Rusya'ya ve komünist dünyaya "kapalı" bir toplum gözüyle bakmaya o kadar alışmışız ki, karşımıza Saharov gibi bir adam çıktığı vakit, gerçekten apışıp kalıyoruz. Kendisi, üzerinde kızıl bayrağın dalgalandığı bir toprakta doğmuş, okumuş, yaşamış değil mi? Oysa, bakıyoruz ki, komünist rejiminden birkaç yıl daha genç olan bu adam, önümüze komünizmin 2000 yılında bütün dünyada başarı kazanacağı gibi peygamberce sözlerle değil, karşılıklı anlaşma ve alışveriş temeli üzerinde bir toplumun, bir dünya toplumunun çok gerçekçi bir tablosunu çizerek çıkıyor. Komünist ve kapitalist iki ayrı dünya, değil yalnız kendi aralarında, ama bu-

gün Asya ve Afrika'nın geri kalmış ülkelerinden ve Amerika'nın zenci **ghetto**'larından fıskıran coşkun güçlerle de anlaşıyor, işbirliği yapıyorlar.

Andrei Saharov'un tezi şu temel düşünceden başlayarak biçimlenmektedir: İnsanoğlunun yaşamasını sürdürebilmesi bir tek koşula bağlıdır: Amerika'yle Sovyet Rusya'nın, günümüzün toplumlarının karşı karşıya bulundukları problemleri birlikte çözmelerini sağlayacak bir işbirliği temeli üzerinde anlaşmaya vararak, başımızın üstünde dolaşan nükleer felâket ve savaş tehdidini ortadan kaldırmalarına.

Saharov, durumu daha basitleştirmek amacıyla, yüzyılın sonuna kadar geçecek zamanı süreleri birbirine hemen hemen eşit, ama içiçe geçmiş olan dört bölüme ayırmıştır. Birincisinin, yani yarısı nerede ise geçmiş bulunan 1960—1980 döneminin başlıca niteliği komünist dünyası içerisinde yeni bir siyasal ve toplumsal sistemin gelişmesi, çok partili bir sistemin kurulması, ya da komünist partileri içinde en özgür düşüncelerin birbirleriyle karşılaşabilmelerinin sağlanması ve böylelikle kamu oyunun aralarında bir seçme yapabileceği çeşitli siyasal programların açıklanmasına imkân verilmesi olacaktır.

Bu demokratlaşmanın komünist rejimlerin ekonomik temellerini etkileyemeyeceği, yani üretim araçlarının devlet elinde bulunması ve ekonominin tek merkezden yürütülmesi ilkelerinde bir değişikliği gerektirmeyeceği şüphesizdir. Ancak, rejimlerin siyasal temelleri değişikliğe uğrayacak; ulus üzerinde tek bir partinin, bu parti üzerinde de tek bir adamın ya da ufak bir grupun egemenlik kurmasına son verilecek; bu da barış içinde birbirleriyle serbestçe ölçüşecek olan çeşitli eğilimler sayesinde elde edilecektir.

Bu dönemde, yazarımızın düşüncesine göre "özgür" sayılacak komünist devletlerle "kapalı" bir toplum olan sözde -komünist Çin arasındaki inanç ayrılığı ve ideolojik savaş

gittikçe daha çetin bir durum alacaktır. Saharov, Birleşmiş Milletler kuvvetlerinin, insan haklarını güven altına almak amacıyla Çin'e silâhlı müdahalede bulunması ihtimalini bile gözden uzak tutmuyor.

1972—1985 arasındaki ikinci dönemde iki karşı tarafın sürekli olarak barış içinde yanyana yaşaması gerçekleşmiş olacaktır. Saharov'a göre bu iki kampta ortaya çıkan değişiklikler "aynı amaca doğru birlikte yürüme" eğilimini bütün ötekilerden daha üstün duruma getirmeye yetecektir. Batı dünyasının sosyalistleşmesi ve komünist toplumun da demokratlaşması oranında her iki taraf, dünya yüzünde ırkçı ve militarist güçlerden artakalan izleri büsbütün silmek için çabalarını birleştireceklerdir.

Bu kutsal savaş Birleşmiş Milletler'in koruyuculuğu altında yürütülecektir. Ancak, şu noktayı belirtmek gerekir ki, bu dönemle birlikte "komünizm" ve "kapitalizm" kavramları iki ayrı ve rakip düzeni belirtmek bakımından, geçerliklerini büyük ölçüde yitirmiş olacaktır.

Amerika Birleşik Devletleri ile Sovyetler Birliği ancak üçüncü döneme girdikten sonra uçsuz bucaksız imkânlarını, yoksul ülkeleri batı yaşama düzeyine yükseltmek amacıyla birleştirebileceklerdir. Bu dönem içerisinde, yani 1972'den 1990'a kadar, her iki süper devlet ulusal gelirlerinin yüzde 20'sini dünyada açlığın önlenmesi gibi büyük çaba isteyen bir işe yatıracaklardır. Saharov bunun, Amerika'nın ve (Sovyet Rusya'nın) kalkınma hızını durdurmasından ya da yavaşlatmasından çekiniyor. Oysa aslında, dünyanın şimdiye kadar görmediği bir bollukla karşılaşacağımıza şüphe yoktur. Ama, bu ilerleyişin savaş araçları üretimiyle askerlik giderlerinin elde olduğu kadar kısıtlanmasını gerektirdiği de ortadadır.

Dördüncü ve sonuncu dönem "ayrı yönlerden sosyalizme doğru gidiş" ilkesine dayanan bir dünya hükümetinin kuruluşu ve **uranyum, thorium, deuterium ve lithium**'dan

nükleer enerji üretilmesiyle aynı zamana rastlayacaktır ki büyük zenginlikler vaad eden bu tekniklerin sırrına akıl erdirmekten, bugün için, henüz uzak bulunmaktayız.

Dünya yüzündeki nüfus artışı bir yandan, yeni nükleer ve teknolojik imkânların kullanılması öbür yandan, birçok kişinin dünyamızı bırakıp başka gezegenlerde, ayda, yapma uydularda ve asteroidlerde yaşamasına yol açacaktır.

Biyolojik süreçlerin, özellikle dölleme ve ölümün kontrol altına alınması, insana kendi kendisi üzerinde olduğu kadar çevresi üzerinde de güç kazanmak yeteneğini sağlayacaktır.

Ama bu yapılmayacak, yani dünya bundan ayrı yollara sapacak, içindeki bölünmeleri önlemeyi başaramayacak olursa, işte o zaman çok geçmeden bir kaos içine yuvarlanacak, bunun arkasından da, çok muhtemel olarak, bir atom patlamasıyla yok olup gidecektir.

İnsanoğlu bugün tahripçi niteliği öylesine yüksek birtakım güçleri elinde tutmaktadır ki, dünya ölçüsünde bir işbirliğine ve toplumun rasyonel bir örgütlenişine varılamayacak olursa, kendi kendini yok etmeye doğru hızla yol alacağına şüphe yoktur. Büyük Sovyet fizikçisi gibi düşünen batılı bilginlerin geniş bir çoğunluğu da aynı şeyi görüyor ve söylüyorlar: Bugün insanlığın elinde kendi kendisini yok edecek o kadar çok imkân vardır ki bunların kullanılması önlenemeyecek olursa, dünyanın 2000 yılının eşliğini dönebilmesine ihtimal verilemez.

Bugüne kadar bilinen ölüm araçlarından en güçlüsünün -hidrojen bombasının- yapımında herkesten daha çok yer almış olan bir bilim adamının, kendi kafasından çıkan bir ürünün bütün insanlık üzerine yaydığı tehlike karşısında nasıl davranılması gerektiğini bilmesinden daha doğal bir şey olamaz. Ama, batılı bir okur, bir Sovyet bilgininin gelecek üzerinde, yalnızca doğuştan beri beslenmiş olduğu marksist dünya görüşüyle yetinmeyip, özünü insanlığın

bütün denemelerinden alan bir düşünce ileri sürdüğünü görmekle herhalde biraz şaşıracaktır. Saharov, komünist olmayan dünyaya karşı hiçbir zaman düşmanlık beslemekte, daha öteye giderek kendi toplumundaki bozuklukları gizlemek ihtiyacını duymadan, karşıdaki sistemin iyi yönlerini (ve bunun yanında da üzücü boşluklarını) kabul etmekten geri kalmamaktadır. Oysa, Sovyetler çok uzun süre bu sistemle çatışma durumunda kalmışlar ve bunu, yazık ki, gerçeklere aykırı bir yolda geliştirmekten çekinmemişlerdi.

Batılıların, Rusya'daki ortam ve Sovyet **intelligentsia'sı** üzerinde çok az bilgiye sahip olmaları, bu şaşkınlığı arttıracak faktörlerden biridir. Rus halkı, yüzelli yıl süreyle içinde büyük bir ülkücülük payı bulunan bir hümanizma ile beslenmişti. Gerek kendi ülkesinin, gerekse bütün dünya uluslarının tarihini bu açıdan görüyordu. 1917 devrimi bir bakıma, içersinde yer yer cömert bir ütopyacılık da bulunan "daha iyi bir dünya" hayalinin ürünüydü. Burada George Kennan'ın çok yerinde olan bir formülünü kullanarak diyebiliriz ki, bu devrim yüz yıl boyunca süren ve hepsi de bir tek amaca, yani Batı'nın liberal ülkelerini Rus gerçeklerine uygulamaya yönelmiş bulunan çabaların başarıya erişmesinden başka bir şey değildi. Ne yazık ki, üzülmeyecek bir facia mı diyelim, Hegel'in ağzıyla "tarihin acı alayı" - yoksa kaderin cilvesi - mi diyelim, böylesine yüce ve temiz amaçlar adına girilen bir devrim, yarı - delicesine bir korku rüyaya dönüşmüş oldu. Ama, bu yozlaşma sonunda **intelligentsia'nın** dilekleri yeniden canlanmış, öteden beri beslediği rüyaları gerçekleştirmek isteği bir kez daha uyanmış bulunuyordu. 2000 yılında, geçmişin bilânçosu yapıldığı zaman, bütün çelik kadar katı disiplini, doktrinci durakalmışlığı, oligarşi yönetimine yol açma eğilimi de içinde olarak, bolşevizmin Rusya'nın geçmek zorunda kal-

diğı çetin ve uzun yolda sadece bir aşamadan başka bir şey olmadığı belki ortaya konmuş olacaktır, ki bu yolun sonu onsekizinci yüzyılda Batı Avrupa'da ve Amerika'da doğan demokratik toplum kavramının gerçekleştirilmesine varır.

Rusya, korkunç Stalin döneminden sonra da ayakta kalmayı başardığına göre, kendini yeni-stalincilerin baskısından da kurtarabilecek olursa, düşünce özgürlüğü ve insan haklarına karşı duyulan saygı konularında çok üstün bir yer kazanmış olacaktır. Memleket evlâtlarından pek çoğu bu uğurda canlarını vermekten de çekinmemişlerdi. Bugün herkes, Batı'da çok olağan sayılan düşünce ve insan gidiş gelişine ölçüyle, doğuda bu konuda uygulanan kısıtlamalara - bir çeşit modaya uyarak - yukarıdan bakmaktadır. Ne biliyorsunuz, insanı dünyada ilk olarak yörüngeye sokmuş olan bu ülkenin, yurttaşlarının kendi yörüngelerini seçmelerini daha uzun süre önleyebileceğini? Bu sorunu bugün hemen kesip atmanın akla aykırı olduğu, apaçık ortadadır.

Saharov, elbette ki, Kremlin demek değildir. Düşünceleri ise, Brejnev - Kosigin rejiminin gelenekçi, bürokratik, maddeci ve baskıdan uzak olmayan politikasına taban tabana karşıdır. Ama, yine de, bugün içinde bulunduğu duruma rağmen, Sovyet Rusya'da gizli bir güç biçiminde var olduğunu gördüğümüz değişme yeteneklerini küçümsemek doğru olmaz.

Gerçi, Rusya'da şairler hâlâ türlü türlü eziyete uğratılmakta, henüz adı çok duyulmamış karşıcı yazarlar hapse atılmakta, örneğin Soljenitsyn gibi daha tanınmışları ise, çeşitli zorluklar içinde bulunmaktadır. Ama, gerek Rusya, gerekse Amerika şu son yıllarda, Dulles'in zamanındaki tehlikeli çatışma eğilimine dönecek yerde, büyük bir olgunluk örneği vermişler ve ne biri, ne de öteki Vietnam'-

daki durumun yeni bir "soğuk savaş" genişliği almasına müsaade etmişlerdir. Nükleer silâhların denetlenmesi konusunda da su götürmez ilerlemeler elde edilmiştir. Buna karşılık, her ne kadar Çin'in ortaya çıkardığı kuşkular hem Moskova'yı, hem de Vaşington'u daha ihtiyatlı davranmaya sürüklemişse de, Çekoslovakya buhranı ile Sovyet Rusya'daki gözle görülür gerileme belirtileri, siyasal yumuşamanın karşısına birtakım yeni engeller dikmiş bulunmaktadır.

Dünya, dünya olalı bu denli korkunç tehlikelerle karşılaşmış değildi. İnsanlığın, şans eseri, atom yoluyla bir intihardan kurtulsa bile daha başka hastalıklar yüzünden yok olma ihtimali vardır: Düzensiz bir nüfus artışı, havanın ve suların kirlenmesi, ya da toprağın akılsızca sömürülmesi gibi. Bunun yanında, kimyasal ürünler ve elektrodlar aracılığıyla, bir robot durumuna düşmesi, ya da bir elektronik beyinin vereceği bir kararla yok olup gitmesi ihtimali de gözden uzak tutulmamalıdır.

Bu tehlikeli anlarda bir ses duyuyoruz. Bu ses en umulmadık yerden, Moskova'dan yükselmektedir. Bu ses bize bir bildiri, bir eylem çağırısı, geleceğe değgin bir plan ve dünyada etki sahibi olan güçlerin bir incelemesi biçiminde gelmekte ve - insana özgü güçsüzlüklerin yanısıra, yaratma gücünü de hesaba katarak - en önemli problemleri, en ufak bir dogmacılığa kapılmadan ele almaktadır.

Saharov, bu bildiriye kesin bir yargı biçiminde değil, ama bir tartışma aracı olarak tasarlamıştır. Yurttaşlarının önüne koymuş, düşüncelerini ve eleştirmelerini açığa vurmalarını kendilerinden istemiştir. Ama bu yazı öylesine geniş bir değer taşımaktadır ki, yalnız Sovyet okurunun değil, herhangi bir batılının da kendisini ilgilendiren problemler üzerine yeniden eğilmesini gerektirir.

2000 yılına erişmek için önümüzde daha en aşağı çeyrek yüzyıl var. Ama, bir şeyler yapmak istiyorsak, bunun tam zamanıdır. Saharov görüşlerinin olduğu gibi uygulanmasını bekliyor da değildir. Yalnız, iki süper devlet başta olmak üzere küçük büyük bütün devletler ileri sürdüğü tasarıyı, harfi harfine değilse bile, ana çizgileriyle benimsemeyecek olurlarsa, insanlığın ikinci bin yılın eşiğini aşmayı başaramayacağı kanısındadır. Bu noktanın üzerinde özellikle durmakla, Saharov'un düşüncesini zorladığımızı sanmıyoruz.

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ (Harrison Salisbury)	7
----------------------------	---

SORUNUN VERİLERİ

I. <i>Dünya, içindeki bölünmelere dayanabilecek mi?</i>	31
II. <i>En büyük değer: Düşünce özgürlüğü</i>	33

TEHLİKELER

I. <i>Atom savaşı tehlikesi</i>	37
II. <i>Vietnam ve Yakın Doğu</i>	44
III. <i>Uluslararası gerilimler ve yeni ilkeler</i>	47
IV. <i>Nüfus fazlalığı ve açlık sorunu</i>	50
<i>(İrkçılık psikolojisi)</i>	50
V. <i>Yaşadığımız çevrenin kirlenmesi sorunu</i>	56
VI. <i>Polis diktatörlükleri</i>	59
VII. <i>Düşünce özgürlüğü tehlikededir</i>	71

UMUT YOLLARI

I. <i>Barışçı yarışma</i>	87
II. <i>Uluslararası işbirliği</i>	101
III. <i>Birkaç somut teklif</i>	107
NOTLAR (Harrison Salisbury)	113
SONSÖZ (Harrison Salisbury)	173

Andrei D. Saharov:

Sovyet Rusya'da Düşünce Özgürlüğü ve Barış İçinde Yanyana Yaşama

Sovyet hidrojen bombasının başlıca geliştiricisi ve Sovyet Bilimler Akademisi üyesi olan Andrei D. Saharov, en büyük Sovyet bilginlerindendir. Sovyetler Birliği'nde elden ele dolaşarak okunmuş ve çok derin bir etki uyandırmış olan bu eseri, düşünce özgürlüğü ihtiyacının bugün dünyanın her yanına yayılmış olduğunu göstermesi bakımından, olağanüstü bir önem taşımaktadır. Saharov'un bir Sovyet bilgini ve düşünürü olarak, dünya sorunlarını kendi açısından incelemesi, bu problemlere ülkücülük değeri yüksek çözüm yolları göstermesi büyük bir ilgi ile izlenecek, bütün dünyada olduğu gibi, bizde de geniş yankılar uyandıracaktır.

Kapak baskısı : Çay Matbaası